

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

**1991'DEN 2003'E TÜRKİYE'NİN
KUZEY IRAK POLİTİKASI**

Yüksek Lisans Tezi

BARIŞ TERKOĞLU

İstanbul, 2009

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE

ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

1991'DEN 2003'E TÜRKİYE'NİN

KUZEY IRAK POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

BARIŞ TERKOĞLU

Danışman: DOÇ.DR. ESRA HATİPOĞLU

İstanbul, 2009

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ŞEKİL LİSTESİ.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR.....	X
1. GİRİŞ.....	1
2. 1991 ÖNCESİ KUZEY IRAK.....	9
2.1. Kuzey Irak'ta Demografik Yapı.....	9
2.2. Kuzey Irak'ta Siyasal Yapılanma.....	11
2.3. 1974 Özerklik Yasası ve Kuzey Irak'a Etkileri.....	21
3. KÖRFEZ SAVAŞI VE KUZEY IRAK'A	
YANSIMALARI.....	25
3.1. Körfez Krizi'ni Hazırlayan Sebepler.....	25
3.2. Körfez Savaşı.....	28
3.3. Çöl Fırtınası Operasyonu'nun Kuzey Irak'a Yansımaları.....	31
4. TÜRKİYE'NİN KUZEY IRAK POLİTİKASI.....	33
4.1. Körfez Savaşı Sonrası Kuzey Irak Politikası.....	33

4.1.1. Turgut Özal'ın Kuzey Irak Politikası.....	35
4.1.2. Kuzey Irak'ta Devletleşme Çabalarına Türkiye'nin Tepkisi.....	43
4.1.3. Türkiye'nin Kuzey Irak'a Askeri Operasyonları ve Çekiş Güç.....	50
4.2. Turgut Özal Sonrası Dönemden Washington Görüşmelerine Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası.....	54
4.2.1. Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişiklikler.....	55
4.2.2. Dublin Konferansı Sonrası Türkiye'nin Kuzey Iraklı Gruplara Bakışı.....	59
4.2.3. Türkmen Seçeneğinin Ortaya Çıkışı.....	69
4.2.4. Ankara Süreci.....	72
4.3. Washington Anlaşması Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası.....	77
4.3.1. Washington Anlaşmasını Doğuran Sebepler.....	77
4.3.2. Kuzey Irak'ta Devletleşme Politikaları.....	80
4.3.3. ABD'nin Irak'a Müdahale Sürecinde Kuzey Irak..	84
5. SONUÇ.....	89
EKLER.....	94
KAYNAKÇA.....	124

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1 : Kuzey Irak Özerk Kürt Bölgesi.....10

ÖZET

“1991’den 2003’e Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası” başlıklı tez, belirtilen tarih aralığında Kuzey Irak’ta yaşanan siyasal değişimler ile Türkiye’nin siyasal ve askeri kurumlarının etkileşimini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Tez de ilk olarak 1991 öncesi Kuzey Irak Kürtleri’nin tarihi anlatılmıştır. Bu bölümde Kuzey Irak’ta Irak merkezi otoritesi ile Kuzey Irak Kürtleri’nin siyasal kurumlarının çatışması analiz edilmiştir. Bu çatışma içerisinde 1991-2003 arasında Kuzey Irak’ta etkin olan Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği(KYB)’nin oluşum ve gelişim süreci açıklanmıştır. Kuzey Irak’ı bugün resmi olarak temsil eden siyasal yapının anlaşılması hedeflenmiştir.

Ardından Körfez Savaşı ve Kuzey Irak’a yansımaları ele alınmıştır. Körfez Krizi olarak bilinen ve Çöl Fırtınası operasyonu ile sonlanan tarihsel süreç anlatılmıştır. Körfez Savaşı’nın siyasal sonuçlarının analiz edilmesi hedeflenmiş, tezin ana bölümünün zeminini oluşturan siyasal olaylar gösterilmiştir.

Tezde esas olarak ise 1991-2003 arası Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası analiz edilmiştir. İlk olarak belirtilen periyotta Kuzey Irak Politikası’nda önemli etkileri olan Turgut Özal Dönemi incelenmiştir. Turgut Özal’ın Kuzey Iraklı gruplar ile görüşmeleri başlatması süreci incelenmiş, bu süreçte Turgut Özal’ın Kuzey Irak’a ilişkin perspektifi tartışılmıştır. Türk Ordusu ile KDP İttifakının kurulması ve bu yolla Kuzey Irak’a askeri operasyon düzenlenmesi süreci anlatılmıştır.

Buna ek olarak Özal sonrası süreç anlatılmıştır. Kuzey Irak’ta büyük dönüşümü haber veren Washington Anlaşması’na kadar süreç incelenmiş, Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası’nda yaşanan dönüşüm anlatılmıştır. Kuzey Irak’ta bu dönem devletleşme politikalarının Türkiye’nin dış politikasında yol açtığı tepki gösterilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin Kuzey Iraklı Türkmenler ile kurmuş olduğu ilişkiler anlatılmış, bu ilişkinin oluşumuna yol açan siyasal durum tasvir edilmiştir.

Tarihsel öneme sahip Washington Anlaşması ile beraber Kuzey Irak’ta ABD’nin Kürt merkezli bir siyasal oluşuma dair hazırlığı anlatılmıştır. Bu kısımda

Kuzey Irak'ta ekonomik ve siyasal aktörlerde bağımsız bir yapılanmaya doğru giden süreç incelenmiştir. ABD'nin Irak müdahalesinin oluştuğu süreçte Kuzey Iraklı aktörler ile Türkiye'nin ilişkisi değerlendirilmiştir.

Nihayetinde ele alınan periyodun ana fikri incelendikten sonra Kuzey Irak'a ilişkin Türk dış politikasının eleştirisi yapılmıştır. Kendi ulusal çıkarlarına aykırı olduğu halde ele alınan periyotta siyasal eylemlerinin Türkiye'nin Kuzey Irak'ta bir devlet oluşumunu hızlandıran eylemleri gerçekleştirdiği savunulmuştur. Buna neden olarak ise, Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası'nı belirleme sürecinde uluslararası ittifakları ile ulusal çıkarları arasında çelişki gösterilmiş, bu çelişkinin Kuzey Irak'ta Türkiye'nin ulusal çıkarlarına aykırı bir politikanın oluşmasına neden olduğu ifade edilmiştir.

ABSTRACT

The thesis titled as “The Northern Iraq Policy of Turkey between 1991-2003” aims to analyze the interaction between the political changes in Northern Iraq and the political and military institutions of Turkey between these stated dates.

The thesis begins with the explanation of the history of the Northern Iraq Kurds in the pre-1991 period. This section analyzes the conflict between Iraq’s central authority and the political institutions of the Northern Iraqi Kurds. In this context, the emergence and the development of two influential institutions in the 1991-2003 era, namely Kurdistan Democratic Party (KDP) and Patriotic Union of Kurdistan (PUK) are explained. The objective is to provide an understanding of the current political structure that officially represents Northern Iraq.

Next, The Gulf War and its reflections on Northern Iraq are analyzed. The historical process which came to an end with the Operation Desert Storm, and is known as the Gulf War is summarized. In this section, the political events that constitute the base for the core of the thesis are presented with the aim of analyzing the political consequences of The Gulf War.

The thesis primarily analyzes Turkey's Northern Iraq policy between 1991-2003. Firstly, Turgut Ozal’s period which has been greatly influential on the Northern Iraq policy during these years is investigated. In this respect, the process of Turgut Ozal’s initiation of meetings is explored and Turgut Ozal’s perspective on Northern Iraq is discussed. The establishment of the alliance between the KDP and the Turkish Army and the process of military operations in Northern Iraq as a consequence of this alliance are explained.

Subsequently the thesis focuses on the post-Ozal era. This section analyzes the developments until The Washington Agreement which announces the big transformation in Northern Iraq and the transformation of Turkey’s Northern Iraq policy. The policies towards the establishment of a state in Northern Iraq and the reactions to this in Turkish foreign policy are analyzed. This section also explains the relationship between Turkey and the Turcomans in Northern Iraq as well as the political setting which led to this relationship.

The study also evaluates the U.S. policy after Washington Agreement in Northern Iraq which focused on a new political establishment based on the Kurds. This section provides a presentation of the course of developments towards an economically and politically independent structure in Northern Iraq. In this context the study also explores the relationship between Turkey and Northern Iraqi actors during U.S.'s intervention in Iraq.

The thesis concludes by explaining the main arguments with regards to the studied period and provides a critique of the Turkish Foreign Policy in Northern Iraq. It is argued that Turkey's political actions have been in conflict with Turkey's national interests and Turkey's actions have also contributed to the process of the establishment of the state in the Northern Iraq. The reason for this is argued to be the conflict between Turkey's international alliances and national interests.

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
BAAS	Hizb el ba's el-arabi el-iştiraki (Arap Sosyalist Diriliş Partisi)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BBP	Büyük Birlik Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	Central Intelligence Agency (Merkezi Haberalma Teşkilatı)
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı

MOSSAD Ha-Mossad le-modi'in u-le-tafkidim meyuhadim (İstihbarat ve Özel Operasyonlar Enstitüsü -İsrail)

NATO North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)

NGO Non-governmental Organization (Sivil Toplum Kuruluşu)

ONW Operation Northern Watch (Keşif Güç)

PKK Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)

RP Refah Partisi

SHP Sosyal Demokrat Halkçı Parti

TBMM Türkiye Büyük Millet Meclisi

YKK Yüksek Koordinasyon Komitesi

1. GİRİŞ

Kuzey Irak, yalnızca coğrafi bir tanımlama olmayıp, siyasal bir etki alanını tanımlamak için de kullanılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Musul Eyaleti olarak adlandırılan bölge, Lozan Anlaşması sonrası Irak'a dahil olmuş ancak bunun ardından da siyasal istikrara kavuşmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun nihayete ermesi sonrası Irak'ta kurulan İngiliz mandası döneminde Kuzey Irak pek çok ayaklanmaya sahne olmuştur. Bölgede bulunan aşiret gerçekliği, ayaklanmaların nesnel olarak aşiretsel bir görünüm arz etmesini sağlasa da, Süleymaniye gibi kentleşmiş bölgelerde ulusal özellikli ayaklanmalar da meydana gelmiştir. İngilizler'in bölgenin idaresinden çekilmesi de bu siyasal çalkantıyı sonlandırmamıştır.

Bölgede hakim olan etnik topluluk olan Kürtler'in temsil ettiği siyasal kuvvetler ile Irak merkezi yönetimi arasında sık sık çatışmalar yaşandı. Bu çatışmaların en önemli nedeni, kendi egemenlik alanını genişletmeye çalışan Kürt siyasal oluşumları ile kendi siyasal egemenliğini Kuzey Irak'a kabul ettirmeye çalışan Irak merkezi otoritesidir.

Çatışmaları birkaç analiz düzeyinde ele almak mümkündür. Bunlardan ilki Kuzey Irak'ta bulunan toplumun etnik referansları ile Irak'ın bütününe etnik referansları arasında yaşanan uyumsuzluktur. Elbette tarihte ulus oluşum süreçlerinde birbirinden farklı kökenler birbirinin içerisinde eriyerek yeniden tanımlı bir bütün oluşturmaktadır. Örneğin Türkiye'de ulus oluşum süreci bu şekilde gerçekleşmiştir. Farklı soydan ve farklı kültürlerden bir araya gelen topluluk ortak bir siyasal çerçevede ulus oluşumunu gerçekleştirmiştir.

Ancak Kuzey Irak'ı Irak'ın bütünü ile aynı bütünlük içinde tanımlayamamaktayız. Kuzey Irak'ta bugün hala büyük bir nüfus Irak'ın resmi dili olan

Arapça'yı bilmeden yaşamaktadır. Kültürel olarak da Irak'ın bütününden ayrıdır. Bu etnik kompozisyon Irak'ın bütününde çeşitlilik gösterse de Irak'ın güneyindeki Şiiler ya da Irak'ta bulunan Hristiyanlar ulusal oluşuma Araplık üzerinden dahil olmuştur. ABD müdahalesi öncesi Irak Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Tarık Aziz ya da Baas Partisinin kurucusu ve mezarı Bağdat'ta bulunan Mişel Eflak birer Hristiyan olmalarına rağmen Irak'ta ulusal yapılanmalarda oldukça etkili noktalarda görev alabilmişlerdir. Müdahale öncesinde Irak ordusunda bulunan pek çok Hristiyan general de buna örnek oluşturabilir. Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtler ise Lozan Anlaşması sonrası dahil oldukları Irak ile bu tür bir entegrasyonu gerçekleştiremediler. Kendilerini Irak'ın bütününden farklı kültürel ve etnik referanslar ile tanımladılar. Kısacası Kuzey Irak'ta yaşayan baskın nüfus kendisini önce "Kürt" ya da bugün olduğu gibi "Kürdistanlı" ikincil kimlik olarak ise Iraklı olarak tanımladılar.

Kuzey Irak meselesinin ortaya çıkışında bir başka analiz düzeyi ise Kuzey Irak'ın ülkenin bütününe siyasal entegrasyonu sorunudur. 20. yüzyıl tarihi diğer ülkeler gibi Irak için de siyasal birliğini oluşturma tarihidir. Pek çok ülke için ulus devlet, uniter devlet ya da anayasal federasyon olarak tarif edilebilen siyasal birlik projeleri Irak için gerçekleşmemiştir. Irak'ta bütünü tanımlayan bir siyasal örgütlenme gerçekleşmemiştir.

Irak'ın geri kalanında Irak merkezi otoritesi kurulmuş ancak Kuzey Irak'ta bu gerçekleşmemiştir. Kuzey Irak'ın kaderi, Irak merkezi otoritesinden çoğu zaman daha fazla belirleyici olan ve merkezi otorite ile çatışan aşiretler tarafından tayin edilmiştir. Barzani Ailesi, Berzenci Ailesi, Zıbari Ailesi gibi aileler Kuzey Irak'ın kaderinde üniter hukukta olmayacak kadar söz sahibi olmuşlardır. Anayasal devlet olmanın gereği olan aşiretler gibi anayasal olmayan kurumların ortadan kaldırılması gerçekleşmeyince ve Kuzey Irak'ta merkezi rejim ile bu kurumlar arasında çatışmalar sonlandırılmayınca tarih içinde Kuzey Irak, ülkenin bütününden ayrı bir siyasal yapılanma haline geldi.

Kuzey Irak'ta bulunan bu yapılanmalar ile Irak merkezi hükümeti arasında siyasal egemenlik tartışması 20. yüzyıl boyunca devam etti. Irak merkezi hükümetinin yer aldığı çatışmalarda Kuzey Irak yönetimi hep Irak'ın karşı tarafında yer aldı. Örneğin Irak yönetimi ile İsrail arasında yaşanan çatışma da Barzani Ailesi İsrail ile işbirliği

yaptı. İran-İrak Savaşı esnasında ise Celal Talabani önderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği İran ile beraber savaştı. Kısacası Kuzey Irak yalnız etnik değil, siyasal olarak da Irak'ın bütününden ayrı bir yol izledi.

Son analiz düzeyi olarak Kuzey Irak'ın iktisadi olarak Irak'ın bütünü ile farklılaşması inceleyebilir. Kuzey Irak'ta bulunan KDP ve KYB gibi örgütlenmeler aynı zamanda iktisadi olarak da kendilerini örgütlemişti. Bu nedenle Kuzey Iraklı bu oluşumların Kuzey Irak'ın yer altı ve yer üstü zenginliklerini sahiplenme talepleri önemli bir çatışma noktasıydı. Mustafa Barzani'nin General Kasım, Abdüsselam Arif, Hasan El Bekr, Saddam Hüseyin gibi liderlerle yaptığı görüşmelerde ana maddelerden biri ekonomik özerklik idi. Irak'ın kuzeyinin zengin petrol yataklarına KDP ve KYB sahip çıkmak istiyor ve bu nedenle merkezi yönetimle genel uzlaşma sağlanamıyordu.

Nihayetinde Kuzey Irak sorunu olarak tanımlanabilecek, Irak'ın resmi olarak içinde yer alan kuzey bölgesinin etnik, kültürel, siyasal ve ekonomik olarak Irak'ın bütününden ayrılığı 20. yüzyıl boyunca çatışmalara neden oldu. Irak'ın kuzeyinde fiili olarak özerk bir görünüm arzeden bu yapının yaşadığı çekişmeler "Kuzey Irak sorunu" ifade ettiğimiz durumu teşkil etmektedir.

Bu tez Kuzey Irak sorununun 1991-2003 arası dönemini ele almaktadır. 1991 yılının önemi Körfez Savaşı'nın gerçekleşmiş olmasıdır. Bu savaş Kuzey Irak'ta önemli dengeleri değiştirmiş, Kuzey Irak'ta durumu yeniden tanımlamıştır. Bunun en önemli nedeni Körfez krizi sonrası uluslararası güçlerin Irak'ta kurmuş oldukları düzenin Kuzey Irak'a tanıdığı geniş hareket alanıdır.

Körfez Savaşı sonrası BM kararları ile Irak merkezi hükümetine Kuzey Irak'ta uçuş yasağı getirilmiştir. Oluşturulan Çekiç Güç ile kuzey Irak Kürtleri'nin varlığı uluslararası güçler ile garanti altına alınmıştır. Ambargo altında yaşayan Irak'a rağmen Kuzey Irak'a Habur Sınır Kapısı açılarak ekonomik olarak rahatlatılmıştır. Anlatılan gerekçeler ile 1991 sonrası Irak'ın kuzeyi kendi bağımsızlık alanını genişletmiştir.

Bu durum aynı zamanda Türkiye'nin bölgeye müdahalesini de beraberinde getirdi. Körfez Krizi öncesinde bölgeyi Irak'ın parçası olarak tanıyan Türkiye, gelişen

siyasal durum ile Kuzey Irak'a ilişkin yeni bir politika belirledi. Bu tezde bu politika analiz edilmeye çalışılmıştır.

Elbette bu politika Türk dış politikasının genel eğilimlerine ters değildi. Ancak Türk dış politikasının genel paradigması ile yaklaştığımızda belirli çelişkilerin olduğunu söyleyebiliriz.

Türk dış politikası belirleyen etmenlere baktığımızda, Doğu-Batı ikileminin önemli bir etmen olduğunu görülebilir. Kendini siyasal olarak "batılı" olarak tarif eden, soğuk savaş döneminde batılı güçler ile ittifak kuran ancak kültürel, sosyal ve coğrafi nedenlerle doğulu sayılan Türkiye'nin dış politikasında bu ikili durumu görmek mümkündür. 1991-2003 arası Türk dış politikasında da bu ikili durumu görmek mümkündür. Doğulu bir devlet olarak Kuzey Irak'ta yaşanacak değişimlerden en çok etkilenen devlet olması beklenen Türkiye, Kuzey Irak'ta mevcut statükoyu bozan batı merkezli politikalara destek vermiştir.

Türk dış politikasının bir başka önemli özelliği ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri uyguladığı dengeli-realit politikalarıdır. Türkiye kendi dış politikasının sınırlarını mutlaka kendi dışında uluslararası güçler dengesine bakarak belirlemektedir. Bu yaklaşım tarzı değişen dünya koşullarında farklı seçeneklerin oluşmasına ve birbiri ile çelişki arzeden zıt eğilimlerin birbirinin ardından benimsenmesine de neden olmaktadır. Bunun önemli bir örneği 1991-2003 arası Kuzey Irak Politikasında gösterilebilir. 1991-1996 arası Kuzey Irak politikasını Kürt siyasi özneleri ile kurduğu ilişkiler ile yürüten Türkiye, 1996 yılında KDP'nin Saddam Hüseyin ile anlaşması sonrası KDP'nin uluslararası meşruiyetinin yara alması ile beraber Türkmen seçeneğine yönelmiştir.

Türk dış politikasını bu dönem belirleyen iç etmenlerden de söz edilebilir. Elbette, bunun en önemlisi Türkiye'nin doğusunda yaşanan sıcak gelişmelerdir. Türkiye Kuzey Irak'a ilişkin politikasını belirlerken bunun kendi sınırları içerisine nasıl sirayet edeceğini hesap etmek durumunda kalmıştır. Zaman zaman Kuzey Iraklı grupları PKK'ya karşı da kullanan Türkiye, buna rağmen Kuzey Irak'ta yaşanabilecek bir

bağımsızlık sürecinin kendi vatandaşlarını da içine alması ihtimalini dikkate almak durumunda kalmıştır.

Türk dış politikasının önemli özelliklerinden birinin statükoculuk olduğu söylenebilir. Bunun temel nedeni Türkiye'nin korunma eğilimleridir. Türkiye statükocu bir politika ile mevcut konumunu sürdürmeye çalışmaktadır. Lozan anlaşması ile Misak-ı Milli sınırları içerisinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti dış politika ile sınırlarını korumaya çalışmıştır.

Buna ilişkin iki istisna olduğu söylenebilir. Birincisi 30 Haziran 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıdır. İkincisi ile 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekatıdır. Her ikisinde de sınırlarda değişiklik olmuştur. Ancak Kıbrıs Barış Harekatı'nı Türk dış politikasının statükoyu bozma adımlarından sayılmaması da mümkündür. Çünkü Türkiye'nin müdahalesi ile adada değişen dengeler yeniden yerine oturmuştur.

Kuzey Irak'a Türkiye'nin sınırları değiştirmeme politikası ile bakılması Türkiye'nin politikasının daha iyi anlaşılmasına neden olacaktır. Çünkü Türkiye'nin Kuzey Irak'a ilişkin temel endişesi kurulacak bir Kürt Devleti'ne ilişkindir. Türkiye böyle bir devletin etkilerinin kendi yurttaşlarına doğru genişleyebileceği endişesi ile dış politikada böyle bir devlet oluşumunu engellemeye çalışmıştır. Bu nedenle Kuzey Irak politikasında zaman zaman bu statükocu izleri görmek mümkündür.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası yukarıda sayılan nedenlerle aynı zamanda Türk dış politikasının genel olarak bir özeti gibidir. Ancak 1991-2003 arası Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını incelemeye çalışmak aynı zamanda Türk dış politikasında soğuk savaş sonrası oluşan çelişkili yanları görmeyi de sağlamaktadır. ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrası ise Kuzey Irak'ta bölgesel bir yönetimin kurulmuş olması ve bu bölgesel yönetim ile Türkiye'nin kurmuş olduğu ilişkiler konuyu oldukça güncel kılmaktadır.

Kişisel olarak ise "1991-2003 arası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası" başlıklı tez çalışmasını hazırlamamdaki en önemli neden konunun bugün Türkiye'nin dış politikasının en önemli sorunsallarından birini teşkil etmesidir. Özellikle Irak'a kitle

imha silahları bulundurduğu gerekçesi ile (bu daha sonra doğrulanamadı) 2003 yılında ABD öncülüğünde gerçekleşen müdahale sonrası Irak'ta siyasal otoritenin sınırları belirsizleşmiştir. Bu durum Irak'ın parçalanma ihtimalini beraberinde getirmektedir. Irak'tan kopması muhtemel oluşum kuzeyde bulunan bölgesel yönetimdir. Bu durum bölge için ciddi riskler ihtiva etmektedir.

Elbette bu riskin oluşum süreci çok daha eski tarihlere dayanmaktaydı. Nitekim Irak'ın Kuzey Bölgesinde bulunan yerleşik siyasal güçler ile yaşanan çatışmanın uzun bir geçmişi vardır. Ancak Kuzey Irak'ta fiili bir devlet oluşumuna dönük siyasal ortam 1991-2003 arasında oluşmuştur. Bu tezin ele aldığı periyot da bu dönemi içermektedir. Bu dönemdeki gelişmeler ve Türkiye'nin bu gelişmelere verdiği tepkiler, Türkiye'nin Kuzey Irak'a ilişkin politikasının yaşanan sonuçlarını açıklamak bakımından önemlidir.

Bu tez çalışmasında başlangıç olarak iki körfez savaşı arası dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını temel belirleyenlerin neler olduğu sorulmuştur. Bu dönem içinde Türkiye'nin Kuzey Irak'ta yaşanan özerkleşme sürecinde hangi politikayı savunduğu sorgulanmıştır. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta bir bağımsızlık süreci ulusal çıkarlarını tehdit etmesine rağmen buna uygun bir dış politika izleyip izleyemediği tartışılmıştır. Nihayetinde izleyemedi ise, bunun nedenleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bunu anlamak için ise tarihsel bir incelemeye başvurulmuştur. İki temel yöntemin bu tarihsel incelemede takip edildiği söylenebilir. Bu yöntemler "literatür taraması" ve "söylem analizi" yollarıdır. Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına ilişkin gazeteler, kitaplar, makaleler taranmıştır. Bu tarama sonucunda Kuzey Irak politikasının ana hatları yazılmıştır. Bunun ötesinde Kuzey Irak politikasının belirlenmesinde önemli etkileri olan askeri ve siyasi kişiliklerin konuya ilişkin anı ve değerlendirmeleri de karşılaştırılmış, literatür taramasında kesin sonuca ulaşılamayan ya da halen tartışma konusu olan bazı problemler bu yolla aşılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak "1991'den 2003'e Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası" isimli tez çalışması Irak'ta iki savaş arası dönemde Türk politikasını incelemekte ve bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak'a ilişkin geliştirdiği politikanın uzun vadede kendi ulusal

çıkarları ile örtüşmediğini anlatmakta, Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını belirlerken kurduğu uluslararası ittifakların ulusal çıkarları ile çelişkili olduğunu savunmaktadır.

Tezin incelediği dönemde yaşanan savaşlardan ilki Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ortaya çıkan ve Çöl Fırtınası Operasyonu ile sonlanan savaştır. Bu operasyonun liderliğini ABD Kuvvetleri yapıyordu.

Savaşın ardından Irak Merkezi yönetimi Bağdat'a sıkıştırıldı. Çünkü BM yönetimi aldığı kararlar Irak'a kuzey ve güneyde uçuş yasağı koydu. İşte Kuzey Irak'ta Irak merkezi yönetiminin bıraktığı boşluğu Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) gibi güçler ABD'nin desteği ile doldurdu. Bu tez, yaşanan gelişmeler ile Kuzey Irak'ta bir devlet oluşumuna yol açtığı ve bu oluşumun Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit ettiği halde Türkiye'nin nasıl Kuzey Irak'ta oluşmakta olan yapıya ABD ile ittifakı nedeniyle destek verdiğini anlatmaktadır. Bu desteğin askeri ve siyasi boyutları bu tez içerisinde tanımlanmaya çalışılmıştır. Tezde Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile KDP ve KYB'yi desteklemenin yarattığı çelişkinin gösterilmesi amaçlanmıştır.

Birinci bölümde Kuzey Irak bölgesi tanıtılmıştır. Kuzey Irak'ta demografik olarak en büyük nüfusa sahip olan Kürtler'in tarihinin anlatıldığı bölümde 20. yüzyılda Kuzey Irak'ta yaşanan siyasal çatışmalar tanıtılmıştır. Bu bölümde özellikle Kürt siyasi hareketleri üzerinde durulmasının nedeni Kürt nüfusun Kuzey Irak'ta baskın nüfus olmasının yanı sıra, siyasal olarak da Kuzey Irak'ta anlatılan dönemde belirleyici olmasıdır. Kısacası Kürt siyasi özneleri ağırlıklı siyasal belirleyen durumdadır. İşte bu bölümde bu ağırlıklı siyasal belirleyen hareketin tarihsel kökleri ortaya konmuştur.

İkinci bölümde, 1. Körfez Savaşı üzerinde durulmuştur. Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali ile yaşanan gelişmelerin özetlendiği bölümde nihai olarak Körfez Krizi sonrası Irak'ın durumu anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, 1991-2003 arasında Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmelere karşı Türk dış politikasını belirleyenlerin geliştirdiği politikalar anlatılmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın çabaları ile başlayan görüşmeler özetlenmiş, bu dönemde Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmelere Türkiye'nin verdiği tepkiler anlatılmıştır.

Bu döneme dair sonuçların ve geleceğe ilişkin öngörülerin yer aldığı bulunduğu bölüm ile tamamlanmıştır.

Bu tezi hazırlarken karşılaşılan bazı zorluklar da vardı. Bunun başlıca nedeni Kuzey Irak'ta hayatta olan siyasi yapının hangi siyasal örgütlenmeye karşılık geldiğinin tanımlanamamasındandır. Bu nedenle Türkiye makamları da bu yapı ile kurduğu ilişkiyi çoğu zaman gayri resmi yollarla sağlamıştır. Örneğin KDP ve KYB ile ilk görüşmeler bir otelde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin böyle bir yöntem izlemesinin nedenlerinden biri, kendi içinde yaşadığı sorunlardır. Türkiye toprak bütünlüğünü tehdit eden bir yapı ile mücadele ederken, komşu bir ülkeyi tehdit eden örgütlenmeler ile açıkça ilişki kurması kamuoyunda çeşitli tepkilere yol açacaktı. Bu durum Türkiye'yi Kuzey Irak ile daha kapalı ilişkilere itmiştir. Böyle bir yol izlenmesi ise tezin yazımında birincil kaynaklara ulaşmayı zorlaştırmıştır.

Bir başka zorluk terminolojiktir. Kuzey Irak diye adlandırdığımız yapının 1991-2003 arasında ne olduğu tanımlı değildi. Bu durum Kuzey Irak'ta bulunan yapıyı ve onun siyasal kurumlarını adlandırma sorununu beraberinde getirdi. Bu nedenle terminolojik bir sorun söz konusudur. Yakın zamanda Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Irak ziyaretinde Kuzey Irak'ta kurulan yapıyı "Kürdistan" olarak tarif etmesinin kamuoyunda büyük tepkiye neden olduğu hatırlanırsa kastedilen zorluğun bu teze özgü olmadığı anlaşılabilir.

Bu zorlukların yarattığı ve teze dönük planlamaların gerçekleşmesini engelleyen bazı durumlar da yaşanmıştır. Tezin planlamasında ekonomik ve sivil toplum ilişkilerinin irdelenmesi amaçlanırken bu yapılamamıştır. Ekonomik ilişkilerin belirtilen tarihlerde yalnızca sınır ticareti olarak yapılması, sivil toplum ilişkilerinin ise belirtilen periyottan sonra kurulması yazımda bu başlıklarda çalışmayı imkansızlaştırmıştır.

Tezin hazırlanmasında bana yol gösteren Sevgili Hocam Esra Hatipoğlu'na, bana kütüphanesini açan Soner Yalçın'a, bana moral desteği sağlayan Özge İzdeş'e, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Utah Üniversitesi, İSAM, Galatasaray Üniversitesi Kütüphane çalışanlarına yardımlarından ötürü teşekkür ederim.

2. 1991 ÖNCESİ KUZEY IRAK

1991 öncesinde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası yalnızca güvenlik sorunlarına ilişkin idi. Türkiye, Lozan Anlaşması ve ardından Musul sorununun çözümü ile Irak'taki haklarından vazgeçmişti. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması sonrası Irak'ta istikrarın korunamaması nedeniyle Kuzey Irak devamlı bir istikrarsızlık alanı oldu.

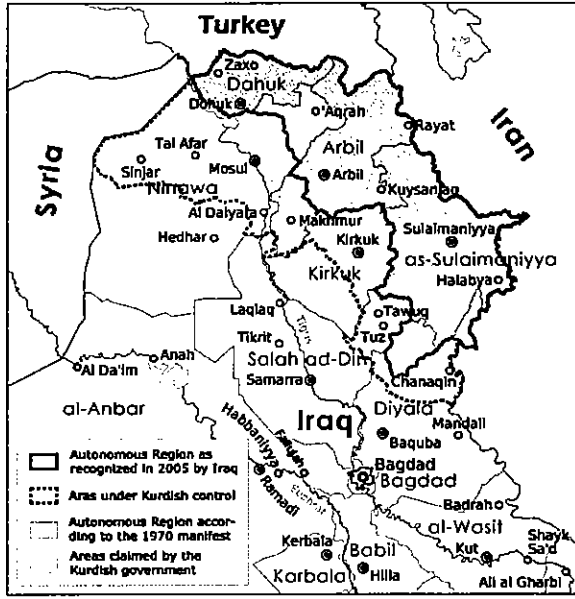
Bu istikrarsızlık genel olarak Kuzey Irak Kürtler'i ile Irak merkezi otoritesi arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle yaşanıyordu. Irak'ın kuzeyi farklı etnik topluluklardan oluşmasına rağmen baskın unsur Kürtler idi. Kuzey Irak'ta nüfus yapısının incelenmesi bu nedenle sorunun kaynaklarını anlamak açısından önemlidir.

2.1. Kuzey Irak'ta Demografik Yapı

Kuzey Irak olarak tarif edilen bölge hem coğrafi hem de siyasi bir tanımlama olup, günümüzde Irak'ta Kürtler'in nüfus olarak ağırlığını oluşturduğu bölgeyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Dr. Sinan Marufoğlu'nun tanımına göre Kuzey Irak'ın tarihsel sınırları şöyledir: "Musul ve Şehrizer'u oluşturan bölgenin sınırları güneyden; Hadise ve Remadi'den ve bir diğer görüşe göre Tikrit'ten başlayarak kuzeyde Zaho ve bazen Cizre'ye, doğudan Ravenduz ve Köysancak, batıdan Zor kazasına kadar uzanmaktadır."¹ Bu alan genel olarak Osmanlı'da Musul eyaletini tanımlamaktadır. Ancak günümüzde Kuzey Irak üç farklı anlamda kullanılmaktadır. İlki 1991 sonrası Irak'ın uçuşuna kapatılan bölgedir. Bu 36. paralelin kuzeyini tarif etmektedir. İkinci anlamı 2003 sonrası Irak Anayasası'na göre kurulan Kürdistan Bölgesel Yönetimidir. Üçüncü anlamı ise bölgesel yönetimi de içermek üzere Kuzey Irak'ta Kürtler'in yaşadığı alandır.

---

¹ Sinan Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, 1. Basım, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998, s.29.

Şekil 1: Kuzey Irak Özerk Kürt Bölgesi

Kaynak: *Map of the Autonomous Region Kurdistan*, 2008, http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Autonomous_Region_Kurdistan_en.png (16 Ağustos 2009).

1992 yılında Kuzey Irak'ta kuruluşu gerçekleşen federe devlet yapısının adı Kürdistan Federe Devleti idi. 2003 sonrası yeni Irak anayasası'na göre ise kurulan yapının adı Kürdistan Bölgesel Yönetimi'dir. Ancak Türkiye resmi olarak "Kürdistan" kelimesini kabul etmemektedir. Bölgede siyasal olarak temsil olan hükümeti "yerel yönetim" olarak tarif etmektedir.

Türkiye'nin siyasal nedenlerle kullanmadığı Kürdistan terimi ilk kez Selçuklu Prensi Sencer tarafından kullanıldı. Bu adla bir eyalet kurdu. O günkü Kürdistan bugünkü İran'ın içinde bulunan Kürt bölgesiydi.² Osmanlı Devleti'nde de Kürdistan eyaleti vardı ve daha çok Kürt tımar sistemini anlatıyordu.

Bölgede yaşayan en yoğun nüfus olan Kürtler'in anadili Kürtçe'dir. Kürtçe'nin değişik lehçeleri vardır. Bu lehçeleri sıralarsak:³ Kurmanci (Türkiye, Suriye ve eski Sovyetler Birliğinde yaşayan Kürtler tarafından, İran'ın kuzey bölgelerinde, Irak'ta Zap

² Bazin Nikitin, **Kürtler (cilt 1)**, 1. Basım, İstanbul: Özgürlük Yolu Yayınları, 1976, s.56.

³ Kerim Yıldız, **Irak Kürtleri**, 1. Basım, İstanbul: Belge Yayınları, 2005, s.23.

suyuna kadar olan bölümde), Sorani (Irak'ta Zap suyunun güneyinde ve İran'ın Kürdistan eyaletinde yaşayan Kürtler tarafından), Gorani (Suriye Kürtleri tarafından), Zazaki (Türkiye'de Bingöl, Tunceli, Diyarbakır-Çermik, Şanlıurfa-Siverek civarında yaşayan Kürtler tarafından), Kirmanşahi (Az miktarda değişik bölgelerde yaşayan Kürtler tarafından), Leki (Az miktarda yaşayan Kürtler tarafından kullanılmaktadır). Bazı dilbilimciler Zazaki lehçesini Kürtçe'ye dahil etmemektedir.

Kürt nüfusu çeşitli ülkelere dağılmış durumdadır. En kalabalık grubu Türkiye Kürtler'i oluşturmaktadır. Nüfus⁴ Türkiye'de 13.650000 (%24), Irak'ta 4.400.000 (%23), İran'da 6.600.000 (%12), Suriye'de 1.160.000 (%9), diğer ülkelerde 1.100.000'dir.

Dinsel inanış olarak ise Kürtler'in %75'i Sünni Müslüman, %15'in Şii, % 10'u ise Yezidilik gibi eski inanışlara sahiptir.⁵

2.2. Kuzey Irak'ta Siyasal Yapılanma

Kuzey Irak'ın modern tarihte gündeme gelmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yapılan Sevr Anlaşması'nda iki maddede Kürdistan'dan bahsedilmektedir. Bu maddeler şunlardır:

62. madde: 6 ay içinde Fransa, İngiltere, İtalya'nın atayacağı bir komisyonun Fırat'ın doğusunda, Ermenistan'ın güneyinde, Suriye ve Mezopotamya'nın kuzeyinde yer alan bölgede bir özerklik planı hazırlamasını öngörüyordu.

64. madde: Bir yıl sonunda Kürtler bağımsızlık isterse Türkiye'nin bölgedeki tüm haklarından vazgeçmesini öngörüyordu. Maddenin son cümlesi Musul Kürtleri isterse bu devlete katılabilirler, diyordu. Musul, Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanmış olmasına rağmen birkaç gün sonra anlaşmaya aykırı biçimde işgal edildi.⁶

---

⁴ Lise Storm, "Ethnonational Minorities in the Middle East: Berbers, Kurds and Palestinians", Youssef Choueri (Ed.), *The History of The Middle East* içinde (462-485), UK: Blackwell Publishing, 2005, s.471.

⁵ Liam Anderson ve Gareth Stansfield, *The Future of Iraq: Dictatorship, Democracy or Division?*, 1. Baskı, New York: Palgrave MacMillan, 2004, s. 159.

⁶ Haldun Eroğlu, "Irak'taki Son Durum ve Yeni "Kürdistan Haritasının" Düşündürdükleri", Türksam, <http://www.turksam.org/tr/a856.html> (17 Ağustos 2009).

1921 yılı Kahire konferansında ise İngiliz Hükümeti'nin Ortadoğu Bakanlığı tarafından gönderilen muhtıradaki: "Güçlü kanaatimiz saf Kürt bölgelerinin Mezopotamya Arap Devleti'ne katılmaması gerektiği ve Majesteleri Hükümeti'nin Kürt Birliği ve ulusu ilkelerini olanaklı olduğu kadar ileri ölçüde savunması gerektiği yönündedir"⁷ denilmektedir.

Bu tarihte Britanya Yüksek Komiseri Sir Percy Cox, Kürt Devleti'nin ayrı bir devlet olmaması gerektiğini savunuyordu. Bu konuda Churchill'a önemli bir rapor hazırladı. Cox, Zap'ın kuzeyindeki Kürtler'in Türkiye Kürtleri'ne daha yakın, güneydekilerin ise İran Kürtleri'ne daha yakın olduğunu söylüyordu. Bu bir Kürt devletine engel teşkil ediyordu. Ayrıca yeni kurulmakta olan Türkiye'nin de bu bölgede iddiası vardı.⁸ İngilizler Musul bölgesi petrollerini denetleyebilecekleri, Wilson'un 14 ilkesi ile uyumlu bir Arap Devleti ve bu Arap Devleti'ne gevşek bağlarla bağlı Kürt bölgeleri düşünüyorlardı.

İngiltere denetimindeki Kuzey Irak'ta 1921 yılında bir referandum yapıldı. Referandumda oy verme hakkı mülk sahipleri ile sınırlıydı. Musul, Kerkük ve Erbil ayrı bir Kürt Devleti'ne karşı çıktı. Yalnızca Süleymaniye ayrılma yönünde oy kullandı. İngiltere Başbakanı Churchill de bu koşullarda, Kürdistan'ın ayrı bir devlet altında bulunmasının yararlı olmayacağına kanaat getirdi ve Kuzey Irak yerel özerklik koşuluyla Irak'a dahil edildi. Kürtler'in de o yıllarda bu bölgeyi yönetebilecek örgütlenmelerinin de bulunmuyordu.

İngiltere, 1922'de, ayrılma yönünde oy kullanan Süleymaniye'de Kürt liderlerden Şeyh Mahmud Berzenci'nin başında olduğu bir yönetim kurdu. Şeyh Berzenci'yi Kürdistan Kralı ilan etti. Şeyh Berzenci Osmanlı döneminde de bu bölgenin valisiydi. İngilizler bölgeyi işgal ettikten sonra Berzenci'yi Hindistan'a sürmüşlerdi. Süleymaniye'de bağımsızlık kararı çıkınca beraber çalışmayı teklif ederek geri gelmesine izin verdiler.⁹

---

⁷ Yıldız, s. 31.

⁸ Yıldız, s. 31.

⁹ Şakire Xıdıye Mihoyan, *Irak'ta Kürt Sorunu*, 1. Basım, İstanbul: Peri Yayınları, 1998, s.47.

Fakat Şeyh Berzenci İngilizler'e karşı Türkiye'de yeni kurulmakta olan yönetime yaklaştı. İngiltere bunun üzerine Berzenci'yi tutuklama kararı aldı ve teslim olmasını istedi. Red cevabı alınca saldırıya geçti. Şeyh Mahmud'un karargahı bombalandı. Şeyh Berzenci Süleymaniye'yi terk etti.¹⁰ Bölgedeki Kürtler 1924'te Musul'da ayaklandı fakat Britanya bu ayaklanmayı da bastırdı. Bunun üzerine Süleymaniye'de bulunan idare de Irak'a katıldı.

24 Temmuz 1923'te Lozan Anlaşmasının imzalanması ile Kuzey Irak sorunu uzun bir süre ertelendi. Milletler Cemiyeti 1924'te Irak ve Türkiye sınırının belirlenmesi kapsamında Uluslararası Araştırma Komisyonu kurdu. Musul'da yapılan araştırmada nüfusun 5/8'inin Kürt olduğunu saptadı. Ancak Zap'ın Kuzeyinde yaşayan Kürtler'in Türkiye'de kalanlarla yakın olduğu, güneyinde kalanların ise İran Kürtleri ile yakınlığının olduğunu tespit etti. Bu durum Musul'un Irak'ta kalmasını kolaylaştırdı. Milletler Cemiyeti bölünmeye karşı raporu kabul etti. Bu karar, Irak'ın 25 yıl süreyle Milletler Cemiyeti mandası altında kalması koşuluna bağlandı. Bu süreç içinde Irak'ta Kürtçe'nin resmi dil olmasına, Kürt memurların eğitilmesine özen gösterildi. İngiltere, Kürtler'in haklarının takip edilmesi görevini üstlendi.

Şeyh Mahmud Berzenci İngiltere'ye karşı 1930 yılında yeni bir ayaklanma gerçekleştirdi. 1931 baharında mağlup edildi. Şeyh Berzenci teslim olmak zorunda kaldı. Yargılanıp 20 yılı aşkın bir süre ev hapsinde tutuldu ve evinde öldü.

1932 yılına gelindiğinde Irak Devleti İngiltere'den bağımsız olmaya karar verdi. Irak'a verilen bağımsızlık Kürtler'in haklarının korunması şartına bağlandı. Kürtler'in vatandaşlık haklarının daha sonra değiştirilemeyecek şekilde Uluslararası gözetimde tutulması kararına varıldı. İngiltere'nin çekilmesinden sonra Irak yönetimi Kürtler'e verdiği özerkliği büyük oranda uygulamadı.

Irak Kralı Faysal 1933'te öldükten sonra Kral Gazi başa geçti. Kürtler 1935 yılında bir deklarasyon yayınladılar. Deklarasyonda Bağdat yönetiminin Kürtler'in haklarını vermesini, Kürtçe'nin resmi dil olmasını, Kürtler'in parlamentoda temsil edilmesini, gelir kaynaklarının paylaşılmasını istediler. Bağdat yönetimi bu istekleri

---

¹⁰ Mihoyan, s.56.

geri çevirdi. Gerginlik büyürken 1936'da General Bakır Sıtkı darbe düzenledi. Kral Gazi yerini korumak kaydıyla onu hükümetin başına getirdi. General Bakır Sıtkı bir Kürt idi. Ancak Kürt mücadelesine yakın değildi. Gerginlik onun döneminde de devam etti.

Bu dönem dağınık halde olan Kürt siyasetini bir araya getiren isim Molla Mustafa Barzaniydi. Mustafa Barzani, Barzani ailesi içinde ayaklanma sürecindeki 3. kuşaktan geliyordu. Aile Kuzey Irak'ta bulunan Nakşibendi tarikatına mensuptu. Barzani hareketinin temel karakteristiği sosyal tabanının köylü ve aşiret ilişkilerine dayalı bir yapı olmasıdır. Nitekim Mustafa Barzani'nin kendisi de aşiret reisidir. Bu durum Barzani Hareketi'nin her ne kadar çoğu zaman Sovyetler Birliği ile ittifak yapsa da genel anlamı ile muhafazakar bir geri planının olmasını sağlamıştır.

Mustafa Barzani, 9 aylık iken ailesi ile beraber, ailesinin katıldığı Şeyh Abdüsselam İsyanı'ndan dolayı Diyarbakır cezaevine girmişti.¹¹ Şeyh Abdüsselam Mustafa Barzani'nin abisi idi. Abdüsselam Musul Valisi Süleyman Nazif tarafından 1915 te ölüm cezasına çarptırıldı.

Mustafa Barzani'nin otorite ile ilk çatışması hükümetin, Hristiyan Süryani mültecilerin Barzan bölgesinin yakınına getirmesi ile gerçekleşti. Mustafa Barzani'nin başını çektiği hareket bu bölgede hükümet memurlarını dahi kabul etmiyordu. Vergi vermeyi de reddediyordu.¹² Bu anlamda Irak'ta yeni kurulan otorite ile sorunlu bir ilişkileri vardı.

Ünlü Kürt tarihçisi David McDowall, bu dönem Irak yönetimi ile Barzani'nin temsil ettiği aşiretçi yapıya dair şunları söylemektedir: "Ne hükümetin ne de Kürt halkının tutumlarının birbirlerini hoşnut kılmaması anlaşılırdır. Eğitime ve diğer hizmetler sunmaya yönelik hükümet kararları yürütmede yavaş işliyorlardı. Fakat üzerine titizlikle düşünüldüğünden sonuçta Kürt toplumuyla çatışma kaçınılmazdı. Eskiden olduğu gibi Kürt yörelerindeki resmi görevlilerin Kürt olması veya Kürtçe konuşabilmesi kuralı şeyhlerin ve ağaların konumunu aşındırmaya başladı ve artık ağa devlet hizmetlerinde aracı işlevini sürdüremediği için devleti güçlendirdi."¹³ Mc

¹¹ Sıraç Bilgin, *Barzan*, 1. Basım, İstanbul: Fırat Yayınları, 1992, s. 20-22.

¹² David McDowall, "Irak'ta Kürtler", *Dünya Solu Dergisi*, Sayı.7 (1991), s.72.

¹³ McDowall, *Dünya Solu Dergisi*, s.72.

Dowall'ın söylediği gibi bu karakteristik özellikler Barzani hareketinin katıldığı isyanların ulusal olmaktan çok daha aşiretsel bir çerçeveye oturduğunu göstermektedir.

Bunun üzerine Mustafa Barzani, Irak hükümetine karşı 1931 yılında abisi Şeyh Ahmet ile beraber Barzan Bölgesi'nde ayaklanma başlattı. Ayaklanma bir süre sonra bastırıldı. Mustafa Barzani kaçarak Türkiye'ye sığındı. 1933'te Irak yönetimi tarafından affedildi. Süleymaniye'ye sürgün edildi ve burada ev hapsinde tutuldu. 1943 yılında yeni bir ayaklanma başlattı. Yer yer Irak Ordusunu gerilettiler. Ancak Irak Ordusu 1945'te Barzani'nin başlattığı ayaklanmayı bastırıldığında Irak'ı terk edip İran'a sığındı.

1946 da İran da, Sovyetler Birliği'nin desteği ile kurulan Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulma çalışmalarına katıldı. Bu cumhuriyet, başında puşisi üzerinde Kızıl Ordu Üniforması ile devletin kuruluşunu açıklayan Kadı Muhammed tarafından kuruldu. Kürdistan Demokrat Partisi'nin kuruluşu da Stalin'in önerisi ile bu sırada gerçekleşti.¹⁴ Mustafa Barzani partinin ilk genel başkanı oldu. Partinin programı o yıllarda Marksist-Leninist tezler içeriyordu.

Mahabad Cumhuriyetinin ömrü 8 ay sürdü. Batılı güçler Sovyetler Birliği'nin İran Coğrafyasından çekilmesi için bastırınca Sovyetler Birliği İran'dan çekildi. Sovyetler Birliği çekilince Mahabad'ın ilk devlet başkanı Kadı Muhammed İran tarafından asıldı.¹⁵ Mahabad Cumhuriyeti yıkıldı. Mustafa Barzani ve gerillaları Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılışının ardından 52 günlük bir yürüyüşten sonra Sovyetler Birliği'ne ulaştı. Mustafa Barzani burada askeri akademiye devam etti. Kendisi ve gerillaları askeri eğitim aldı.

Mustafa Barzani 1958 yılında Irak'ta ki Haşimi monarşisininin General Abdülkerim Kasım tarafından devrilmesine kadar Sovyetler Birliği'nde kaldı. General Kasım, Mustafa Barzani'yi bir heyet göndererek geri çağırdı.

General Kasım Irak Cumhuriyeti'nin Kürt ve Araplar'ın ortak devleti olduğuna ilişkin yasayı yürürlüğe koydu. KDP'nin faaliyetlerine, Kürtçe yayınlara yasal izin

---

¹⁴ Bilgin, s.76.

¹⁵ Necefkuli Pısyay, *Kanlı Mahabad'dan Aras'ın Kıyılarına*, 1. Basım, İstanbul: Avesta Yayınları, 2001, s.146-152.

verildi. Ayrıca 3 kişilik Irak yönetim Konseyine bir Kürt atandı. Konseye atanan ilk Kürt Halit Nakşibendi idi.

KDP ile General Kasım iyi ilişkiler kurdular. Hem monarşi yanlıları, hem de Arap milliyetçileri Kasım'a karşıydı. KDP bunlara karşı Kasım'a yardım etti. Musul'da Kasım karşıtı bir ayaklanmayı beraber bastırdılar. Komünist hareketin bastırılmasında da Barzani Kasım'a yardım etti. Kasım ise bunun karşılığında bazı Kürt aşiretlerinin topraklarını kamulaştırarak Mustafa Barzani'ye verdi. Toprakları kamulaştırılan aşiretler 1930 ve 1940'lar da Barzani Hareketi'ni yenilgiye uğratma konusunda Araplar'a yardım etmiş olan Zibari, Baradost, Herki, Surçi aşiretleri idi. Bunlara da ayaklanma bastırıldıktan sonra Barzan toprağı verilmişti. Barzani ailesi Kasım'la ittifak kurduktan sonra bu aşiretlere karşı baskı oluşturmaya başladı. Yaşanan gerilimlerin sonunda Kuzey Irak'ın hakimi olan Mustafa Barzani, 1960'da Zibari aşireti liderini öldürttü. Kasım Barzani'yi bu çatışmadan vazgeçirmeye çalıştı. Sonunda Barzani'yi destekleyerek Irak içinde ikili bir iktidar yarattığını fark etti. Kasım yönetimindeki Irak'ta Mustafa Barzani'nin otoritesi fazlasıyla büyümüştü. 1960 yılı sonunda artık Barzani Kasım arasında otorite çatışması yaşanıyordu.

Barzani ile Kasım arasındaki siyasal farklılaşma Mustafa Barzani'nin Kürtler için tam özerklik istemesiyle somut olarak ortaya çıktı. General Kasım bu talebi kabul etmedi. Kasım kendisinden önceki rejimden ileri gitmiş, Kürt ve Araplar'ı anayasada ortak uluslar olarak tanımış, üst makamlara Kürtler'in çıkmasına imkan sağlamış, Kürtçe yayına izin vermişti.

Bu ayrışma bir süre sonra sıcak çatışmaya dönüştü. Mustafa Barzani'ye bağlı güçler Zaho'dan İran sınırına kadar Kuzey Irak'ı işgal etti. Hükümet bunu karşı saldırı ile yanıtladı. Çatışmalar devam etti. Çatışmalarda Barzani aşireti ile sorunları olan Zibariler hükümet tarafında yer aldılar. General Kasım'ın toprak reformunun sarstığı ağalar ise Barzani'yi desteklediler. Barzani'nin gerçekleştirdiği bu ayaklanmaya ilk başta KDP katılmadı.

Bunun nedeni ise Barzani ile Kürt şehirli sınıfı arasındaki önce sınıfsal dolayısıyla siyasal farklılıktı. Barzani'nin aşiretsel, toprak merkezli politikası KDP

içinde daha sol politikaları savunan şehirli kesim tarafından eleştirilmekteydi. Nitekim daha sonra yaşanan KDP'den kopuşlarda bu farklılığı aramak sır değildir. Barzani muhalefeti, aşiretlerin Kürtler'in ulusal bilincine zarar verdiğini düşünüyordu.

KDP'nin çatışmalar başladıktan sonra Kasım tarafından kapatılması sonrası KDP'de ayaklanmaya katıldı. KDP'ye ayrıca Türkiye ve İran da destek veriyordu. Barzani kuvvetleri Kasım güçleri ile çatışırken Türkiye topraklarına girip çıkıyordu ve Türkiye buna sessiz kalıyordu.

General Abdüsselam Arif liderliğindeki subaylar General Kasım iktidarının zayıflaması sonrasında 1963'te yönetime el koydu. Arif, Barzani ile görüşerek bir barış anlaşması imzaladı. Bu sayede çatışmalarda bir duraksama yaşandı. Bu anlaşma sonrası KDP Politbürosu ile Barzani arasında sorunlar oluştu. Politbüro Kasım'ın tanıdıklarından daha az bir özgürlük tanıyan anlaşmayı tanıdığı için Barzani'yi eleştirdiler. Barzani ile politbüro arasında yaşanan tartışmada, iktidarı tartışmasız şekilde elinde bulunduran Barzani, kendisini eleştiren politbüroyu Kuzey Irak'tan uzaklaştırdı.

KDP Mehabad oluşumundan etkilenerek kurulmuş bir partiydi. Mehabad, Sovyet destekli bir oluşumdu ve klasik aşiret yapısını aşan bir yapısı vardı. KDP bu nedenle daha kentli bir ideolojiyle kuruldu. Bu etki KDP Programında kendisini gösteriyordu. Bu yapıya sahip KDP daha çok kentlerde ve alçak tepelerde etkinliğini sürdürüyordu. Ayrıca KDP Politbürosu ile genel olarak aşiret yapısı arasında bir fark vardı. Politbüro Kürt bölgesinin kentleşmiş bölgesi Süleymaniye kökenli iken, aşiret kökenli Barzani kuzeyde etkin idi. O yıllarda Sovyetler Birliği'nin de etkisi ile KDP'nin daha modernist bir çizgisinin olduğu söylenebilir. Nitekim KDP ile pek çok aşiret arasında da sorun vardı: "siyasal eğitim, köy meclisleri kurma, cehaletle mücadele ve vergi toplama programı hala KDP'ye düşmanca bakan feodal liderleri ürkütüyordu."¹⁶

Abdüsselam Arif, Kürdistan'ın özerk olmasını kabul etti. Ancak Mustafa Barzani, Kerkük ve Musul'u da Kürdistan olarak tanınan bölgeye dahil edince sorun çıktı, görüşmeler kesildi. Çatışmalar yeniden başladı.

---

¹⁶ McDowall, *Dünya Solu Dergisi*, s.78.

Arif'ten sonra Irak Devlet başkanlığı görevini El Bezzaz devraldı. Haziran 1966'da El Bezzaz bir deklarasyon yayınlarak Irak devletinin iki uluslu yapısını tanıdı. Irak'ın birliğini tehdit etmediği müddetçe bölgesel özerkliğe karşı olmadığını söyledi. Ancak El Bezzaz' da kısa süre sonra iktidardan düşürüldü.

68 Temmuz'unda BAAS Partisi tekrar iktidara el koydu. Yeni darbenin lideri Hasan El Bekr, yardımcısı ise Saddam Hüseyin idi. 1970 de Kürtlerle özerklik pazarlığı başladı. Anlaşmanın pazarlığını yapan ve yürürlüğe koyan kişi sonraki yıllarda devlet başkanı olacak Saddam Hüseyin idi. Kürtler adına bu görüşmelere Mahmud Osman katıldı. Uzun görüşmeler sonrasında 11 Mart 1970 de bir manifesto yayınlandı. Buna göre¹⁷:

a) Kürt nüfusun olduğu bölgelerde Arapça'nın yanı sıra Kürtçe resmi dil olacaktır.

b) Kürt dili ve kültürü güçlendirilecek, Kürtçe Irak'ın bütününde 2. dil olacaktır

c) Kürtçe edebiyat, sanat, kültürel girişimler desteklenecekti.

d) Kürtçe basın ve televizyon oluşturulacaktı.

e) Genel af ilan edilecekti

f) Irak'ın başkan yardımcılarında biri Kürt olacak, Kürtler hükümete tam olarak katılacak, kabine ve orduda görev alacak

g) Kürt bölgesindeki tüm memurlar Kürt olacak ya da Kürtçe konuşacaktı. Bu polisler ve güvenlik şefleri içinde geçerli idi.

h) Kürtler özgürce öğrenci, kadın, gençlik dernekleri kurabilecekti.

ı) Kürt bölgesinin kalkınması için fonlar ayrılacak. Kalkınma planı çerçevesinde Kürt bölgelerine ek yardım ödenekleri ayrılacaktı.

i) Savaşta hayatını kaybedenlerin ailelerine dul ve yetim maaşı bağlanacaktı.

---

¹⁷ Yıldız, s.47-48.

j) Tarım arazilerinin mülkiyeti için tarım reformu yapılacak,

k) Kürtlerin çoğunlukta olduğu alanlar özyönetimli olarak bir araya getirilecekti.

Anlaşmanın hayata geçirilmesi için 4 Kürt ve 4 Arap'tan oluşan bir çalışma grubu kuruldu. Anlaşmanın pek çok maddesi uygulamaya kondu.

10 yıllık çatışmanın maliyeti büyüktü. 700 köyde 40000 ev zarar gördü. 300.000 insan yerinden oldu ya da evsiz kaldı. 60.000 ölü ve yaralı vardı. Sivillerin ölümünden her iki tarafın da sorumluluğu vardı. Mustafa Barzani, Kuzey Irak'ta kendisine karşı olan aşiret köylerini yakmayı bir silah olarak kullanıyordu.

1970'de anayasa değişikliği ile üst düzey Kürt yetkililerinin (sırasıyla Dohuk ve Erbil valiliği, üç Kürt şehrinin (Süleymaniye, Dohuk, ve Erbil) emniyet müdürlüğünün) KDP üyelerinden oluşması taahhüdünü içeren bir grup anlaşma hükmü yerine getirildi. Fabrikalar kuruldu ve tarım reformu hızlandırıldı. Anlaşmanın yapıldığı yıl okulların ve hastanelerin inşaatı başladı. Bölgede 2700'ün üzerinde ev yeniden inşa edildi.¹⁸

1972 yazında ABD, İsrail, İran desteğini alan Mustafa Barzani özerkliğin sınırlarını genişletme isteminde bulundu. Bağdat yönetimi ile KDP arasında KDP'nin hükümetteki yeri, KDP-İran ilişkileri üzerine sorunlar vardı. KDP yönetimi çoğu zaman İran ile ilişkilerini Irak hükümetine karşı kullanıyordu.

Baas Partisi, KDP yönetimine bir KDP'linin devlet başkan yardımcısı olmasını teklif etti. Ancak KDP bu teklifi kabul etmedi. KDP'ye göre bu makam sembolik bir makam olmaktan öte bir anlam ifade etmiyordu.

KDP ile Baas Partisi arasındaki bir başka tartışma konusu ise Kürt bölgesinin sınırları üzerinedir. Baas Partisi'ne göre eğer resmi bir tanımlama yapılacaksa bu tanımlama yapılmış nüfus sayımları üzerine olmalıydı. Oysa Mustafa Barzani bu sayımları kabul etmiyor; Musul, Kerkük, Erbil, Süleymaniye gibi Kürt azınlığın dışında

---

¹⁸ McDowall, Dünya Solu Dergisi, s.78.

Arap, Türkmen toplumlarının yaşadığı bölgeler, KDP tarafından Kürt bölgesi sayılıyordu. Baas Partisi buralarda sorunu çözmek için 1957 ve 1965 yıllarında yapılan nüfus sayımlarını dikkate almayı önerdi. Buna göre nüfusun karışık olduğu yerlerde karma idare kurulacaktı.

Önemli bir tartışma konusu da, İran ile Irak arasındaki sınır sorunlarının Kuzey Irak'a etkisi idi. O yıllarda İran, Şah yönetimi altındaydı. Şah, İsrail'in ve Amerika'nın önemli bir müttefikiydi. İran ile Irak anlaşmazlığından KDP, Irak ile yaşadığı çatışmalarda faydalanıyordu. Ya da tam tersinden İran, Kürtler ile Baas Partisi arasındaki sorunlardan faydalanıyordu. Şöyle ki, İran'ın sıkça gerçekleştirdiği sınır ihlalleri Kürt Bölgesinden gerçekleşiyordu. Baas Partisi, Barzani'nin İran'ın gerçekleştirdiği sınır ihlallerine yardım ettiğini düşünüyordu. Ayrıca Barzani kontrolünde olan bölgelerde hükümet yanlısı köyler çoğu zaman KDP'nin şiddetine uğruyordu. Baas Partisi bu konuda Mustafa Barzani'yi uyarıyordu. Tüm bu süreç sonunda iki taraf arasında gerginlik had safhaya çıktı.

1972 yılında Sovyetler Birliği ile Bağdat yönetimi arasında işbirliği anlaşması imzalandı. Mustafa Barzani bu tarihten itibaren Irak yönetimi ile yakınlaşan Sovyetler Birliği ile ilişkisini kesin biçimde kopardı.¹⁹ Açık olarak Sovyetler Birliği ve Irak yönetimi ile sorunlu olan Amerika Birleşik Devletleri'ne yaklaştı. Mustafa Barzani hiçbir zaman bu ilişkiyi reddetmedi ve bu çizgisini inkar etmedi. Hatta Irak yönetimine karşı bu kadar ileri gitmelerini Amerika'nın yardımlarına bağladı.

İran'ın Savak ve İsrail'in Mossad'ı yardımıyla Irak ve silahlı güçleri hakkında bilgi toplamak için sofistike bir istihbarat örgütü oluşturulması; Amerikan yardımı karşılığında Kerkük petrol sahasını Amerikan şirketlerine açma taahhüdü; 1971'den beri Amerikan yardımı istemleri artık iki güç arasında çatışmayı kaçınılmaz hale getirdi. Irak yönetimi Mustafa Barzani yönetimindeki KDP'yi kendisi ile çelişki halindeki uluslararası güçlerle işbirliği yapan bir örgütlenme olarak görmekteydi.

1972'de Irak yönetimi petrol şirketini ulusallaştırarak ABD ve KDP'nin politikalarına karşı bir çıkış yaptı. ABD özellikle İran ve İsrail'le ilişkileri dolayımında

---

¹⁹ Bilgin, s.247.

bölgede çıkarlarına zarar verebilecek Irak tehlikesini nötralize etmek istiyordu. 1972’de İsrail’in Barzani’ye ayda 50.000 dolar yardım yaptığı CIA kaynaklı bir raporu ile açığa çıktı. Washington Post yazarı Jack Anderson yazdığı yazıda bu yardımı rapora dayanarak anlattı.²⁰ Gerçekte İsrail’in silah ve danışman yardımı 1960’lara dek uzanıyordu.

2.3. 1974 Özerklik Yasası ve Kuzey Irak’a Etkileri

1974 başlangıcında Kerkük petrol üretiminin ulusallaştırılmasının etkisiyle bunalım baş gösterdi. KDP “petrol gelirlerinin orantılı dağılımı” konusunda ısrar ederlerken, BAAS Partisi bu kaynakların merkezi otorite altında tahsis edilecek ulusal kaynaklar olduğu konusunda ısrar ediyordu. BAAS bu konuda çok duyarlıydı çünkü petrolün kullanımını bir Amerikalı şirkete devretme niyetini çoktan ifade etmiş olan Mustafa Barzani’ye petrolün bir kısmını ya da tamamını vermesi çok zordu.²¹

Barzani İsrail ilişkisine ve Barzani’nin uluslararası politikalarına ilişkin önemli bir gelişme 1974 yılında yaşandı. İki KDP merkez komite üyesi KDP’den ayrıldı. Bunlardan Haşim Agrawi, Mustafa Barzani’nin İsrail ve Amerika ile kurduğu ilişkiyi eleştirip Baas’ın kurduğu ulusal cepheye katıldı. Agrawi daha sonra Irak Komünist Partisi içinde yer aldı. Ayrılan diğer kişi Mustafa Barzani’nin büyük oğlu Ubeydullah Barzani idi. Ubeydullah babasını ilginç bir gerekçe ile suçluyor. Mustafa Barzani’nin aslında çözüm istemediğini ve sorunun çözülmesi durumunda Barzani’nin egemenliğini yitireceğini söylüyordu. Barzani’nin her şeyin hakimi olmak istediğini söylüyordu. Mustafa Barzani’nin tek adamlığa dayanan ve bütün Kürtler’in kaderini kendi kaderine bağlayan politikası bu sonucu yaratmıştı.

O yıllarda Irak’ta Hasan El Bekr’in ardında yönetimde bulunan Saddam Hüseyin Irak devrim Komuta Konseyi tarafından yeni bir özerklik yasası hazırlamakla görevlendirildi. Saddam Hüseyin 1974 yılında bir önceki özerklik yasasını geçersiz ilan ederek yeni bir özerklik yasası tanımladı. Aslında bu yasa tüm sorunu çözebilecek ve

---

²⁰ Yaşar Kaya, Kürt İsrail İlişkileri II, <http://www.kurdistan-post.com/modules.php?name=Niviskar&op=viewarticle&artid=70> (18 Ağustos 2009).

²¹ McDowall, *Dünya Solu Dergisi*, s.79.

tüm belirsizlikleri ortadan kaldıracak bir yasaydı. Özerk yönetim şemasını net bir biçimde tanımlıyordu.

Özerk bölgeyi 1957 sayımına göre oluşturuyordu. Yasa Özerk bölgeyi başkenti Erbil olan Irak cumhuriyeti içinde tüzel kişiliğe ve özerkliğe sahip, bütünün bir parçası olarak bir idari birim tanımlıyordu. Resmi dil Arapça ve Kürtçe olacaktı. Bölgenin kendi bütçesi ve yerel vergilerden oluşan mali kaynakları olacaktı. Seçimle gelen bir yasama meclisi ve atamayla oluşan bir yönetim yapısı, yürütme konseyi kurulacaktı. Yürütme konseyi üyeleri bakan düzeyinde olacak ve bakanlar kuruluna hesap verecekti. Yasama konseyi bölgenin kültürel, toplumsal, ekonomik alanlarda ilgili kararları almakla görevlendirilmişti. İmar iskandan, tarıma, içişlerinden, ulaştırmaya kadar özerk yönetime bırakılmıştı. Güvenlik, adalet, kamu düzeni gibi başlıklar ise merkezi hükümete bırakılmıştı.

Ancak KDP, yasadaki bazı başlıklara karşıydı. Bunlar; Cumhurbaşkanıya yasama organından birine yürütme kurulunu oluşturma yetkisi, güvenlik unsurlarının merkezi hükümete bağlı olması, görevlendirilen bir devlet adamının özerk yönetim toplantılarına girmesi, Irak temyiz mahkemesinin özerk yönetimin yasalarını incelemesi gibi merkezi yönetimin Kuzey Irak bölgesine müdahalelerini kabul eden başlıklardı.²² Yaşanan gerilimlere rağmen bu yasada tarif edilen yasama konseyi seçimi 80'li yıllar boyunca yapıldı.

Mustafa Barzani, Saddam Hüseyin'in tanımladığı özerklik yasasını kabul etmedi. Mustafa Barzani, uluslararası güçler ile sorunlu Irak yönetimine karşı, bu güçlerden alacağı destekle kesin bir galibiyet alacağını düşünüyordu. İyi silahlanmıştı.

1974'te çatışmalar yeniden başladı. KDP'de topçu ve tanksavar füzeleri de vardı ve 50.000'i peşmerge, 50.000'i de düzensiz kuvvetler olmak üzere 100.000 kişilik silahlı gücü bulunuyordu. Irak, Kuzey Irak'a 90.000 asker, 1200 tank ve zırhlı araç ve 200 uçak ile saldırdı.²³ Irak güçleri KDP karşısında hızla ilerledi. Amadiya, Rewanduz, Raniye, Kaladız Irak denetimine girdi. KDP'nin yenilgisi an meselesiydi. Savaş İran

---

²² Yıldız, s.49-51.

²³ David McDowall, *A Modern History of The Kurds*, London: I.B. Tauris, 1996, s.337.

sınırına dayandı. İran sınırında bulunan Kürtler Irak Ordusu tarafından İran'a doğru sürüldü. Savaş, İran-Irak Savaşı'na dönüşmek üzereydi. Bu duruma uluslararası güçler müdahale etti. İki ülke bir araya getirildi.

75 yılı başında Cezayir'de OPEC toplantısında İran Şahı ile Saddam Hüseyin anlaşmaya vardı. Şah, bu anlaşmanın ardından KDP'ye olan desteğini çekti. KDP ağır bir yenilgi aldı.²⁴ Mustafa Barzani'nin son yenilgisiydi ve mücadeleyi bıraktı. Amerika'ya gitti ve gördüğü kanser tedavisinin sonunda 1979'da öldü. Binlerce peşmerge İran içlerine çekildi. Önemli bir kısmı Baas'ın çıkardığı af üzerine teslim oldu. Oğlu Mesut Barzani yönetimi devraldı. Yine aynı yıl (1975) Kürtler'in diplomasisini yürüten, örgüt içinde popüler bir isim olan, politbüro üyesi Celal Talabani KDP'den ayrılarak KYB'yi kurdu. Talabani daha çok Süleymaniye bölgesinde etkili idi. Sosyal tabanı daha çok şehrli Kürtler idi. Bu tarihten sonra KYB ile KDP arasında çatışmalar zaman zaman kesilse de, 1990'ların ikinci yarısına kadar devam etti.

Savaş sonrasında Baas Partisi Kürt bölgesini hızlı bir şekilde yeniden yapılandırdı. Her aileye 500 dinar verildi. Yeniden yerleşenlere tazminat ödendi. Örnek köylerde 32.000 yeni ev inşa edildi. Hükümet Kürt bölgesinde altyapı çalışmaları için 1.15 milyar dolar ayırdı. Özerk bölgede topraklar yeniden dağıtıldı. Toprak dağıtımının amacı toprak ağalığı sistemini parçalamaktı. 100.000 yoksul Kürt ailesine toprak dağıtıldı. 1974'te Kuzey Irak'ta 113.000 öğrenci okullara kayıtlı iken 1978'de 333.000'e fırladı.

1986 yılında KDP ile KYB arasında ateşkes gerçekleşti. 1988 yılının ilkbahar ve yaz aylarında Baas Partisi Kuzey Irak'a sekiz saldırı düzenledi. Bu saldırılara ENFAL adını verdi. ENFAL Kuran'da geçen bir terimdi, "kutsal savaşın ganimetleri" demekti. Saldırıya Irak yönetimi yanlısı Kürtler'e verilen ismi ile "caş"lar da katılıyordu.

Bu sırada İran-Irak Savaşı da devam ediyordu. İran güçleri Halepçe'yi Kürtler'in desteği ile ele geçirdi. Irak güçleri kimyasal silahlar ile kasabayı geri almak için saldırı düzenledi. Birçok kişi sınırdan Türkiye ve İran'a kaçtı. Körfez Krizi

öncesinde, 1988 yılında Kürt siyasal partileri arasında “Kürdistan Ulusal Cephesi” kuruldu.

3. KÖRFEZ SAVAŞI VE KUZEY IRAK'A YANSIMALARI

Körfez Savaşı 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası uluslararası güçlerin Irak kuvvetlerini Kuveyt'ten çıkmaya zorlaması ile yaşandı. Bu savaşa giden süreçte Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi amacıyla silahsız yöntemler denenmiş ancak başarılı olamamıştı. Bundan sonra silahlı müdahale kaçınılmaz oldu.

Bu savaş Ortadoğu'da pek çok dengeyi değiştirdi. Körfez Savaşı sayesinde Soğuk Savaş sonrasında ABD kuvvetleri hiç olmadıkları kadar Ortadoğu'ya müdahil oldular. Sovyetler Birliği'nin etkisi ile doğrudan bu bölgede konuşlanmaktan kaçınan ABD, savaş sonrasında Ortadoğu'yu yalnız siyasal olarak değil askeri olarak da belirleyen bir güç haline geldi.

Bu bakımdan Körfez Savaşı ve bu savaşa neden olan kriz Ortadoğu'da değişen uluslararası dengeleri anlamak açısından son derece önemlidir. Krizin savaş ile sonlanmasının ardından Kuzey Irak artık siyasal olarak yeni bir güç ilişkisine sahne olmuştur. Bu nedenle Körfez Krizi'ne neden olan sebepleri anlamak, Kuzey Irak'ta yaşanan değişim sürecini görmek açısından önemlidir.

3.1. Körfez Krizi'ni Hazırlayan Sebepler

Körfez Krizi'nin ortaya çıkışı dünya üzerinde bazı dengelerin değişimde olduğu döneme denk gelmekteydi. Bu Soğuk Savaş'ın bitip, yenedünya sisteminin olduğu yıllardı. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in izlediği dış politika soğuk savaş döneminde dünya kutuplarını oluşturan ABD ve SSCB arasında denge kurmaya dönüktü. Saddam Hüseyin her iki kutup ülkeleri ile ilişki kurmakta idi.

Saddam Hüseyin'in beklentisine göre Irak, Nasır devrimi sonrası Mısır'ın Arap Dünyası'nda oluşturduğu ancak Camp David sonrası kaybettiği liderliği devralacaktı. Saddam Hüseyin, Sovyetler Birliği'nin çözülüşü ile bu imkanın oluştuğunu düşünüyordu. Artık Ortadoğu'da güç dengesi içinde oluşan boşluğu Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak dolduracaktı. Bu nedenle Irak, İran-İrak savaşı sonrasında sahip olduğu büyük askeri gücü ABD'nin Ortadoğu politikası içinde kullanmaya yanaşmadı.

Tüm Irak sorununu, İran-İrak Savaşı sırasında Batıdan aldığı destek ile askeri ölçekte büyüyen ancak savaştan ekonomik olarak ağır bir borç ile çıkan Irak'ın savaş sonrasında ABD eksenini tehdit eden politikalara yönelmesi olarak özetlemek mümkündür. Burada ABD'nin Ortadoğu politikasının başat iki faktörü olan petrol kaynaklarına sahip olma ve İsrail'in güvenliği konularında Irak'ın artık bir tehdit haline gelmesi, ABD'nin Irak'a doğrudan askeri yönelimini belirlemiştir. 1990'lar ile başlayan süreçte Soğuk Savaş'ın da gündemden çıkması ABD'nin bölgede hareket imkanını artırmış, Irak'a müdahale yukarıda ifade ettiğimiz başlıklarda olanaklı hale gelmiştir. Nitekim Sovyetler Birliği'nin de 9 Eylül 1990 tarihinde Helsinki Zirvesinde Irak'a karşı ABD ile tamamen anlaşması Irak'a müdahalenin önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmıştır.²⁵

ABD Soğuk Savaşın da bitişi ile beraber Soğuk Savaş sürecine ait dengeleri yeniden tanımlama yoluna gitmiştir. Soğuk Savaş döneminde kutuplar arasında görece özerk politikalar üreten ve üretme imkanı olan Irak gibi ülkeler artık bu imkandan mahrum kalmışlardır. Tek kutuplu dünya gerçeği bu dönemde ABD'nin tek yanlı dış politikalarını imkanı kılmıştır. Bu anlamda Baas yönetiminde Sovyetler Birliği ve onun bölgesel ittifaklarına karşı ABD ve Avrupa ülkelerinden aldığı görece destek ile kendi hareket alanını genişleten Irak, Sovyet rejiminin çözülüşü ile aynı desteği görememiştir. Doğal olarak Soğuk Savaş'a ait politikalarını sürdürmekte ısrar eden Irak, ABD'nin tek yanlı dış siyaseti ile çelişir hale gelmiştir. İşte Kuveyt işgali bu çelişkinin somutlandığı bir tarihsel durumu ortaya çıkarmıştır.

Dünya dengeleri içerisinde yalnızca Irak'ın Kuveyt'i işgalini değil, ABD'nin buna verdiği büyük tepkiyi de analiz etmek gereklidir. Bu konuyu yorumlarken iki seçenek üzerinde durulduğu söylenebilir. Bunlardan biri minimalist diğeri ise maksimalist iki programı ifade etmektedir. Minimalist programa göre ABD, Irak'ı Kuveyt'ten çekilmeye ikna edecek ve bunun için elindeki siyasi ve askeri baskı araçlarını kullanacaktı. Irak'ın çekilişi ile beraber eski pozisyonuna geri dönecekti. Bu tez dünya dengelerinde Soğuk Savaş'ın bitişi ile beraber ABD dış politikasında yaşanabilecek değişimi ihmal ediyordu.

---

²⁵ Charles Zorgbibe, *Körfez'in Tarihi ve Jeopolitiği*, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s.99.

Maksimalist programa göre ise ABD, Irak'ta ve dolayısıyla bölgede Soğuk Savaş'ın da bitişi ile beraber oluşan boşluğu da değerlendirerek köklü bir dönüşümü gerçekleştirecekti. Bu köklü dönüşümün içinde Saddam Hüseyin iktidarını devirmekten, Irak'ta sınır değişikliklerine kadar bir dizi seçenek vardı.²⁶ Bu tez bu günden bakıldığında daha gerçekçi görülmektedir. Ancak zamanlamasının beklenenden uzun bir süreye yayıldığı tartışmasızdır.

ABD'nin Irak ile ilişkisi de bu süreçte değişiklik gösterdi. 1980 yılında batıda İran karşıtı siyasal atmosferi değerlendiren Irak yönetimi İran'a savaş açtı ve bu savaşta İran yönetimi ile sorunlu ABD'nin desteğini gördü. Pek çok Amerikan silah şirketi Irak'a kimyasal ve biyolojik silah satışı gerçekleştirdi. Irak bu süreçte büyük bir orduya ve silah kapasitesine sahip oldu.²⁷

ABD İran-İrak savaşında Irak'a 80'lerin ikinci yarısından itibaren doğrudan destek verdi. Modern silahların yanı sıra bu silahların üretim tekniği İran'a verildi, aynı zamanda Irak'a uydu desteği sağlandı.²⁸ Kısacası ABD 1980'ler sonuna kadar Irak'ın askeri olarak büyümesine önemli katkı sağladı.

İran ile Irak'ın savaşı 1988 yılında bitirmesinin ardından Irak'ın elinde biriken askeri yığınak şöyleydi: "1 milyon asker, 5500 tank, 600'den fazla savaş uçağı ve büyük miktarda kimyasal ve biyolojik silah".²⁹ Irak Sanayi Bakanı ve Saddam Hüseyin'in damadı olan Hüseyin Kamil 7 Aralık 1989'da Irak'ın 2000 km menzilli yerden yere orta menzilli balistik füze yapmakta olduğunu açıkladı.³⁰ Irak'ın silahlanması bu yıllarda hızla devam etti. Irak, pek çok Avrupa ülkesinden silah teknolojisi ithal etti ve bu yıllarda bölgenin en çok silah satın alan ülkesi oldu.³¹

İrak, savaş sonrasında kendi bağımsız politikasını izleme yönünde hareket etmeye başladı. Bu haliyle İsrail'in güvenliğini ve ABD'nin Ortadoğu'daki petrol

---

²⁶ Zorgbibe, s.98.

²⁷ Hulki Cevizoğlu, **Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi**, 1. Basım, İstanbul:Form Yayınları, 1991, s.275-284.

²⁸ Kemal İnat, "İrak:Uluslararası Hukukun Sonu mu?", Kemal İnat-Burhaneddin Duran-Muhittin Ataman(Ed.), **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde (3-39), Ankara:Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s.7.

²⁹ İnat, Irak: Uluslararası Hukukun Sonu mu?, s.8.

³⁰ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**, 2. Basım, İstanbul:Alfa Yayınları, 2005, s.560.

³¹ Cevizoğlu, s.269-272.

varlığını tehdit eden bir güç ortaya çıktı. 1990 Nisanında Saddam Hüseyin nükleer silahları caydıracak teknolojiye sahip olduklarını söylüyordu. Bu mesajı büyük oranda Ortadoğu'da nükleer güçlere sahip olan İsrail'e karşı idi. Nitekim İsrail'de meseleye böyle yaklaşıyordu. Irak'ın uzun menzilli füze sistemini geliştirmesine yardımcı olan Kanadalı bilim adamı Gerald Bell, Mossad tarafından 22 Mart 1990 tarihinde öldürüldü.³²

1990 yılının yazına geldiğimizde artık Ortadoğu'da büyük ölçüde silahlanmış bir Irak vardı. Irak yönetim aynı zamanda ABD'nin bölgesel müttefiki olan İsrail ile sürtüşme içerisinde idi. Bu haliyle bölgede bir tehdit merkezi haline gelmişti. Irak'ın sıcak bir çatışmayı başlatacak adımı atması Körfez Savaşı'nı başlattı. Bu adım Kuveyt'in işgali idi. Körfez Savaşı Ortadoğu'da kurulan yeni dengelerin habercisiydi.

3.2. Körfez Savaşı

Irak yönetimi 1990 yılının Ağustos ayında Kuveyt'i işgal etti. Ancak Irak İle Kuveyt yönetimi arasında yaşanan gerginliğin tarihsel nedenleri vardı. Çatışmanın gerekçelerini şöyle sıralayabiliriz:

a) Savaş süresince Arap devletleri tarafından İran'a karşı desteklenen ve bu nedenle savaş sonucunda dış borcu 80 milyar doları bulan Irak ekonomik olarak zor durumdaydı. Irak yönetimi kendilerini savaş boyunca İran'dan koruduğu iddiası ile ekonomik olarak destekleyen Arap yönetimlerinden borçlarını silmesini istiyordu.

b) Bunun dışında Irak yönetimi Arap yönetimlerini kotalarını aşarak petrol arzı gerçekleştirmekle ve bu yolla Irak'ı maddi zarara uğratmakla suçluyordu.

c) Ayrıca Irak yönetimi Kuveyt ile sınır bölgesinde bulunan Rumeyla bölgesinden Kuveyt'in Irak'a ait petrolü sondajladığını iddia ediyor ve bunun yol açtığı zararın tazmin edilmesini istiyordu.

d) Çatışmanın bir nedeni de tarihsel geçmişi olan toprak sorunları idi. Osmanlı yönetiminde bulunan üç eyaletin (Musul, Bağdat, Basra) birleşiminden oluşan Irak,

---

³² Arı, s.561.

Osmanlı döneminde Kuveyt'in Basra eyaletinin parçası olmasından ötürü Kuveyt üzerinde hak iddiasında bulunuyordu. Irak, Kuveyt'i yapay bir devlet olarak görüyordu.

1930'ların başında Irak Kralı Gazi Kuveyt ile Irak'ı birleştirmeye çalışmış, Kuveyt Şeyhi'nin olumlu bakmasına rağmen İngiltere bu birleşmeyi engellemiştir. 26 Haziran 1961 tarihinde General Kasım İngiltere'nin Kuveyt'ten çekilmesi ve Kuveyt'in bağımsız devlet olarak ortaya çıkması ile Kuveyt'i ilhak kararı almış ancak Irak'ın iç meseleleri nedeniyle bu kararı uygulayamamıştır.

e) Irak ayrıca Bubiyan ve Varba adalarına sahip olmak istiyordu. Bunun nedeni bu adalara sahip olduktan sonra adaların kıta sahanlığı içinde bulunan petrol yataklarına sahip olmaktı. Umm Kasr limanının giriş çıkışı da bu adalar sayesinde kontrol edilecekti.

1972 başında Irak Kuveyt'ten Bubiyan ve Varba adalarının kendisine kiralanmasını istedi ve Kuveyt kabul etmeyince sınırı ihlal etti. Ancak Arap ülkelerinin tepkileri sonucu çekilmek durumunda kaldı.

28 Mayıs 1990 tarihinde toplanan Arap Ligi zirvesinde Saddam Hüseyin, kota fazlası üretim yapan Arap liderlerini Irak halkına düşmanca davranmakla suçladı. Hüseyin'e göre yapılan kota fazlası üretimle petrol fiyatları düşürülmüş oluyor bu durumda savaştan yeni çıkan Irak'ın petrol gelirlerinin azalmasına neden oluyordu.

Gerçekten de Irak'ın dış borç faizi 7 milyar dolara ulaşmıştı. Irak yönetimi Haziran 1990'da Kuveyt'e dış borç faizi ödemeyi durdurdu. Irak'ın bu politikaları, ABD tarafından Irak'ın Ortadoğu'da İsrail'in güvenliğine tehdit olarak yükseldiği yargısını beraberinde getirdi.³³

Kriz, doruk noktasına Saddam Hüseyin'in 17 Temmuz'da Arap Birliği'ne Kuveyt ve BAE'yi şikayet etmesi ile doruk noktasına çıktı. Hüseyin, bu iki ülkeyi aşırı üretim yaparak petrol fiyatlarını düşürmekle ve Irak'ı ekonomik zarara uğratmakla suçluyordu.

---

³³ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 1. Basım, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.347.

Ayrıca Kuveyt'in El Rumeyli bölgesinden petrol çekmesi de bu şikayetlere ek olarak sunulmuştu. Irak, Arap Birliği Genel Sekreterliği'ne gönderdiği mektupta Kuveyt'in ihtilafli bölge olan El Rumeyli'den petrol kuyuları açarak petrol aldığını söylüyordu

Saddam Hüseyin, bu gerginliğin ardından Kuveyt sınırına asker yığıdı. Hüseyin Kuveyt'i işgal ederek; büyük petrol kaynağına sahip olarak yüksek bir kazanç elde etmeyi, İran savaşı sırasında oluşan borçtan kurtulmayı, Arap Dünyasında Mısır'ın Camp David ile boşalan liderliğini doldurmayı hedefliyordu.

Ancak ABD, bu sürece uzun süre müdahale etmedi. Bu süreç gelişirken Irak'a müdahale edecek uluslararası konjunktörün oluşmasını bekledi. Hatta bu konuda Saddam Hüseyin'i yüreklendirdiği bile söylenebilir. Dönemin Irak Büyükelçisi April Glaspie, ABD'nin Irak'ın Kuveyt'i işgali durumunda nasıl davranacaklarını Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin'e şöyle tarif etti: "Bizim Kuveyt'le yaşadığınız sınır anlaşmazlığı türünden Araplar arasındaki çatışmalar konusunda bir görüşümüz bulunmamaktadır."³⁴ Saddam Hüseyin, Glaspie'nin açıklamalarından ABD'nin böyle bir savaşta tarafsız kalacağı sonucunu çıkardı.

2 Ağustos 1990 tarihinde Irak Kuveyt'i işgal etti ve Kuveyt'in 19. ili olduğunu ilan etti. Bu durum Ortadoğu dengelerini bir anda değiştirdi. Baas Partisi'nin birleşik Arap dünyası fikrine önemli bir açılım sağlayabilecek bu adım aynı zamanda Kuveyt petrolünü kontrol eden ABD ve Avrupa ülkelerini rahatsız etmişti. Bunun dışında Baas iktidarları ile soğuk ve kimi zaman sıcak savaş yaşayan İsrail'in güvenliğini bu adımla tehdit eder hale gelmişti.

Irak'ın bu işgali uluslararası güçlerin olaya doğrudan müdahil oldukları bir süreci beraberinde getirdi. Irak'ın işgali hiç beklenmedik bir tepki ile karşılandı. Irak'ın tüm komşuları, AB, ABD, SSCB olaya tepki gösterdiler. Bu durum Irak ile uluslar arası güçler arasında bir krize neden oldu. Bu krizin sıcak çatışmaya dönmesi ise Çöl Fırtınası Operasyonu ile oldu.

---

³⁴ John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt, "Gereksiz Bir Savaş", *Foreign Policy*, Sayı 24 (Kasım-Aralık 2002), s.66.

3.3. Çöl Fırtınası Operasyonu'nun Kuzey Irak'a Yansımaları

2 Ağustos 1990 günü ABD'nin önerisiyle BM Güvenlik Konseyi 660 sayılı kararı ile Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınadı.³⁵ Irak'ı geri çekilmeye çağırın sürecin sonu gelmedi. Ağustos ayından 1991 Ocak'ına Irak'ın geri çekilmesi için BM 18 tane karar aldı. Ancak Irak geri çekilmedi.

BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararına dayanarak ABD komutasındaki Koalisyon güçleri 16 Ocak 1991 Günü öl Fırtınası operasyonuna başladı. Çöl Fırtınası Operasyonu Hava Harekatı şeklindeydi ve 24 Şubat 1991'e kadar sürdü.

24 Şubat 1991'de kara harekatı başladı. Bu hareket Irak'ın askeri varlığına büyük zarar verdi. Irak'ın BM temsilcisi 27 Şubat'ta açıklama yaparak BM'nin 660, 662, 674 sayılı kararlarını kabul ettiklerini ve Kuveyt üzerindeki iddialarından vazgeçtiklerini ve Kuveyt'ten tamamen çekildiklerini açıkladı. Bunun üzerine 24 Şubat'ta başlayan kara harekatı durduruldu.

Savaşın Irak için faturası ağırdı. 46 tümen askeri etkisiz hale getirilmişti. 85.000-100.000 civarında ölü, 175.000 esirin yanı sıra 4.000 tank, 2.000 personel taşıyıcısı, 2.000 civarında ağır silah, 2.000 top, 4.000 savaş aracı, 100 civarında Scud füzesi, 600 uçak tahrip olmuştu.³⁶

BM'in 3 Nisan 1991'de aldığı 687 sayılı karar ile Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımlar devam etti. Karara göre Irak'ın sahip olduğu nükleer, kimyasal ve biyolojik kitle imha silahları tamamen ortadan kaldırılacaktı. Irak'ın bu silahları geliştirip geliştirmedeği BM Özel Komisyonu ve Uluslararası Atom Enerjisi tarafından denetlenecekti.³⁷

Bu yaptırımlar içinde yer alan Bağdat'tan gelen petrolü Akdeniz'e taşıyan Kerkük Yumurtalık Boru Hattı'nı Türkiye kesti. Boru hattı 1976 yılından beri faaliyette idi. Bu durum Irak'a ekonomik olarak zarar verdiği gibi, Türkiye'ye de büyük zarar

³⁵ *İşte Birleşmiş Milletler*. <http://www.unicankara.org.tr/today/2.html> (20 Ağustos 2009).

³⁶ Arı, s.569.

³⁷ Arı, s.569.

verdi. Bu hattın kesilmesinin Türkiye'ye maliyeti yıllık 2 milyar dolardı.³⁸ Mısır kendi ekonomisine yılda 1 milyar dolar katkı sağlayan 1 milyon vatandaşını programa uyararak Irak ve Kuveyt'ten geri çağırdı. Aynı şekilde Pakistan'da bu ülkelerde faaliyette bulunan 100.000 yurttaşını geri çağırdı.

Ortadoğu'da bu durumdan karlı çıkan ülkelerde vardı. Bunların başında hem petrol fiyatlarının artması hem de Irak ve Kuveyt'in petrol ihraç edememesi nedeniyle bu talepleri karşılamak üzere ek üretim yapması sayesinde Suudi Arabistan büyük bir gelir elde etti. Bu ek üretim günlük 2 milyon varildi. Karşılığı ise günde 200 milyon dolardı.³⁹

Körfez Savaşı Irak için tartışılmaz şekilde büyük bir yıkımdı. Yıkımın hem ekonomik hem sosyal hem de siyasal boyutu vardı. Yıkımın ekonomik boyutu savaşın ilk gününden itibaren kendisini gösterse de, sosyal ve siyasal boyutunun sonuçları günümüze kadar devam etmektedir. Bunun nedeni Körfez Savaşı'ndan itibaren Irak'ın merkezi otoritesinin atık önemli ölçüde zayıflamasıdır. Bu zayıflama Irak'ın içerisinde bulunan farklı güç odaklarının tarih sahnesine yeniden çıkmasını sağladı. Bu güç elbette Kuzey Irak'ta bulunan Kürtler ile Güney Irak'ta bulunan Şiiler idi.

Kuzey Irak'ta beliren bu yeni güçler dengesi Türkiye'nin bu dönemde yeni bir politika belirlemesine neden oldu. Bu politika elbette dünya dengelerinden bağımsız değildi. Soğuk Savaş'ın bittiği, ABD'nin Ortadoğu'da fiili olarak varolduğu, Kürtler'in kalıcı bir aktör olarak ortaya çıktığı şartlarda Türkiye Kuzey Irak politikasını bu yeni duruma göre tayin etti.

---

³⁸ Zorğbibe, s.105.

³⁹ Zorğbibe, s.106.

4. TÜRKİYE’NİN KUZEY IRAK POLİTİKASI

Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası, 1990 sonrasında oluşan dünya koşullarından bağımsız değildir. Türkiye bu dönemde dış politika belirleme süreçlerinde etkisi gözlenen pragmatik siyasetini devam ettirdi. Ancak dış politikasını yürüttüğü zemin geçmişten daha farklıydı.

Lozan sonrası oluşan Kuzey Irak’ın siyasi statüsü artık yerini Kürtler’in egemen olduğu bir siyasi duruma bırakıyordu. Üstelik Kürtler’in siyasal, askeri, ekonomik olarak destekleyenler çoğu zaman Türkiye’nin müttefiki olan ABD ve Avrupa Devletleri idi. Türk dış politikası bu nedenle çok katmanlı bir seyir izledi.

Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası’nı belirleyen etmenler bu süreçte şöyle sıralanabilir⁴⁰:

-ABD ile ilişkiler

-Irak’ın bütünlüğü ve Kuzey Irak Kürtleri’nin kurumsallaşması (institutionalization)

-PKK’nın Kuzey Irak’taki varlığı ve PKK ile mücadele

Türkiye bu süreçte bu belirleyenler ışığında bir politika oluşturdu. Bu süreçte en büyük değişim Körfez Savaşı sonrası oluşan durum idi. Türkiye Körfez Savaşı ile beraber Kuzey Irak’a ilişkin politikasını belirledi.

4.1. Körfez Savaşı Sonrası Kuzey Irak Politikası

Türkiye’nin Kuzey Irak politikası Musul Sorunu’nun Milletler Cemiyeti tarafından çözümü sonrası mevcut sınırların kabulü üzerine şekillenmiştir. Türkiye Irak ile sınırını kabul etmiş, Kuzey Irak Bölgesi’ni Irak’ın bir parçası olarak tanımlamış ve bu bölge ile ayrı bir ilişki kurma yolunu tercih etmemiştir. Bu nedenle Lozan sonrası

---

⁴⁰ Henry J. Barkey, “Hemmed In By Circumstances: Turkey and Iraq Since The Gulf War”, *Middle East Policy*, Vol. 7, No. 4 (October 2000), s.115.

1990'lı yıllara kadar Kuzey Irak'a ilişkin özel bir politikasından söz edilemez. Bu politikanın Irak'ın toprak bütünlüğünün devamı çerçevesinde olduğu söylenebilir.

Ancak bu bakış açısında yaşanan ciddi değişim, Körfez Savaşı sonrası oluşmuştur. Körfez Krizi'nin ardından Irak'ın yenilgiyi kabul etmesi, BM'nin kararı ve Kuzey Irak'ta oluşan otorite boşluğu Türkiye'nin müdahalesini imkanlı hale getirmiştir. Bu dönemde Türkiye Kuzey Irak'a ilişkin geleneksel politikasında önemli değişiklikler yaşanmıştır.

Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası'nda temel belirleyenin tarih boyunca Irak'ın toprak bütünlüğü olduğu söylenebilir. Bu anlamda özellikle 2003 sonrasında oluşan ve Irak'ın Güney'de Şiiler ve Kuzey 'de Kürtler aracılığı ile üçe bölünmesine neden olan durum Türkiye için yeni bir senaryodur.

Türkiye'nin bu senaryoya temelden karşı çıkmasının belirli nedenleri olduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedenleri:

- Türkiye'de tarihte benzer örneklerinde görüldüğü gibi ulus devlet oluşum sürecinde homojen bir ulus meydana getirilmeye çalışılmasıdır. Kuzey Irak'ta olası bir oluşum dolaylı olarak böyle bir çabanın karşısındadır.

- Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye'de ayrılıkçı hareketin bulunmasıdır. Bu durum Türkiye'nin mevcut güvenlik endişelerini artırmaktadır.⁴¹

- Ancak 1991 Körfez Krizi sonrası yaşanan siyasal yapı Türkiye'yi zorunlu olarak Kuzey Irak'ta mevcut yapılanmayı kabul etmeye zorlamıştır.

1991 sonrası oluşan yeni dengeler içerisinde Türkiye'de en etkili ismin dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal olduğu söylenebilir. Turgut Özal'ın Kürtler ve ABD ile ilişkileri bu dönem Kuzey Irak Politikası'nda temel rengin Özal olmasını sağlamıştır.

---

⁴¹ Bülent Aras, **Ortadoğu ve Türkiye**, 1. Basım, İstanbul: Q Matris Yayınları, 2003, s.150.

4.1.1. Turgut Özal'ın Kuzey Irak Politikası

Turgut Özal'ın Kuzey Irak Politikasının en önemli yönü Özal'ın doğrudan doğruya Kürt liderler ile görüşmesidir. Bunun olmasını sağlayan ise Özal'ın kendinden önceki belirleyenlerden farklı olarak Türk dış politikasının özelliklerinden olan “statükoculuk” anlayışına istisna teşkil etmesidir.

Özal sonrası dış politika kendisinden önceki dış politikadan tamamen ayrılır. Kore ve Kıbrıs dışında Türkiye kendi sınırları dışında yaşanan olaylara karşı duyarsız iken bu durum Özal sonrasında değişmiştir. Makovsky'nin “yeni aktivizm (new activism)” olarak adlandırdığı bu süreçte Türkiye Somali, Bosna, Arnavutluk, Gürcistan, Filistin, Kuveyt, Makedonya ve Pakistan gibi ülkelere uluslararası misyonlar ile asker göndermiş ve geniş bir coğrafyada politik iddialara sahip olmuştur.⁴² Malik Mufti ise bunun aksini savunmaktadır. Mufti'ye göre Türk Ordusu ile Türk dış politikası arasında çelişki vardır. Mufti buna gerekçe olarak Özal'ın yeni aktivist dış politikasının ordudan tepki görmesini, bunun sonucunda Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifa etmesini göstermektedir.⁴³ Mufti, General Torumtay'ın anılarından yola çıkarak da bu tezini güçlendirmektedir. Torumtay'ın anılarında Özal'ın dış politikası için “maceracı” tanımlaması yapmasını Mufti, Türk dış politikasının çelişkisi olarak yorumlamaktadır.⁴⁴

Bu dönemde Kuzey Irak'ta yaşananları analiz edersek, ilk olarak 686 sayılı BM kararı ile Körfez Savaşı sonlanınca Irak'ta tam bir kaos yaşanmaya başladığını söyleyebiliriz. 91'de bu yenilginin bıraktığı boşluğun sonucunda ABD'nin çağrısıyla kuzeyde Kürtler, güneyde ise Şiiler ayaklandı. Ayaklanmalar kuzeyde Raniye, Çevar Kurna, Köy Sancak, Süleymaniye, Halepçe, Arabat, Erbil ve Kerkük'te güneyde ise Basra, Sükkuş Şüyuh, Nasiriye, Necef ve Kербela'da gerçekleşti. Ayaklanmaların ABD'yi rahatsız eden bir yönü vardı ki, o da Şiiler'in ayaklanması ile İran'ın yayılması

---

⁴² Alan Makovsky, “The New Activism in Turkish Foreign Policy”, *SAIS Review*, Vol.19, No.1 (1999), s. 105.

⁴³ Malik Mufti, “Daring and Caution in Turkish Foreign Policy”, *Middle East Journal*, Vol.52, No.1(Winter 1998), s. 44.

⁴⁴ Mufti, s.49.

sorununun ortaya çıkması idi. Bu durum ABD'nin tercih etmediği koşulların Ortadoğu'da oluşması demektir.

Kuzeyde Ranya'da 4 Mart 1991'de başlayan ayaklanma Kürtler'in yaşadığı bölgelere yayıldı. Bu dönemde isyanın büyümesinde önemli bir etken ise Saddam Hüseyin'in liderliğindeki Irak Ordusuna bağlı aşiretlerin Irak'ın yenilgisi sonrası saf değiştirmesiydi. Ayaklanmaya Irak Ordusu'nun silahları ile donanmış bu aşiretler de katıldılar.

Saddam Hüseyin kuvvetleri önce Güney'deki ayaklanmayı bastırdı. Ardından Kuzey Irak'a yöneldi. 686 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı'na göre yasaklanmış olan uçak ve füzeler ile değil, helikopter ve hafif silahlar aracılığıyla saldırıları gerçekleştiriyordu.

Irak Kuvvetleri 28 Mart 1991'de bölgeye müdahale etti. Helikopterler ile desteklenen saldırı sonrası Kürt ayaklanmacılar dağlara çekildiler. 31 Mart ve 1 Nisan'da isyancıların elinde bulunan Erbil, Duhok ve Zaho Irak kuvvetlerinin eline geçti.

ABD, bu yaşananlara önce ilgisiz davrandı. ABD Beyaz Saray Sözcüsü Bill Harlow: "Irak'taki karmaşa bu ülkenin kendi iç sorunudur" açıklamasında bulundu.⁴⁵ Bu durum Kürtler'de kendi başlarına kaldıkları endişesine yol açtı. Bunun önemli bir nedeni vardı. 1988 yılında Halepçe'de Saddam Hüseyin'e bağlı güçler, Kürtler'e karşı kimyasal silah kullanmıştı. Bu durumun tekrar etmesi korkusu ile 1,5 milyon Kürt kuzeye doğru kaçmaya başladılar. Nisan 1991'in ilk iki haftasında sınıra 500.000 kadar göçmen yığıldı.

Yıldırım Akbulut Başkanlığındaki 47. hükümet, sınıra yığılan göçmenler sorununda sınırı açmak istemedi. Bunun temel nedeni Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinde yaşadığı terör sorunları idi. Sınırı geçen Kürtler bu sorunun daha da ağırlaşmasına neden olabilirdi. Aynı zamanda kampların kalıcı olma ihtimali vardı. Kuzey Irak'ta ki sorunun uzun vadede belirsizliği bu mülteci topluluğunun Türkiye'de

---

⁴⁵ Baskın Oran, **Kalkık Horoz**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s.52.

ki varlığını uzun vadeye yayabilirdi. Ancak Türkiye'ye bu konuda diplomatik baskılar yoğunlaştı. İngiltere, ABD ve pek çok AB ülkesi Türkiye'nin sınırı açması konusunda resmi çağrıda bulundu.

BM Güvenlik konseyi kesin bir ateşkes sağlayan 687 sayılı kararını 3 Nisan 1991'de almıştı. Karar Irak'ı denetim altına almasına rağmen, mülteci sorununa çözüm getirmiyordu. Özal'ın Kuzey Irak'a ilişkin ilk fiili adımı bu dönem kendisini gösterdi. Türk Dışişleri harekete geçti. 5 Nisan 1991 Günü sorunun çözümü için BM Güvenlik Konseyi'ne başvuruda bulundu. Ankara'da yapılan ortak toplantı sonrası üzerinde uzlaşılan 688 sayılı kararı Fransa Güvenlik Konseyi'ne iletti. 5 Nisan'da söz konusu karar BM'de kabul edildi. Bu kararın kabulü Türkiye'nin çabaları ile oldu.

688 sayılı kararda şöyle söyleniyordu:

1. BM, Kürt nüfuslu bölge içinde olmak üzere, Irak'ın çeşitli yörelerinde sivil halka uygulanan ve sonuçları bölgedeki uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden baskıları kınar.

2. Bölgedeki uluslararası barış ve güvenliğe yönelen tehditlerin ortadan kaldırılmasına bir katkı olarak, Irak'ın bu baskıları derhal durdurmasını talep eder ve aynı çerçevede tüm Irak vatandaşlarının insan haklarının ve siyasi haklarının güvence altına alınması için açık bir diyalogun başlaması umudunu dile getirir.

3. Irak'ın uluslararası insani yardım kuruluşlarının, Irak'ın her yöresinde yardım gereksinimi duyan tüm insanlara derhal erişimine izin vermesinde ve onların gerekli tüm tesisleri kullanımlarına açmasında ısrar eder.⁴⁶

Kararın tarihi özelliği 1926'dan sonra tarihte ilk defa uluslararası bir belgede Kürtler'den söz ediyordu. Irak toprakları içerisinde bulunan Kürtler'e uluslararası güçlerin yardımı hakkını vermekteydi. Üstelik böyle tarihsel bir karar Türkiye'nin talebi ile alınmıştı.

---

⁴⁶ Yıldız, s.85.

Türkiye'nin bu kararı aldırılmaktaki nedeni Kuzey Irak'ta yaşanan krizi Türkiye toprakları haricinde çözmektir. Bunun yolu da Kuzey Irak'a uluslararası müdahale gücü göndermektir. 688 sayılı karar bu gücün insani yardım amacıyla konuşlanmasına izin veriyordu.

Turgut Özal'a yapılan en önemli eleştiri, Kuzey Irak'a ilişkin politikayı tek başına belirlemeye çalışmasına ilişkindir. Bunun en önemli örneği 1990 yılının Ağustos'unda Türkiye'ye gelen ABD Dışişleri Bakanı ile Turgut Özal'ın yalnız görüşmesi idi. Bunun dışında Özal, Kasım ayında yurtdışına yaptığı gezide ABD Başkanı George Bush ile de yalnız görüşmüştü. Oysa ABD Dışişleri Bakanı görüşmede bulunuyordu. Özal'ın ısrarla Meclis'ten asker gönderme talebinde bulunması da bu kişiye bağlı politikaya örnek verilebilir.

Bunun ötesinde Özal, Genelkurmay başkanı Necip Torumtay'dan her an Kuzey Irak'a müdahale edecek askeri hazır tutmasını istemişti.⁴⁷ Nitekim Özal'ın aykırı politikaları nedeniyle Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay 3 Aralık 1990 tarihinde istifa etti. Aynı davranışı Dışişleri Bakanı Ali Bozer 11 Ekim 1990 tarihinde, Milli Savunma bakanı Safa Giray 18 Ekim 1990 tarihinde göstererek istifa ettiler.

Kuzey Iraklı gruplar ile Türkiye'nin resmi görüşmeleri Özal döneminde başladı. Turgut Özal, Talabani ile sık sık görüşen gazeteci Cengiz Çandar aracılığıyla Talabani'ye bir mesaj iletti. Mesajında tarihsel ortaklığa vurgu yaptı. Beraber hareket etmekten söz etti.⁴⁸ KYB Başkanı Celal Talabani, talebe olumlu yanıt verdi. Bunun üzerine Cengiz Çandar yanıtı Özal'a iletti. Çandar ve Özal, Kaya Toperi'nin olduğu görüşmede Özal, Toperi'ye Irak Kürtleri'nin temsilcileri ile iletişim kurma talimatı verdi.

Bu sayede 8 Mart 1991'de Dışişleri Müsteşarı Turgay Özçeri ve Cenk Duatepe ile KDP temsilcisi Muhsin Dizayi görüştü. 22 Mart'ta yapılan ikinci görüşme sonrası KYB Lideri Celal Talabani ve KDP Lideri Mesut Barzani Türkiye'ye davet edildi.

⁴⁷ İlhan Uzgel, Körfez Savaşında Özal'ın Musul-Kerkük'e İlişkin Projesi kutusu, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası (2.cilt)** içinde (243-325), İstanbul:İletişim Yayınları, 2008, s.256.

⁴⁸ Cengiz Çandar, "Cengiz Çandar Özal'la İlişisini Anlatıyor", **The Özal**, M.Ali Birand-Soner Yalçın (drl.), İstanbul: Doğan Kitap, 2006, s.461.

Ayrıca gruplara Ankara’da temsilcilik açma hakkı tanındı. Genel olarak karşılıklı dostluk mesajı verildi.

Ardından Celal Talabani ve Turgut Özal görüştü. Bu görüşmede Talabani, gerekirse federatif bir yapı içinde Türkiye’de yaşayabileceklerinden söz etti. Görüşmeye şahit olan Kaya Toperi, Turgut Özal’ın bu talebe olumsuz yanıt verdiğini söyledi. Toperi, Özal’ın Talabani’ye “Irak içinde kalmalarını ancak Türkmenler ve Türkiye ile sıcak ilişki kurmalarına dair isteğini” ifade ettiğini anlatmaktadır.⁴⁹

Ancak bunun tam tersini savunan görüşlerde vardır. Hatta bu kanının çok daha güçlü olduğu söylenebilir. Bu dönem 2. Ordu komutanı olan Kemal Yavuz, Turgut Özal’ın kendisine Körfez Krizi sırasında Kuzey’den Musul ve Kerkük’e girerek burayı Türkiye’ye katmak istediğini söylemiştir.⁵⁰ Yine eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren’de Turgut Özal’ın Musul’u alma niyetinde olduğunu ifade etmiştir.⁵¹

Nitekim dönemin Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay’da konuyu Kemal Yavuz’un aktardığı gibi anlatmaktadır. Torumtay’da Özal’ın kendisi ile Kuzey Irak’tan açılacak bir cephe ile savaşa girmeyi istediğini söyledi. Torumtay, Özal’ın kendisine bu yolla Musul ve Kerkük’ü elde tutmak istediğini söylediğini ifade etmektedir.⁵² Torumtay daha sonra Turgut Özal’ın Irak politikasında devlet işleyişinin dışına çıktığını ve kendisi ile anlaşamadığını söyleyerek istifa etti.

Washington Post Gazetesi’nden Jack Anderson ise ABD’den Özal’a böyle bir proje için asla onay çıkmadığını, bunun Turgut Özal’ın Türkiye’yi savaşa sokması durumunda kamuoyunu ikna etmek için ortaya attığı bir tez olduğunu söyledi.⁵³

ABD’nin dönemi en yakından izleyen uzmanlarından Peter Galbraight’da benzer görüşleri dile getirmektedir: “Özal, Saddam’a öncelik verirken ve Kürtler’e Türk

⁴⁹ Kaya Toperi, “Özal Talabani ve Barzani İle Nasıl Buluştu”, **The Özal**, M.Ali Birand-Soner Yalçın (drl.), İstanbul: Doğan Kitap, 2006, s.471.

⁵⁰ Turan Yavuz, **ABD’nin Kürt Kartı**, 3. Basım, İstanbul: Milliyet yayınları, 1998, s.196.

⁵¹ Bülent Tanör, “Siyasal Tarih (1980-1995)”, Sina Akşin (Ed.), **Bugünkü Türkiye içinde** (23-158), İstanbul: Cem Yayınları, 2000, s.109.

⁵² Yavuz, s.142.

⁵³ Yavuz, s.141.

liderlerin şimdiye kadar hiç göstermedikleri bir hoşgörüyü yaklaşıırken, Türkiye ve İran bağımsız bir Kürt Devleti önerisine karşı çıkıyordu.”⁵⁴

Talabani Özal’ın bu görüşmelerde daha çok bir Osmanlı tasavvuru ile davrandığını söylemektedir. Talabani’ye göre Özal, Ortadoğu’da Türkiye’yi bir çekim merkezi haline getirmek istiyordu. Kuzey Irak politikası da bununla uyumlu idi. Talabani Özal için: “Osmanlıvari bir görüşü vardı. Türkiye’nin Ortadoğu insanları özellikle de Kürtler için bir merkez olabileceğini düşünüyordu” demektedir.⁵⁵

Turgut Özal’a göre 688 sayılı karar BM’e Kürtler’i Irak’ta ki topraklarına geri götürme hakkı veriyordu. Özal’ın çabaları sonucu İngiltere Başbakanı John Major, AB ortaklarını Irak’ın kuzeyinde güvenli bir Kürt bölgesi kurulması konusunda ikna etti. Bunun için oluşturulacak bölgeye “Güvenli Bölge (Safe Haven)” adı verildi.

John Major’un önerisi iki aşamalı idi. İlk aşamada Türk sınırına dizilen sığınmacılar için küçük, güvenli bir bölge oluşturulacaktı. Ardından bu bölge genişletilecekti. Ancak kararın uygulaması hızlı işlemiyordu. Sınırdaki bir insanlık dramı yaşanmaktaydı.

Bunun üzerine Türkiye sınırda bekleyen 500.000 kişilik mülteci kitlesini kabul etti. Kalabalık sınırdan geçerek Türkiye’ye girdi. Ancak bu mülteci kitlesinin girişi sorunları çözmediği gibi bilakis daha da ağırlaştırdı.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, George Bush’a Kuzey Irak’a acil müdahale talebinde bulundu. Türkiye, her gün sığınmacılar için 1,6 milyon dolar harcamaktaydı. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın talepleri sonucu ABD Devlet Başkanı George Bush 7 Nisan’da ABD Ordusu’na Türkiye-Irak sınırındaki sığınmacılara havadan acil yardım emri verdi. İl gün 14,5 tonluk yardım malzemesi dağıtıldı. Bir hafta içinde bu rakam 768 tona ulaştı. Bu operasyona o günlerde Huzur Operasyonu adı verildi.⁵⁶

⁵⁴ Peter Galbraight, *Irak’ın Sonu*, 1. Basım, İstanbul: Doğan Kitap, 2007, s.63.

⁵⁵ Celal Talabani, “Talabani Özal’la Görüşmesini Anlatıyor”, *The Özal*, M.Ali Birand-Soner Yalçın (drl.), İstanbul:Doğan Kitap, 2006, s.473.

⁵⁶ Oran, *Kalkık Horoz*, s.61.

7 Nisan günü ABD Dışışleri Bakanı James Baker, Ankara'ya geldi. Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile görüştü. Huzur Operasyonu'nun yeterli olmadığı, sığınmacıların Kuzey Irak'a geri götürülmesi konusunda mutabakata varıldı.

Bunun için Kuzey Irak'ta güvenli bir alan yaratılması gerekiyordu. Bunun aksinin olması durumunda geri dönen mülteciler Irak yönetimi ile karşı karşıya kalabilirdi. James Baker'ın hazırladığı raporu onaylayan George Bush, 10 Nisan 1991'de Irak Savunma Kuvvetleri'ne 36. paralelin Kuzeyinde tüm askeri faaliyetlerin yasaklandığını bildirdi. Bu alan neredeyse bugün Kuzey Irak olarak bilinen bölge idi. Bu bölgenin bir özelliği ise aşağı yukarı 74 anlaşması ile aynı sınırlardı.⁵⁷

11 Nisan'da ABD, Türk Dışışleri'nden Türkiye topraklarına yardım malzemesi getirme izni istedi. Türkiye 30 gün süre ile bu izni verdi. Bu izin daha sonra iki kez 30 gün uzatıldı.

Turgut Özal'ın bu dönem politikası kesinlikle Saddam Hüseyin'in devrilmesi yönündeydi. ABD ve İngiltere yöneticileri ile yaptığı görüşmede Özal, bunun altını çiziyordu.⁵⁸

Türkiye Cumhurbaşkanı Özal, İngiltere Dışışleri Bakanı John Major'a tampon bölge oluşturarak, Irak Güçleri'nin müdahalesini önleme önerisinde bulundu. Major'da AT zirvesinde Kuzey Irak'ta olası olayları önlemek için tampon bölgeler kurma önerisinde bulundu. Bu karar AT'da kabul edildi.

ABD başkanı George Bush da 16 Nisan 1991'de "Irak'ta Yeni yardım Operasyonu Hakkında Bildiri" adlı bir belge yayınladı. Bu bildiriye Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtler'e bir çağrıda bulundu. Çağrıda Amerika'nın Irak'ın kuzeyinde Kürtler için kamplar kurduğunu, Kürtler'in buraya geri dönmesi gerektiğini, can ve mal güvenliklerinin ABD'nin koruması altında olduğunu söyledi. Bu konuda kendisine Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın da destek verdiğini söyledi. Bush'un yaptığı açıklamaya göre Türkiye'ye giriş yapan mülteciler Kuzey Irak'a geri dönecek, döndükleri bölgelerde kendilerini ABD Kuvvetlerinin kurduğu kamplar karşılayacaktı.

⁵⁷ Charles Trip, *A History of Iraq*, 2.Basım, UK: Cambridge University Press, 2002, s.271.

⁵⁸ Yavuz, s.169.

Kürtler'i Irak Kuvvetleri'ne karşı ise yine ABD koruyacaktı. Bu güvenli bölge ile Kürtler'i geriye döndürme formülünü Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal destekliyordu.⁵⁹

Irak Hükümeti, BM'e Irak'ın içişlerine müdahale ettiği gerekçesiyle protesto mektubu gönderdi. İlk kamp Zaho'da AT tarafından kuruldu. Saddam BM Genel Sekreterine bunun toprak bütünlüğünü tehdit eden bir gelişme olduğunu söyleyen bir protesto mektubu yazdı. ABD ve İngiltere bir karşı mektup yayınlamaya Irak uçaklarının 36. paralelin kuzeyinde uçmasını yasakladığını söyledi. Bu bölgede Kürtler için derinliği 60, uzunluğu 110 km olan bir alan oluşturuldu. Bundan sonra Kürt sığınmacılar geri döndü. Türkiye'de olası çatışmalara karşı 5.000 kişilik bir askeri güç konuşlandı.

17 Nisan'da Türkiye'nin de desteklediği koalisyon güçleri Kuzey Irak'a geçti. Irak'ta 18 Nisan'da BM'in bu kamplara girmesine izin veren anlaşmayı imzaladı. Kuzey Irak'ta Zaho bölgesinde Amerikalı, İngiliz ve Fransız askerler güvenli bir bölge yaratarak kamplar inşa etti.

Bu kamplarda Batılı NGO'lar faaliyet yürütmeye başladı. Bu NGO'lar daha sonra Türkiye kamuoyunun tepkisine neden olacaktı. Kamuoyunda iddia edilenlere göre bu örgütler Irak'ta maksadını aşan faaliyetler yürütmekteydi. İddialara göre NGO'lar kimi istihbarat faaliyetleri için Batılı devletler tarafından kullanılmakta idi.

Güvenli bölge böylelikle 1991 Nisan'ında ortaya çıktı. Bu bölgenin genişliği 160 mil, derinliği ise 50 mildi.⁶⁰ Türkiye bu alanın oluşturulması için koalisyon güçlerine tesislerini açtı. Ayrıca 93.4 milyon dolar yardımda bulundu.

Huzur Operasyonu'na katılan güçler Türkiye'nin izni ile Silopi ve İncirlik'te yerleşmişti. Kürtler Türkiye'den Kuzey Irak'a 28 Nisan'dan itibaren geri dönmeye başladı. Mayıs'tan itibaren sınırdaki yığılma üçte birine düştü. Ağustos'ta yalnızca 5.000 Kürt sığınmacı kalmıştı. Turgut Özal'ın ABD Devlet Başkanı Bush ve İngiliz

---

⁵⁹ Oran, *Kalkık Horoz*, s.63.

⁶⁰ Oran, *Kalkık Horoz*, s.66.

Dışışleri Bakanı Major ile yürüttüğü diplomasi sonrası Türkiye’de bulunan Kuzey Iraklı yerleşimciler böylelikle geri gönderildi.

Ancak sorun bu defa sınırın öte tarafına taşınmıştı. Güvenli bölge düşüncesi Irak yönetiminin de belirttiği gibi Irak’ın toprak bütünlüğüne karşı bir adım olabilirdi. Bu da Türkiye’nin Kuzey Irak politikasının başka bir sorunla karşılaşmasına neden olabilirdi. Nitekim içinde bulunduğumuz günlerde Kuzey Irak’ta yaşanan gelişmeler tam da bu dönemin açılımlarının eseridir. Bu anlamda Kuzey Irak’ta oluşacak yapı Kürtler’in bağımsızlık istemlerinin realize edilmesine neden olabilirdi. Nitekim güvenli bölge politikası buna neden oldu. Türkiye’nin komşularıyla ilişkisinde sınırların değişmezliğini savunan dış politikası ile bu durum çelişki oluşturmakta idi. Türkiye bu dönem bu adımlara tepki gösterdi.

4.1.2. Kuzey Irak’ta Devletleşme Çabalarına Türkiye’nin Tepkisi

Körfez Savaşı sonrası Kürtler adım adım bölgede önemli bir aktör haline geldiler. Bunun gerçekleşmesini sağlayan unsur elbette ABD ve İngiltere idi. 7 Haziran 1991’de ABD, 25 Haziran’da İngiltere Kürtler’in güvenliği kalıcı olarak sağlanmadığı müddetçe çekilmeyeceklerini açıkladı. ABD’nin bastırmasıyla Kürt güçleri ile Saddam Hüseyin yönetimi arasında barış görüşmeleri başladı. Koalisyon güçlerinin Saddam Hüseyin sonrasında yaşanabileceklere karşı hazırlıksız olması nedeniyle geri adım atması Saddam Hüseyin iktidarının bir süre daha devam etmesini beraberinde getirecekti.

Müttefiklerin de onayıyla Barzani ve Talabani Saddam Hüseyin’den özerklik görüşmelerine yeniden başlama talebinde bulundu. Bağdat’ta Kürt liderler Saddam Hüseyin ile görüştü. Talabani özgür seçim sözü aldığını açıklarken, Barzani Saddam’dan Kerkük’ün özerk Kürdistan’ın başkenti olmasının sözünü aldığını açıklıyordu.⁶¹ Ancak anlaşma yine de sağlanamadı. Bunun sonunda Irak yönetimi zaten fiilen devre dışı bırakıldığı Kuzey Irak’tan çekildi. Erbil, Duhok ve Süleymaniye’ yi boşalttı. 18 Mayıs’ta Barzani ve Saddam Hüseyin özerklik, basın özgürlüğü, serbest seçimler konularında anlaşmalarını açıkladı.

---

⁶¹ Yıldız, s.92.

Ancak anlaşılamayan bazı noktalar vardı. 20 Ağustos'a kadar uzayan görüşmelerde Kürt grupların başka talepleri de oldu. Talabani liderliğindeki KYB, özerk bölgenin genişletilmesini, buna Musul ve Kerkük'ün de dahil edilmesini istedi. Talabani, bunun dışında petrol gelirlerinin paylaşılmasını ve bağımsız bir polis gücü oluşturmayı istiyordu. Görüşmeler sonuçsuz kaldı. Kürt gruplar 30 Ağustos'ta anlaşma netleşene kadar Irak yönetimi ile görüşmeyeceklerini duyurdular.

Bir süre sonra Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak yönetimi bir politika değişikliğine giderek bütün kuvvetlerini Kuzey Irak'tan çekti. Bölgeye ağır bir ekonomik ambargo uygulamaya başladı. Bu ambargo Kürtler'i oldukça zor durumda bıraktı. Temel gıda maddeleri dahi bulunamaz oldu.

Huzur Operasyonu'nun tamamlanmasının ardından hedeflenen amaçlar gerçekleşmiş oldu. Bunun üzerine Amerikan Kuvvetleri 16 Temmuz 1991 tarihinde geri çekildi. Ancak müttefik kuvvetler bu çekilmenin ardından Irak kuvvetlerinin tekrar saldırabileceğini düşünüyordu. İngiltere ve Fransa bu endişeleri ortadan kaldırmak için çok uluslu bir gücü bölgeye yerleştirme önerisinde bulundular. ABD, Fransa ve İngiltere'nin sunduğu bu öneriyi Türk hükümeti kabul etti. Böylece Çekiç Gücün Türkiye'de konuşlanmasının hikayesi başladı.

Öneri şu içeriğe sahipti: ilk olarak; Silopi'de bir küçük ama etkili bir tepki gücü oluşturacak (Rapid Reaction Force-Hızlı Tepki Gücü). Bu güç İncirlik Üssü'nü de kullanacak. Helikopterler ile bölgeyi denetleyecek. Gerekirse Kuzey Irak'a girecek Irak kuvvetlerine müdahale edecekti. İkinci olarak; müttefik kuvvetler Kuzey Irak'ta uçuşlara devam edecek ve Irak hava kuvvetlerinin Kuzey Irak'a girişi engellenecekti. Üçüncü olarak; Kuzey Irak'ın içinde Zaho'da küçük bir tim kalacaktı (Military Coordination Center). Bu tim koordinasyon görevini yürütecekti. Hem Kuzey Irak'ta bulunan insani yardım kuruluşlarını koordine edecek hem de Irak yetkilileri ile gerekli görüşmeleri yapacaktı.

İşte bu güç Türkiye'de "Çekiç Güç" olarak adlandırıldı. Çekiç Güç tartışması o günlerde Türkiye'de temel siyasi tartışma oldu. İktidarda Mesut Yılmaz'ın başkanlığında kurulan hükümet bulunuyordu. Mesut Yılmaz Hükümeti yabancı güçlere

bu hakkı hangi yetkiye dayanarak vereceği bir belirsizlik yaratıyordu. Yılmaz hükümeti bu konuda Körfez Savaşı başlangıcında aldığı yetkiyi kullanmayı düşünüyordu. Oysa muhalefet partileri bunun mecliste görüşülmesinden yanaydılar. Ancak bu konunun meclise gelmesi çok uluslu gücün reddedilmesi anlamına gelebilirdi. Oysa Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın desteklediği bu güç, yine Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın halen etkili olduğu parti olan ANAP tarafından kabul edilmek isteniyordu.

12 Temmuz 1991 tarihinde ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Hollanda birliklerinden oluşan ve Türk kuvvetlerinin de içinde bulunacağı ifade edilen birliğin Türkiye'de konuşlanmasına izin verildi. Bu konuda verilen izin 91-1993 sayılı Bakanlar Kurulu kararına dayandırıldı. Kısacası hükümet izni Körfez Savaşı Başlangıcında kendisine verilen yetkiye dayandırmıştı.

Bundan sonra Çekiç Güç, 22 Eylül 1991 tarihinde ilk kez uzatıldı. Bu uzatmada gücün yapısında bir değişiklik oldu. Bu değişikliğe göre kara birlikleri Çekiç Güç'ten çekildi. Çekiç Güç tamamen hava birliklerinden oluştu.

İkinci uzatma 20 Aralık 1991 tarihinde gerçekleşti. Bu uzatmayı 20 Ekim 1991 günü yapılan seçimde hükümeti kuran DYP-SHP koalisyon hükümeti gerçekleştirdi. Başbakan Demirel muhalefette iken Çekiç Güç'e karşı olduğunu açıklamıştı. Bu nedenle Çekiç Güç'ün görev süresinin uzatılmayacağı beklentisi kamuoyunda oluşmuştu. Ancak bu gerçekleşmedi. Çekiç Güç'ün görev süresi uzatıldı. Başbakan Demirel buna gerekçe olarak: "Aslında Çekiç Güç'ün orada bulunmasının nedeni, Irak'ta ki Kürt varlığını korumak değil. Yeniden sınırlarımızda yığılma olursa dünyayı nasıl çağıracağız? Bence korkulması gereken budur."⁶²

Bu sefer, Çekiç Güç'ün hukuksal yapısı ile ilgili esaslı bir değişiklik oldu. Demirel hükümeti hükümete verilmiş kararnameyi meclise iade etti. Bu durumda bir daha uzatma kararı ancak meclis eliyle alınabilecekti. Üçüncü olarak Çekiç Güç'ün görev süresi Haziran 1992'de uzatıldı. Oylama da 133 olumsuz, 90 çekimser, 226 olumlu oy çıkmıştı. Ancak bu uzatılma çok daha tartışmalı oldu. Çünkü Çekiç Güç helikopterlerinden bazılarının Kuzey Irak Kürtleri'ne dağıtılacak malzemeleri Türkiye

⁶² Milliyet, "Demirel: Çekiç Güç'ün Görev Süresi Uzatılmalı", 9 Aralık 1991, s.17.

sınırları içine attıkları ortaya çıktı.⁶³ Bu da Çekiç Güç'ün PKK'ya yardım ettiği iddialarına neden oldu. Bu dönem Türkiye'nin bir diğer endişesi ise, Çekiç Güç etkisi ile Kuzey Irak'ta kurulan Kürt oluşumunun devletleşmeye doğru gittiğine dair ortaya çıkan emarelerdi.

Bu emarelerin en önemli göstergesi Kuzey Irak seçimleri idi. Irak güçlerinin Kuzey Irak'tan çekilmesinin ardından, 1991 Ekim'de KDP ve KYB seçim kararı aldı. Bu kararı İngiltere ve ABD desteklediğini açıkladı. Seçim sistemi konusunda iki parti anlaşma yaptı. 105 kişilik ulusal meclisin seçimi ve başkanlık seçimi olmak üzere iki ayrı seçim yapılacaktı. Seçim barajı ise %7 olacaktı.

19 Mayıs 1992'de Kürtler'in Kuzey Irak'ta yerel parlamento seçimi gerçekleşecekti. Bu seçim sonrasında yerel güçleri temsil eden bir parlamento oluşturulacaktı. Bu durumun bir devletleşmeye doğru gidebileceği ve Türkiye topraklarında yaşayan Kürtler'i etkileyebileceği endişesi Türkiye tarafından taşınmaktaydı.

Gerçekten de bu endişe yersiz değildi. Çekiç Güç'ün yerleşmesi sonrası artan Kürt faaliyetleri bu olasılığı artırıyordu. Örneğin bu konuda çalışma yapan insanların konuya ilişkin görüşleri Kürtler'in uygun zamanda ve ortamda devletleşmeye gideceklerine ilişkindi. Örneğin M. Gunter'e göre Türkiye Çekiç Güç'e izin vermekle fiili bir Kürt Devleti'ni pekiştirdi.⁶⁴

Türkiye'nin bu anlamda Kıbrıs Sorunu'ndan sonra bir büyük mesele de daha uluslararası ittifakları ile çıkarları farklılaşmıştı. Ancak Kıbrıs Savaşı'nda tepkilere rağmen adaya çıkarma yapan politika Türkiye tarafından takip edilmiyordu. Tam tersine Kuzey Irak'ta olası bir devletleşmeden en çok zarar gören ülkelerin başında gelecek olan ve her imkanda böyle bir oluşuma karşı olduğunu açıklayan Türkiye, bu bölgede Irak Merkezi Otoritesinin siyasal etkisinin zayıflamasına neden olacak ve ayrılıkçı eğilimlerin güçlenmesini sağlayacak ittifaklar oluşturmuştu.

⁶³ Milliyet, "Çekiç Güç'ten Kötü Kokular Geliyor", 13 Kasım 1995, s.16.

⁶⁴ M. Gunter, "Kuzey Irak'ta Fiili Kürt Devleti", *Avrasya Dosyası*, Cilt.1, sayı.4 (1994), s.189-210.

1992 yılının Şubat ayında Kürt Örgütleri'nin birleşimi olan Kürdistan Cephe, Irak muhalefeti ile beraber Şam'da bir araya geldi. Mayıs 1992'de bir seçim yapılması ve düzenli ordu kurulması kararı bu toplantıda alındı.⁶⁵ 19 Mayıs 1992'de Kuzey Irak'ta seçim yapıldı. Bu seçimi Kürtler'in federe devlet söylemi ile bağdaştıran Türkiye kendi bekasına dönük bir tehdit olarak algılamıştı.

Seçimlerde KDP ve KYB yakın oylar alırken diğer partiler barajı geçemedi. KDP ve KYB 50'şer koltuk alırken, 4 koltuk Süryani Demokratik Hareketi'ne, bir koltuk Kürt Hristiyan Birlik Partisi'ne verildi. Ayrıca seçimlerde Türkiye'ye yakın görüşleri ile bilinen Ömer Hıdır Surçi'nin başını çektiği Kürdistan Muhafazakarlar Birliği seçimleri boykot etti.⁶⁶

Liderlik seçimi için ise 4 aday yarıştı. KDP'den Mesut Barzani, KYB'den Celal Talabani, Kürdistan Sosyalist Partisi'nden Mahmut Abbas, İslami Hareket'ten ise Osman Abdülaziz başkan adaylarıydı. Mutlak çoğunluk sağlanamayınca seçim ertelendi.

Hükümet KDP ve KYB tarafından oluşturuldu. Başbakan KYB'li Dr. Fuat Masum oldu. Hükümet, Irak'ın geri kalan bölümü ile federal bir birlik oluşturduğunu açıkladı. Bağdat yönetimi ise Kürdistan Cephesi'ni ve onun yaptığı seçimleri yasadışı ilan etti.

1992 seçim yasası şu ilginç tesbiti yapıyordu: "Irak Hükümeti, daha önce görülmemiş bir uygulamayı kısa süre önce başlattı. Tüm idari birimlerini ve personeli Kürdistan'dan çekti. Böylece idare ve yasama açısından eşsiz bir boşluk doğmasına neden oldu."⁶⁷ Yani müttefiklerin müdahalesi ve ardından Irak kuvvetlerini çekilmeye zorlaması Kürt siyasi oluşumunun önünü açmıştı.

Bu seçim Kuzey Irak'ta dönüm noktalarından biri oldu. Devlet olmanın önemli ayaklarından biri olan siyasi kurumlaşma bu seçimle gerçekleşti. Öyle ki İngiltere artık Baas iktidarını şikayet ederek kendisinden iltica talebinde bulunanları Kuzey Irak'ta ki

⁶⁵ Erol Kurubaş, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Gerçekleşebilirliği", *Stratejik Analiz*, cilt.3, sayı.34 (Şubat 2003), Ankara, s.20.

⁶⁶ Buzoğlu M. Hüseyin, *Körfez Savaşı ve PKK*, Ankara:Strateji yayınları, 1985, s.159.

⁶⁷ Yıldız, s.101.

oluşuma yönlendiriyordu.⁶⁸ Kuzey Irak'ta her yerde Irak bayraklarının yerini Kürdistan bayrakları, KDP ve KYB'nin flamaları almaya başladı. Kurdoil isimli bir şirket kuruldu ve Kuzey Irak merkezli petrol Irak makamlarından bağımsız olarak kamyon ticareti ile satılmaya başladı.⁶⁹ Bu petrol ise çoğunlukla Habur sınır kapısından Türkiye'ye girecekti. 1992 seçimleri sonucu kurulan mecliste Lozan'ın değiştirilmesi dahi konuşuldu, parlamenterler neredeyse uygun bir durumda Kürt Devleti'nin kurulması konusunda hemfikirdi.⁷⁰ Kuzey Irak'ın girişinde gelenleri "Kürdistan'a Hoş Geldiniz" tabelası karşılıyordu, kendi bayrağı ve "Ey Raqıp" olarak bilinen milli marşı vardı.

Bu dönemde önemli bir gelişme daha oldu. KYB ve KDP silahlı güçlerini birleştirdi. Bu yolla 50.000 kişilik bir ordu kuruldu. Ayrıca 50.000 kişi daha askere alınacak ve bu sayı 100.000'e çıkarılacaktı.

Kuzey Irak'ın kaderine ilişkin politikalarda KDP ile KYB arasında bir nüans olduğu da söylenebilir. KYB, İran'a daha yakın bir güç olarak Irak yönetimini hemen yıkmayı ve Kürt Devleti'nin imkanlarını yaratmayı savunuyordu. Bunun için her işbirliğine açık bir görüntü sergiliyordu. Bu görüntü KYB ile Türkiye ilişkilerini de belirledi. KDP ise tarihsel kökenleri uluslararası güçlerle daha çok ilişkide olması itibarıyla dünya dengelerine bakmayı öneriyordu. KDP lideri Mesut Barzani, ABD ve Suudi Arabistan'ın Irak'ı şu anda parçalamak istemediğini, sadece zayıflatılmasını istediğini söylüyordu. Bu nedenle Barzani'ye göre Kürtler özerklikle yetinmeliydi.⁷¹

Türkiye'nin bu seçimler ile beraber oluşan sürece dair izlediği politikalardan biri de bölgesel işbirliği idi. İran ve Türkiye bu sürecin ardından bir dizi güvenlik protokolü imzaladı. 1992-1994 arası Irak, Türkiye, Suriye ve İran bir dizi danışma toplantısı yaptı. 19-20 Kasım 1993'te Türkiye ve Suriye PKK'ya ilişkin güvenlik protokolü imzaladı. 23 Ağustos 1994'te İran, Suriye ve Türkiye Kuzey Irak üzerine bir toplantı yaptı. Kuzey Irak'ta bir kopuşa karşı olduklarını deklare ettiler. İran Suriye ve Türkiye Dışişleri Bakanları 6 ayda bir toplanarak gelişmeleri değerlendirme kararı

---

⁶⁸ Yıldız, s.102.

⁶⁹ Serhat Erkmen, "Türkiye'nin Körfez Savaşı Sonrası Kuzey Irak Politikası", **Irak Krizi**, Ümit Özdağ-Sedat Laçiner-Serhat Erkmen (drl.), Ankara: Asam Yayınları, 2003, s.274.

⁷⁰ Buzoğlu, s.161.

⁷¹ Buzoğlu, s.159.

aldılar.⁷² Philip Robins'e göre 1991 yılı ile 1996 arasında Türkiye'nin komşuları ile yaptığı bir dizi toplantının amacı bu ülkelerin ortak kaygıları olan Kuzey Irak'a ilişkin ortak politika geliştirmektir. Bu toplantılar ile komşular arasında Kuzey Irak'a ilişkin bir rekabet yaşanmasının önüne geçilmeye çalışılmaktaydı.⁷³

Bu dönemde yaşanan gerilim içerisinde Çekiç Güç'ün dördüncü süre uzatılması Aralık 1992'de gerçekleşti. Bu uzatmaya da Kuzey Irak'ta ki yapı damga vurdu. Çünkü Kürtler 4 Temmuz 1992'de özerk bölgesel yönetimini ilan etmişti. Türkiye bu hükümeti tanımadı ama Türkiye topraklarında konuşlanan Çekiç Güç, bu hükümeti korumakla görevli idi. Bu çelişkili duruma rağmen Çekiç Güç'ün görev süresi yine de uzatıldı.

İşte bu günlerde önemli bir gelişme oldu. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Kuzey Iraklı liderler, KDP lideri Mesut Barzani ile KYB lideri Celal Talabani'yi Türkiye'ye davet etti. Onlarla resmi görüşmeler gerçekleşti. Kendilerine yurtdışı seyahatleri için Türkiye pasaportu verildi. Bu konuyu Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin kamuoyuna açıkladı.⁷⁴ Türkiye bunun karşılığında KDP ile PKK'ya karşı ortak tutum konusunda uzlaştı.

Turgut Özal'ın bu konudaki politikası Kuzey Irak'ta kurulan yapıyı desteklemek, resmi ilişkiler kurmak ve bu yolla bölgede söz sahibi olmayı, terör sorununu da çözmeyi hedefliyordu.

Nitekim 4 Ekim 1992'de korkulan oldu. Kürdistan Federe Devleti ilan edildi. KYB, bu devletin sınırlarının Erbil, Dohuk, Süleymaniye ve Kerkük'ü içerdiğini söyledi.⁷⁵ Türkiye Hükümeti 7 Ekim 1992'de yaptığı bakanlar kurulunun sonucunda bu kararı tanımadığını açıkladı. Bu gelişme Türkiye'nin endişelerini artırmıştı. Çünkü tam da o günlerde Türkiye Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ayrılıkçı eylemlerle mücadele etmekteydi. Bu gelişmenin yarattığı ortamda Türkiye Körfez savaşından itibaren

---

⁷² Erkmén, s.288.

⁷³ Philip Robins, "The Overlord State: Turkish Policy and The Kurdish Issue", **International Affairs**, Vol.69, No.4 (1993), s.562.

⁷⁴ **Cumhuriyet**, "Görüşmeden Destek Çıktı", 1 Ağustos 1992, s.5

⁷⁵ **Milliyet**, "Kuzey Irak'da Tehlikeli Gelişme", 6 Ekim 1992, s.12.

ilişkilerinin koptuğu Irak merkezi yönetimi ile yeniden ilişki kurdu. Irak Parlamentosu Başkanı Sadi Mehdi Salih Türkiye'ye gelerek alınan karar konusunda endişelerini ilettiler.

Türkiye'nin bu anlamda yaşadığı en önemli çelişki şuydu. Türkiye hem Irak'ın bütünlüğünü hem de Irak'a karşı koalisyonu destekliyordu. KDP ve KYB ile işbirliği yapıyordu. Bu durum çelişik bir görüntü arz ediyordu. 4 Kasım 1992 günü Jandarma Kuvvetleri Genel Komutanı Eşref Bitlis Erbil'e geldi. KDP ve KYB yetkilileri ile görüşen Bitlis, PKK'nın Kuzey Irak'tan Türkiye'ye geçmesinin önlenmesi karşılığında Türk Birliklerini bölgeden çekti.⁷⁶ Bu durum Türkiye'nin dış politika çelişkisi içerisinde yeni bir alternatife işaret ediyordu. Türkiye PKK'ya karşı KDP ile ilişki kurarak Irak'ın bütünlüğü ile ilgili yaşadığı endişelerin kendisine sıçramasını engellemek istiyordu. Ancak yine de Kuzey Irak'ta bir Kürt oluşumunun hızla büyümesi bir endişe kaynağı idi.

Bu politik endişeler yerini bir eyleme de bıraktı. 14 Kasım 1992'de Türkiye, İran ve Suriye'nin katılımı ile Ankara'da bir "Kuzey Irak" konferansı düzenlendi. Konferansta her üç devlette bağımsız bir Kürt Devleti'nden duyulan endişeleri dile getirdi.⁷⁷ ABD bu toplantıdan rahatsızlığını Türk Büyükelçi Özdem Sanberk'e ilettiler.

Kuzey Irak'ta devletleşme eğilimleri ile beraber Türkiye bölgesel işbirliğini geliştirmeye çalıştı. Kuzey Irak'ta oluşacak siyasi çatışmalardan en çok etkilenecek devletler olan Suriye ve İran ile beraber Kuzey Irak'a ilişkin ortak bir dil oluşturmaya çalıştı. Aynı zamanda askeri olarak Kuzey Irak'ta gerek ittifakları gerekse yalnız başına boşluk bırakmama politikası izledi. Türkiye'nin burada bırakacağı boşluk kendisine PKK'nın büyümesi olarak dönebilirdi. Kuzey Irak'a yapılan operasyonlar işte bu nedenle gerçekleşti.

4.1.3. Türkiye'nin Kuzey Irak'a Askeri Operasyonları ve Çekiç Güç

Türkiye, 1992 yılına gelindiğinde büyük bir çatışma yaşıyordu. PKK eylemleri tarihin en yüksek seviyesinde idi. Sorun sınır ötesinde görülmekte idi. Çünkü PKK sınır

---

⁷⁶ Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası (2.cilt)** içinde (551-586), İstanbul:İletişim Yayınları, 2008, s.558.

⁷⁷ Buzoğlu, s.160.

ötesinde konuşlanıyor, Türkiye içinde eylemlerini gerçekleştirdikten sonra yine sınır dışına çıkıyordu. Bunun çözümü olarak sınır ötesi operasyon görüldü. Türkiye PKK'ya karşı daha önce sınır ötesi operasyonlar yapmıştı. Ancak hiçbiri 1992 yılındaki kadar geniş kapsamlı değildi.

Sınır ötesi operasyonunu hazırlayan 5 büyük olaydan söz edilebilir. 1992 yılında pek çok eylem olsa da bu eylemler meselenin artık geri dönülemez noktaya yaklaştığını gösteriyordu.⁷⁸ Bu eylemlerden ilki 1992 Nevruz bayramı'nda Şırnak, Cizre ve Adana'da yaşanan ayaklanmalardı. (21 Mart 1992) Bu ayaklanmalar PKK'nın "Serhıldan" olarak tarif ettiği, silahlı ayaklanmayı kitlesel ayaklanmaya çevirme stratejisiydi. Diğerleri ise Şırnak'ı ele geçirme girişimi (19 Ağustos 1992), Alan Karakolu'na baskın (30 Ağustos 1992), Aktütün Karakolu'na Baskın (13 Eylül 1992), Derecik Karakolu'na Baskın (29 Eylül 1992) eylemleriydi.

Türk Ordusu 12 Ekim 1992'de PKK'ya karşı Kuzey Irak'ta operasyon yaptı. Operasyona 50.000 civarında asker katıldı. Dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in anlatımına göre hareket için "Alan Kontrolü" denilen taktik ile savaş planı hazırlandı. Burada alan kontrolü denilen süreç bölgeye büyük askeri orduyla girdikten sonra dönerken belirli bölgelere asker bırakmaya dayalı bir strateji idi. Bu stratejiye göre bölge önce saldırı ile temizleniyor. Ardından ise kontrol altında tutuluyordu.⁷⁹

Operasyona KDP ve KYB'de katıldı. KDP ve KYB'nin harekate katılmasında önemli bir olguda ilk saldıranın bu örgütler olması idi. Yine Doğan Güreş'in aktardığına göre Türkiye, uluslararası baskıdan çekindiği için önce Türk Ordusu ile ittifak halinde olan KDP ve KYB, PKK'ya saldırdı. PKK, bu güçleri püskürttü. Ardından bu iki parti Türk Ordusu'nu yardıma çağırdı. Türk Ordusu böylelikle işgalci bir güç olarak değil, yardımcı bir güç olarak Kuzey Irak'a girdi.⁸⁰ Operasyonda PKK'nın Kuzey Irak'taki kuvvetleri hedef alındı.

Türkiye'nin operasyon ile amaçladığı şuydu:

---

⁷⁸ Doğan Güreş, "Org. Doğan Güreş Anlatıyor", **Komutanlar Cephesi**, Fikret Bila (drl.), İstanbul: Detay Yayıncılık, 2007, s.51.

⁷⁹ Güreş, s.70.

⁸⁰ Güreş, s.71.

- Alınan istihbarat ile PKK'yı takip ederek sınır ötesinde vurmak,
- PKK'yı sınır ötesinde yıldırarak sınır içerisinde eylemsiz kılmak,
- Kuzey Irak'a operasyon yaparak, Kuzey Irak Kürtleri'ni istikrarı korumaları için PKK'ya karşı adım atmaları konusunda ikna etmek,
- Bu operasyonlar aracılığı ile KDP ve KYB'nin PKK ile kurması muhtemel işbirliğinin önüne geçmek (nitekim operasyonda KDP'nin de bulunması bunun kanıtıdır),
- PKK'nın eylemlerinin yükseldiği tarihlerde kamuoyunu rahatlatmak⁸¹.

Kuzey Irak'ta gerilla savaşının dışında göğüs göğüse bir çarpışma yaşandı. Bu PKK'nın bu güne kadar uyguladığı taktiğin dışında idi. PKK militanları kaçmayarak buldukları bölgede savunma yaptılar. Nitekim PKK'nın kayıpları da çok büyüktü. Abdullah Öcalan, bu dönemde yaşanan çatışmada aldıkları tutumu “intiharvari” olarak değerlendirmektedir.⁸²

Operasyon dünya kamuoyunun çok tepkisini çekmedi. Bunun nedeni Türk ordusu ile beraber KDP ve KYB'nin de operasyonun içinde yer almasıydı. Ancak operasyonların uzaması sonrası Türkiye'ye baskılar arttı. Türkiye'nin Kuzey Irak'taki varlığının kalıcı olabileceği endişesi kendini gösterdi. Özellikle KYB'nin Washington'a Türkiye çekilmez ise Irak'ta kurulan muhalefet ittifakının çökebileceği yönünde baskı yapması sonrası Washington, Türk Dışişleri Bakanlığı ile görüşerek, Türk Ordusu'nun Kuzey Irak'tan çekilmemesi durumunda, Türkiye'yi eleştiren bir açıklama yapacağını söylemesi sonucu Türkiye dış baskılardan çekinerek Kuzey Irak'tan çekileceğini açıkladı.

Bu sırada yaşanan ilginç gelişmelerden biri Orgeneral Necati Özgen ile Orgeneral Eşref Bitlis'in Kuzey Irak'a geçerek Barzani ile karargahında görüşmesidir.

---

⁸¹ Yavuz, s.264.

⁸² Öcalan Abdullah, *Gerçeğin Dili ve Eylemi*, 1. Baskı, İstanbul:Aram Yayınları, 2000, s.252.

Bu görüşme ile ilk defa Türk ordusu KDP ile Orgeneral düzeyinde resmi temas kurdu.⁸³ Bu görüşmede Necati Özgen'in anlattığına göre iki komutan ile beraber KDP lideri Mesut Barzani ile KYB lideri Celal Talabani vardı. Bu görüşmede önemli bir olgu ise görüşmenin Türkçe gerçekleşmiş olmasıdır. Her iki lider de Türkçe biliyordu. Bu görüşmede iki komutan Barzani ve Talabani'ye 67 noktada karakol yapma, savunma için gerekli teçhizatı sağlama sözü verdi. Bunun karşılığında ise bu bölgeleri KDP ve KYB'nin PKK'dan arındırmasını istedi. Bu konuda anlaşma sağlandı ve Türk Ordusu KDP ve KYB'ye güvenliği sağlayacağı karakollar yaptı, eskileri tamir ettirdi. Burada gerçekleştirilen Selahaddin Anlaşması dört kişinin imzası ile kabul edildi. Bu anlaşmaya göre Kuzey Irak'ta bulunan Dohuk, Erbil, Zaho, Selahattin, Süleymaniye'de Türk Ordu timleri olacaktı. Sivil gezecekler ancak jandarmaya bağlı olacaklardı.⁸⁴ Her bir karakolda ise 20 KDP'li 20 KYB'li bulunacaktı. Bu kişiler Türkiye'den aldıkları parayla mücadele edeceklerdi. Maaşlarını Türk makamları ödeyecekti.⁸⁵

Turgut Özal'ın izlediği ve Makovsky'nin "yeni aktivizm" olarak adlandırdığı dış politika ile ordunun çelişkilerinin olup olmadığı bir tartışma konusudur. Alan Makovsky, Özal ile çelişkili görünen ordunun aslında Türk dış politikasında ki aktivist çizgiden etkilendiğini söylemektedir. Buna kanıt olarak ise 1990'lar sonrasında ordunun Kuzey Irak'a düzenlediği operasyonları, Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması sürecinde komutanların doğrudan doğruya Suriye'ye ilişkin caydırıcı açıklamalarını, İsrail ile Türk Ordusu'nun pek çok askeri faaliyeti yürütmesini göstermektedir.⁸⁶

Türkiye Irak'ın bölünmesine engel olmak amacıyla uluslararası girişimlerde de bulundu. 11 Aralık 1992'de Türkiye'nin çabaları ile ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında bir dördümlü toplantı gerçekleşti. Toplantıda Irak'ın bölünmesine karşı ortak çaba gösterilmesi kararı çıktı. Ayrıca yine bu dördümlü görüşmede PKK'ya karşı Türkiye'nin meşru savunma hakkına destek çıktı. Bu toplantı ile Türkiye'nin endişeleri giderilmeye çalışıldı.

---

⁸³ Necati Özgen, "Org. Necati Özgen Anlatıyor", **Komutanlar Cephesi**, Fikret Bila (drl.), İstanbul: Detay Yayıncılık, 2007, s.92.

⁸⁴ Özgen, s.93-94.

⁸⁵ Hasan Kundakçı, "Hasan Kundakçı Anlatıyor", **Komutanlar Cephesi**, Fikret Bila (drl.), İstanbul: Detay Yayıncılık, 2007, s.92.

⁸⁶ Makovsky, s.106.

Aynı dönemde Çekiç Güç'ün görev süresinin dördüncü kez uzatılması Kürt Devleti tartışmaları arasında oldu. Muhalefet partileri CHP, MÇP, RP Çekiç Güç'e karşı olduklarını ifade ediyorlardı. Ancak 21 Aralık 1992'de toplanan MGK, Çekiç Güç'ün görev süresinin uzatılması talebinde bulundu. Bunun üzerine 24 Aralık 1992'de 155'e karşı 236 oyla; SHP, DYP ve ANAP'ın desteği ile Çekiç Güç uzatıldı.

Bu uzatmada belirleyici olan bazı faktörler vardı. Bunlardan en önemlisi Kuzey Irak politikası konusunda belirleyici güçlerden biri olan ABD'de seçimler yapılmış ve Bill Clinton liderliğinde Demokrat Parti iktidara gelmişti. Clinton yönetimi sürenin uzatılması yönünde görüş belirtmişti. Bu durumda Türkiye yeni ABD yönetimiyle ters düşmek istemiyordu.

Önemli nedenlerden biri de, Clinton'un Çekiç Güç'ün gerekirse Türkiye dışında başka bir yerde konuşlanabileceğine dair sözleri idi. Bu durum Çekiç Güç'ün doğrudan Kuzey Irak'a gidebileceği fikrini yaratmış ve bu durumun Türkiye'nin Kuzey Irak'a etkisinin ortadan kalkabileceği endişelerine neden olmuştu. Bu durumda ABD, Türkiye'yi dikkate almadan politika belirleyebilirdi. Bu da Kuzey Irak'ta Türkiye'nin istemediği bir oluşumu hızlandırabilirdi.

Clinton dönemi Irak Politikası belirli açılardan Türkiye politikasında değişikliği anlamak için önemlidir. Her şeyden önce Clinton sonrası ABD yönetiminin Irak Politikası Saddam Hüseyin'i devirmekten çok onu çevrelemeye dayalıydı.⁸⁷ Bu durumda Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında değişiklik yaşanması olağandı. Nitekim Özal sonrası döneme de denk gelen bu süreç artık Kuzey Irak Politikası'nda değişikliklere izin veriyordu.

4.2. Turgut Özal Sonrası Dönemden Washington Görüşmelerine Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

Turgut Özal dönemi Kuzey Irak Politikası'nın ana özelliği Kuzey Iraklı Kürt gruplar ile Irak merkezi yönetiminin devrilmesine dayalıydı. Özal'ın Türk dış politikasında Kuzey Irak konusunda getirdiği yenilikler iki somut başlıkta toplanabilir.

---

⁸⁷ Erkmen, s.283

Bunlardan ilki Kürt liderle ile görüşülmesidir. Türkiye daha önce böyle bir teşebbüste bulunmamıştı. İkinci olarak ise PKK ile ateşkese cumhurbaşkanlığı düzeyinde dolaylı da olsa reaksiyon gösterilmesidir.⁸⁸ Somut olarak gösterilmese de bir başka değişim Özal'ın Musul'u Türkiye'ye dahil edeceğine dair şüphelerdi.⁸⁹

Ancak Özal sonrası dönemde bu anlamda bazı farklılıklar yaşandı. Buna uluslararası durumda yaşanan bazı değişimler, Kuzey Iraklı gruplar arasında yaşanan çatışmalar, ordunun savunma konseptinde yaşanan değişimler imkan sağladı. Bir önceki bölümde söz edildiği gibi, bu dönem aynı zamanda ABD'de 1. Clinton dönemine denk gelmekte idi. ABD'nin Irak'taki varlığının Clinton yönetimi tarafından yeniden tasarlanması da bu değişime imkan sağladı.

4.2.1. Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişiklikler

Türkiye, Özal dönemi Saddam Hüseyin'i devirmeyi hedefleyen politikaları bu dönem terk etti. Bunun yerine mevcut Irak yönetiminin varlığını dikkate alan politikalar sergiledi. Kuzey Iraklı güçler, merkezi Irak yönetimini rahatsız etmeden muhatap alındı. Bu durum Türkiye ile özellikle KYB'nin arasının açılmasına neden oldu. Türkiye'nin bu tarihlerde KDP ile daha yakın ilişki kurduğu söylenebilir. Bunda KDP'nin PKK ile girdiği çatışmalarda Türkiye ile ittifak yapması en önemli göstergedir.

Çekiç Güç, bu dönemde de eski dönemdeki gibi pek çok kez uzatıldı. Ancak daha çok tartışılmaya başladı. TBMM'nin 24 Haziran 1993 tarihli oturumunda beşinci kez uzatıldı. ANAP, CHP ve RP olumsuz; DYP, SHP ve HEP olumlu oy kullandı. Bu uzatma öncesinde Türkiye'nin Çekiç Güç'ü NATO ve BM gibi uluslararası bir güce dahil etme çabası gerçekleşmedi.

24 Aralık 1993 tarihinde ise 6. kez uzatıldı. Bu karar 160'a karşı 196 oyla alındı. Bunun önemli bir nedeni vardı. Hükümet, Çekiç Güç üzerinden Kuzey Irak yönetimini PKK'ya baskı yapması yönünde sıkıştırabileceğini düşünmekteydi. Bir başka nedeni de Türkiye, ABD'nin Ortadoğu politikasında önemli bir konuma sahip

⁸⁸ Philip Robins, "The Overlord State: Turkish Policy and The Kurdish Issue", *International Affairs*, Vol.69, No.4 (1993), s.669.

⁸⁹ Robins, "The Overlord State: Turkish Policy and The Kurdish Issue", s.671.

olduğunu bu ülke ile yaptığı görüşmeler ile netleştirmişti. Bu konumunu devam ettirmek için Çekiç Güç üzerine ortaklaşmak önemliydi.⁹⁰

30 Haziran 1994 tarihinde Çekiç Güç'ün görev süresi yedinci defa uzatıldı. Bu karar 147 red oyuna karşı 193 oyla kabul edildi. Bu uzatma kararı konusunda Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa ile yaptığı dördümlü toplantıda konsensusa varmıştı. Bu toplantı da Türkiye Kuzey Irak'a ilişkin beklentilerini söz konusu ülkelere aktardı. Bu konsensus tartışmaların büyümesini engelledi.

Bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak ile endişelerini artıran bir dizi gelişme yaşandı. KDP ve KYB arasındaki rekabet 1994 yılında yeniden bir gerilime dönüştü. 1993 yazında KYB'li Sami Abdurrahman KDP'ye katılmıştı. Abdurrahman Kürt siyasetinde önemli bir isimdi. Bu saf değiştirme iki grubu karşı karşıya getirdi. Ardından Süleymaniye'nin kuzeydoğusunda iki grup arasında yaşanan bir toprak anlaşmazlığı ile çatlak büyüdü ve çatışmalar başladı. Haziran'a gelindiğinde ölü sayısı 600 civarında idi. 30 Mayıs 1994'te Türkiye Silopi'de iki tarafı bir araya getirdi. Türkiye Kuzey Irak'ta yaşanacak otorite boşluğundan ve PKK'nın bu sayede etkinliğini artırmasından endişeleniyordu. Ancak Türkiye'nin bu girişimi başarısız oldu.

İngiltere, Fransa, ABD ve Türkiye arabuluculuk yaptı. İki parti 16 ve 22 Temmuz 1994'te Paris'te buluştu. Fransız Hükümeti, İngiltere ve ABD'nin gözlemciliği ile Kürdistan Cephesi için yeni anayasa taslağı hazırlandı. Anayasada hükümete parti müdahalelerini önleyici önlemler vardı. Bunun dışında anlaşma 1995 yılında nüfus sayımı yapılmasını öngörüyordu. 21 Kasım 1994'te gümrük gelirleri üzerine Erbil'de yapılan görüşmede anlaşma sağlanamadı. KYB, KDP'nin kontrolündeki Habur sınır kapısından elde edilecek geliri paylaşmak istiyordu. Anlaşma sağlanamayınca 20-24 Aralık'ta yeniden çatışmalar yaşandı.

Türkiye'nin Paris Konferansı sırasında politik tercihlerinde bir konu dikkat çekicidir. Batılı ülkelerin Kuzey Irak'a müdahalesi ile Kuzey Irak'ta bir devlet kurulması ihtimaline karşı Türkiye hassas davrandı. Örneğin Paris Konferansı'nın yapılmasını engellemeye çalıştı. Bu konuda Fransa ile diyalog geliştirmeye çalıştı. Bu

---

⁹⁰ Oran, *Kalkık Horoz*, s.131.

konferansa giderken Türkiye'den vize almak için başvuran Mesud Barzani ve Celal Talabani'ye vize verilmedi. Elbette bu durumda Türkiye'de o dönem SHP içinde politika yapan bazı DEP'li milletvekillerinin de konferansa katılma talebi etkilidir. Türkiye bu girişimle Kuzey Irak'ta bir devlet oluşumunun kendisi için sonuçlarını gördü. Bu nedenle beklenenden farklı davranmaya başladı. Bu farklılık dışişleri bakanı tercihinde kendisini gösterdi.

Bu dönem Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında en radikal değişiklik Mümtaz Soysal'ın 25 Temmuz 1994'te dışişleri bakanı olması ile yaşandı. Soysal, hem Kuzey Irak'ta ki oluşum hakkında hem de Türkiye'nin ABD ile kurduğu dış politika ile ilgili eleştirel görüşlere sahipti.

Mümtaz Soysal Kuzey Irak'a giriş çıkışlara ilişkin mevzuatı gözden geçirdi. Burada faaliyette bulunan NGO'ların Türkiye aleyhinde faaliyette bulunabileceği şüphesini dile getirdi. Bu nedenle Kuzey Irak'a yalnızca insani yardım amaçlı geçişlere izin verildi. Bunun dışındaki geçişler denetime alındı. Kuzey Irak'a geçişlerde Irak vizesi sahibi olma şartı kondu.⁹¹ Bu radikal bir değişiklikti. Çünkü Mümtaz Soysal'ın politikası Kuzey Irak'ta bulunan yerel güçler yerine Irak merkezi yönetimini dikkate alan bir politikaydı.

Türkiye dış politikası bu tarihten sonra belirgin bir şekilde Irak'ta federatif bir yapıya karşı şekillendi. Türkiye, Kuzey Iraklı yerel güçleri Irak merkezi yönetimine yönlendiriyordu.

Mümtaz Soysal, Çekiç Güç'e karşı da açık tavır aldı. İngiltere Büyükelçisi Timothy Daunt ile yaptığı görüşmede Çekiç Güç'e karşı eleştirilerini doğrudan dile getirdi.⁹² Soysal'ın aldığı önemli kararlardan biri de 6 ayda bir İran ve Suriye ile bir araya gelerek Kuzey Irak'ta ki duruma ilişkin ortak politika belirlemektir.

Soysal 30 Kasım 1994'te yapılacak MGK toplantısına Çekiç Güç'ü ortadan kaldıracak bir öneri hazırladı. Ancak bu konuda hükümet ve uluslararası güçler ile ters

---

⁹¹ Kemal Kirisci, "The Kurdish Question and Turkish Foreign Policy", *Private View*, Autumn 1998, s.285.

⁹² Oran, s.133.

düştü. Nitekim aynı günlerde ABD Dışişleri Bakanlığı bu doğrultuda alınacak bir karara karşı olduğunu bildirmişti.⁹³

Soysal bunun üzerine 28 Kasım 1994'te istifa etti. 30 Kasım'da yapılan MGK toplantısında ise Soysal'ın görüşleri red edildi. Çekiç Güç'ün uzatılması yönünde karar alındı. Meclise gelen tezkere Aralık 1994'te kabul edildi. Oylamada 160 red oyuna karşılık 202 kabul oyu çıkmıştı. Böylelikle 8. kez Çekiç güç'ün görev süresi uzatıldı. Ancak kamuoyunda Çekiç güç eleştirileri bitmedi. Çekiç Güç'ün Kuzey Irak'ta otorite boşluğunu dolduramadığı eleştirileri muhalefet partileri tarafından sıkça yapıldı.

20 Mart 1995 tarihinde önemli bir olay gerçekleşti. Türk Silahlı Kuvvetleri tarihin en büyük Kuzey Irak Harekatı'na girişti. Harekata "Çelik Harekatı" adı verilmişti. Bu operasyonu 1992'de yapılan büyük operasyondan ayıran önemli bir olgu vardı. O da bu harekatta KDP ve KYB'nin devre dışı bırakılmasıydı. Operasyonu yöneten İsmail Hakkı Karadayı idi. Karadayı, Doğan Güreş'ten farklı olarak Barzani ve Talabani ile operasyon yapılmasını doğru bulmuyordu. Bu nedenle 20 Mart 1995'te gerçekleşen harekate yalnızca 35 bin Türk Askeri katıldı. Operasyon 40 kilometrelik bir alana yayıldı.⁹⁴

Ancak bu operasyon uluslararası baskılar ile karşılaştı. Türk Silahlı kuvvetleri Kuzey Irak'ta otorite boşluğunu doldurmak amacıyla girmişti. Kuzey Irak'ta 1991 sonrasında 20 dolayında PKK kampı kurulmuştu. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel bu operasyonun gerekirse bir yıl sürebileceğini söylemişti. Ancak uluslararası baskılara ancak 6 hafta dayanılabildi. 8-9 Nisan 1995 tarihinde Silahlı Kuvvetler geri çekildi. Nitekim bu geri çekilmenin ardından Başbakan Tansu Çiller İngiliz Channel 4 televizyonuna verdiği demeçte Çekiç Güç'ü Kuzey Irak'ta otorite boşluğunu dolduramamakla ve bu sayede PKK'ya zemin hazırlamakla eleştirdi.

Bu operasyonun ardından Başbakanlık Başdanışmanı Emre Gönensay, Kuzey Irak'ta görev alacak yeni bir yapılanma önerdi. Bu yapılanma Çekiç Güç bünyesinde görev alacak ancak Çekiç Güç'te bulunan ülkelerden daha dar olacaktı. Önerilen

⁹³ *Milliyet*, "Beyaz Saray: Çekiç Güç Devam Etmeli", 30 Kasım 1994, s.13.

⁹⁴ İsmail Hakkı Karadayı, "İsmail Hakkı Karadayı Anlatıyor", *Komutanlar Cephesi*, Fikret Bila (drl.), İstanbul: Detay Yayıncılık, 2007, s.92.

politikayı şöyle okumak mümkündür; Türkiye Çekiç Güç'ün uluslararası meşruiyetine dayanarak Kuzey Irak'ta sürekli bir kuvvet bulundurmaya planlıyordu. Ancak bu öneri genel kabul görmedi. Çünkü Çekiç Güç'ün iddiası barışçıl bir yardım gücü olmaktı. Bu tür bir savunma kuvveti olmayı ve PKK ile sıcak temasa girmeyi kabul etmedi.

Bunun üzerine Türkiye yeniden Kuzey Irak'ta bulunan yerel güçlerle görüşmeye başladı. Dışişleri Müsteşarı Özdem Sanberk, bu konuda politika değişikliğini "Türkmenler'i de içerecek şekilde yerel halk ile güvenlik düzenlemesine gitmek" olarak özetledi.⁹⁵ Bunun anlamı Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında partnerlerinin Barzani ve Talabani olması idi.

Buna rağmen 11 Haziran 1995 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu toplanarak Çekiç Güç'ün yeniden uzatılması kararı verdi. Meclise 27 Haziran 1995 tarihinde gelen oylamada ise Çekiç Güç'ün görev süresi 155 red oyuna karşılık 202 oy ile uzatıldı.

Oysa bu tarihlerde Türkiye kamuoyunda yapılan bir anket çalışması kamuoyunun Çekiç Güç'e karşı olduğunu gösteriyordu. Turkish Daily News'in yaptığı ankete göre kamuoyunun %67,7'si Çekiç Güç'e karşı idi. Yine de TBMM Çekiç Güç'ü uzatma kararı aldı.⁹⁶

Alternatif politika arayışlarına giren Türkiye bu dönemde KDP ve KYB arasında uzlaşma arayışına bir zorunluluk olarak tercih etti. Bunun nedeni Kuzey Irak'ta Kürt gruplar arasında yaşanan çatışmalar sonucu ortaya çıkan siyasi boşluğun PKK'ya siyaset alanı oluşturması idi. Bu nedenle Türkiye Dublin Konferansı'na giden süreçte KDP ve KYB arasındaki uzlaşmayı yaratmaya çalışan politikaları uygulamaya koydu.

4.2.2. Dublin Konferansı Sonrası Türkiye'nin Kuzey Iraklı Gruplara Bakışı

1995 yılının Mart ayına gelindiğinde KDP ile KYB arasında halen çatışmalar devam etmekteydi. 23-24 Mart 1995 tarihinde Kuzey Amerika Kürt Ulusal Kongresi normalleşme çağrısı yaptı. Çağrının muhatabı KYB ve KDP idi. Ancak yapılan çağrı

⁹⁵ Oran, *Kalkık Horoz*, s.143.

⁹⁶ Oran, *Kalkık Horoz*, s.145-146.

sonrası görüşmelerden sonuç çıkmadı. ABD'nin doğrudan çağrısı ile 9-11 Ağustos 1995'te Dublin'de KDP ve KYB yetkilileri görüştürüldü. Burada Türkiye de gözlemci olarak bulundu ve bu görüşmelerde ateşkes sağlandı.

Dublin Konferansı'nda iki grubun anlaştığı başlıklar şunlardı:

- Türkiye sınırından elde edilen gümrük gelirlerinin paylaşımı
- Erbil Kenti üzerinde anlaşmazlığın çözümü
- Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması
- Türkiye'nin güvenlik çıkarlarının dikkate alınması⁹⁷

Ancak ateşkes kısa süre sonra yeniden bozuldu.

5-9 Ekim 1995'te İran iki taraf arasında ateşkesi sağlamak için ev sahibi oldu. Taraflar burada gerçekleşen görüşmelerde Erbil'in askerden arındırılmasını, ateşkesin kontrol edilmesi için Iraklı Şii muhalefetin 10.000 kişilik birliğinin Kuzey Irak'ta konuşlanmasını kabul ettiler. Ancak barış için tam bir mutabakat sağlanamadı. Ayrıca İran'ın müdahalesi hem Türkiye'yi hem ABD'yi rahatsız etti.

Milli Güvenlik Kurulu 26 Ekim 1995'te toplanarak Çekiç Güç'ün süresinin 1 Ocak 1996'dan itibaren geçerli olmak üzere üç ay süre ile uzatılmasını istedi. Ancak daha önce uzatmalar 6 aylık süre için geçerli idi. İlk defa 3 aylık süre istenmişti. Buna neden olarak ise pek çok gerekçe öne sürüldü. İlk olarak 51. hükümetin Dışişleri Bakanı Coşkun Kırca'nın Çekiç Güç'ün mevcut şekline karşı çıkması. Kuzey Irak'ta bulunan yerel güçlere çatışmaları bitirmeleri yönünde bir mesajdı. Yoksa Çekiç Güç çekilebilir ve süreç geri dönebilirdi. Ayrıca bu adım hükümeti muhalefet karşısında rahatlatıyordu.

Bu tarihlerde Türkiye NGO'lara ilişkin de bir girişimde bulundu. Ankara'daki bütün yabancı temsilciliklere NGO'ların durumunu gündeme getiren bir çalışma yaptı. Türkiye'nin NGO'lara ilişkin kaygıları vardı. NGO'lar amaçları dışında faaliyet yürütebiliyordu. Pek çoğu sivil toplum örgütü görüntüsü vermelerine rağmen siyasal

⁹⁷ Onur Şükran, "Kuzey Irak: Kürt Sorununda Anahtar Bölge", Kemal İnat-Burhanettin Duran- Muhittin Ataman (Ed.), *Dünya Çatışma Bölgeleri* içinde (115-132), Ankara: Nobel Yayın, 2007, s.121.

faaliyetlerin içerisinde bulunuyorlardı. Türkiye, yabancı temsilciliklere BM Yardım programı'nda belirtilen görev alanının dışında faaliyeti olan NGO temsilcilerine Kuzey Irak'a geçiş izni vermeyeceğini söyledi.⁹⁸

Bunun ötesinde Türkiye, NGO'larda çalışacak isimlerin Türkiye'ye diplomatik kanallar ile bildirilmesini istiyordu. Buna göre çalışacak kişilerin adları, soyadları, ikamet adresi, NGO'lardaki görevi önceden Türkiye'ye bildirilecekti. Bunun ötesinde Türkiye gelecek personelin siyasi faaliyetlere karışmayacağını peşinen garanti etmesini istiyordu.⁹⁹

Yine Türkiye'nin talebine göre Kuzey Irak'a götürülecek malzemeler Türkiye'ye önceden haber verilecekti. Türkiye bazı malzemelerin Kuzey Irak'a geçişini yasakladığını duyurdu. Bunların içinde özel iletişim cihazları, çelik yelek, çelik miğfer ve mayın tarama cihazları vardı.¹⁰⁰

Çekiç Güç'ün görev süresinin dolmasına bir ay kala 6 Şubat 1996 tarihinde Ankara'da ABD, İngiltere ve Fransa'nın üst düzey askeri katılımıyla toplantı düzenlendi. Ardından Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir, Dışişleri Müsteşarı Onur Öymen ve MGK Genel Sekreteri Orgeneral İlhan Kılıç Mart 1996'da ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaret öncesinde Türkiye Çekiç Güç'ün yapısına ilişkin bir değişiklik isteğini açıkça dile getirmişti. Bu konuda ABD'den de olumlu açıklamalar geldi. Varılan uzlaşma ile düşük profilli bir Çekiç Güç kararı alındı. Bunun için Zaho'da bulunan eşgüdüm merkezi lağvedilecek, ABD'nin AWACS uçakları yine bulunmakla beraber, uçuşlara belirli oranda kısıtlama getirilecekti.

20 Aralık 1995 tarihinde DSP'nin dışarıdan desteği ile ANAYOL hükümeti kuruldu. 22 Mart 1996'da toplanan MGK Çekiç güç'ün bir kez daha uzatılması kararı aldı. 28 Mart 1996'da yapılan oylamada 199'a karşı 243 oyla Çekiç Güç'ün görev süresi uzatıldı.

---

⁹⁸ Kıvanç Galip Över, *Vaat Edilmiş Topraklarda Ölüm Kokusu*, 1. Basım, İstanbul: Papirüs Yayınevi, 1999, s.119.

⁹⁹ Över, s.119.

¹⁰⁰ Över, s.119.

14 Mayıs 1996 tarihinde Dışişleri Bakanı Emre Gönensay ile ABD'li yetkililer arasında bir toplantı gerçekleşti. Toplantı birkaç gün sonra ABD'yi ziyaret edecek Gönensay'ın gitmeden önce yaptığı bir görüşme idi. Toplantıda ABD tarafına:

- Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, NGO'ların siyasi faaliyetinin önlenmesi, PKK faaliyetlerinin engellenmesi ve Türkmenler'in de yardımlardan yararlandırılması hususunda koalisyon ülkelerinin bir siyasi beyanda bulunmaları

- Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlayacak önlemler konusunda en kısa zamanda bir somut hareket planının ve mali portrenin ortaya çıkarılması

- PKK terörüne ilişkin istihbaratın paylaşılması

- PKK terörünü desteklemesi ile ilgili olarak Suriye üzerine baskı yapılması

- 688 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararının hayata geçirilmesi çerçevesinde Kuzey Iraklı Kürt gruplarla Bağdat arasında diyalog sürecinin teşvik edilmesi

- Dublin sürecinde Türkiye'nin güvenlik önceliklerini karşılayacak maddenin sonuçlandırılması; gerekirse kıdemli bir ABD'li yetkilinin bu amaçla bölgeye gönderilmesi

- 986 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı bağlamında Irak'ın petrol satışına izin verilmesi (Bu karar gereği satılan petrolün gelirinin %13'ü Kuzey Irak'ta bulunan bölgesel yönetime gidiyordu¹⁰¹)

- Huzur Harekatı'nın uzatılması isteniyorsa, Ermeni tasarısının çıkmasının mutlaka önlenmesi ve benzeri Türkiye aleyhtarı faaliyetlere kongrede izin verilmemesi

- Türkiye'ye yapılacak silah satışlarında ortaya çıkan gecikme ve engellemelerin kaldırılması, bu bağlamda Perry sınıfı üç fırkateynin tesliminin bir an önce gerçekleştirilmesi

- NGO faaliyetleri konusunda Türkiye'nin hassasiyetlerinin anlayışla karşılanarak desteklenmesi ve NGO yardımlarının Türkmenler'e de genelleştirilmesi

¹⁰¹ Eşref Günaydın, **Barzan**, İstanbul: Karakutu Yayınları, 2008, s.168.

- Askeri Eşgüdüm Merkezi'nin kaldırılması
- Angajman Kuralları Belgesi ve Uygulama Esasları Belgesi'nin kabul edildiğine ilişkin bir an önce beyanda bulunulması
- Uçuşların azaltılması

ABD'ye sunulan bu önerilerde askeri olanlara ABD mesafeli yaklaştı. Siyasi olanlarda ise Kürtler ile Irak yönetiminin ilişkisini öneren bölümlere de karşı çıktı. Türkiye'nin talepleri daha sonra 27-29 Mayıs 1996'da ABD'ye giden Milli Savunma Bakanı Oltan Sungurlu tarafından da ifade edildi.

Haziran 1996 tarihi yaklaşırken Çekiç Güç Türkiye'nin gündemine yeniden geldi. Çekiç Güç oylamasının bu sefer meclisten geçemeyeceği düşünülüyordu. Çünkü kilit parti konumundaki DSP oylamada Çekiç Güç'e destek vermeyeceğini ifade etti. Bunun üzerine Mesut Yılmaz başbakanlığındaki hükümet Çekiç Güç'ün uzatılması kararını meclise götürmeden hükümet içinde çözmek istedi. Ancak hükümetin aldığı kararı Refah Partisi Anayasa Mahkemesi'ne götürerek iptal ettirdi. Bunun üzerine meclise getirmek elzem oldu.

MGK, 16 Haziran 1996 tarihli toplantısında Çekiç Güç'ün uzatılması yönünde tavsiye kararı aldı. DSP, MGK'nın kararı sonrası oylamaya katılmayarak dolaylı şekilde önerinin meclisten geçmesini sağladı. 195 red oyuna karşılık 257 oyla tezkere meclisten geçti. Başbakan Mesut Yılmaz, 18 Haziran tarihinde yaptığı açıklamada Çekiç Güç'ün kalması ile gitmesi arasında kaldıklarını ve ikisinin de olumsuzlukları olduğunu söylüyordu. Bunun için Çekiç Güç'ün yeni bir yapıya kavuşturulması gerektiğini anlatıyordu.¹⁰²

Bundan sonra kurulan Refahyol Hükümetinin büyük ortağı Refah Partisi'nin Çekiç Güç'e sıcak bakmadığı biliniyordu. Başbakan Necmettin Erbakan, Çekiç Güç'ün PKK'ya yardım ettiğini düşünüyordu.¹⁰³ ABD yetkilileri bu nedenle Refah Partisi'ni ikna etmek durumundaydı. ABD Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müsteşarları Peter

¹⁰² Milliyet, "Yeni Bir Yapı Şart", 19 Haziran 1996, s.18.

¹⁰³ Barkey, s.116.

Tarnoff ve Savunma Bakanlığı'ndan John Lodal, Başbakan Necmettin Erbakan ile görüştü.

Necmettin Erbakan kendilerine Çekiç Güç'ün gitmesi yerine yeniden ele alınması önerisinde bulundu. Erbakan'ın önerisine göre Askeri Eşgüdümleme Merkezi kaldırılmalı, Kuzey Irak'ta PKK faaliyetlerinin yoğunlaştığı Atruş Kampı boşaltılmalı, PKK'nın Kuzey Irak'ta faaliyetlerinin önlenmeliydi. Necmettin Erbakan'ın Çekiç Güç konusunda uzlaşmaya yatkın tutumu Refah Partisi içinde tartışmalara neden oldu.

18 Temmuz 1996 tarihinde ABD Genelkurmay İkinci Başkanı Joseph Rolston, 19 Temmuz 1996'da ABD BM Daimi temsilcisi Madeleine Albright Ankara'ya geldi. Başbakan Erbakan kendi programı ile ABD'nin talepleri arasında sıkışmıştı. Bu nedenle Albright'tan kendisini değil, Meclisi ikna etmesini istiyordu. ABD Ankara Büyükelçisi Marc Grossmann, İngiliz ve Fransız temsilciler ile beraber 22 Temmuz'da Dışişleri Müsteşarı Onur Öymen'i ziyaret etti. Öymen'de temsilcilere hükümetin taleplerinin benzerlerini ilettili. Kuzey Irak'ta oluşan otorite boşluğundan duyulan rahatsızlığı anlattı. Bu nedenle Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması talebinde bulundu.

Bunun üzerine Erbakan'ın önerisi ile mecliste dış ilişkiler komisyonu ile toplantı gerçekleşti. Toplantının amacı ABD, Fransa ve İngiltere temsilcilerinin doğrudan mecliste grubu bulunan partileri ikna etmesiydi. Bu toplantıyı muhalefet boykot etti. ABD Büyükelçisi eğer Çekiç Güç çekilirse Kuzey Irak'ta oluşacak otorite boşluğunu İran ve Suriye'nin dolduracağını anlattı.

Komisyon başkanı DYP milletvekili Sedat Aloğlu toplantı sonrasında ABD Büyükelçisi'nden 5 talepte bulduklarını söyledi. Bu talepler:

-Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, bir bağımsız oluşuma izin verilmemesi

-PKK'nın Kuzey Irak'ta ki otorite boşluğunu kullanmasının önüne geçilmesi

-Kuzey Irak'ta bulunan NGO'ların insani yardım dışı amaçlarının önüne geçilmesi

-Askeri olarak Türkiye'nin yetkilerinin artırılması

-Körfez krizi sonrası Türkiye'nin uğradığı ekonomik zararın tazmin edilmesi¹⁰⁴

Başbakan Necmettin Erbakan Çekiç Güç oturumunun mecliste gizli yapılması talebinde bulundu. Önerge kabul edildi. Gizli oturum öncesinde Genelkurmay Başkanlığı hükümete konu ile ilgili bir brifing verdi. Brifingte Genelkurmay Başkanlığı Çekiç Güç'ün görev süresinin uzatılmasını istedi. Bunun nedenlerini ise şöyle sıraladı:

-Çekiç Güç'ün görev süresi uzatılmaz ise ABD, Türkiye'ye ambargo uygulayabilirdi.

-Türkiye silah alımı gibi konularda yalnız kalabilirdi

-Kuzey Irak'a operasyonlara ABD izin vermeyebilirdi.¹⁰⁵

Bu dönemde Erbakan Hükümeti ile ABD arasında bir gerginlik olduğu açık bir gerçeklikti. Erbakan Hükümeti, kendi bulunduğu döneme kadar olan Türk dış politikasını süreklilik içerisinde değiştiriyordu. Sürekliliği Türkiye'nin o güne kadar kurduğu ittifakları ve imzaladığı anlaşmaları dikkate almasından geliyordu. Değiştirme isteği ise bu anlaşma ve ittifakların gerekliliğine dönük politik farklılaşma çabasından gözlenebiliyordu. İşte bu dönemde Türk dış politikasında bir düzeltme olarak ordu devreye girdi. Barkey'e göre MGK, bu dönemde meclis ile ABD arasında aracılık görevini üstlenmişti.¹⁰⁶

Çekiç Güç tartışması son günlere girildiğinde sertleşti. DSP lideri Bülent Ecevit, "ABD, adım adım Kürdistan kuruyor", "CHP lideri Baykal ise "Erbakan hükümeti halktan özür dileyerek Çekiç Güç'ün süresini uzatacağını açıklamalı" dedi. ANAP ise Zaho'da bulunan Askeri Koordinasyon merkezi'nin Silopi'ya taşınması için iki ay daha uzatmaya onay verebileceğini ama bunun şartının taşınma olduğunu söyledi.¹⁰⁷

¹⁰⁴ **Milliyet**, "Aloğlu: ABD Sözünü Tutmalı", 24 Ağustos 1996, s.16.

¹⁰⁵ Oran, *Kalkık Horoz*, s.207.

¹⁰⁶ Barkey, s.117.

¹⁰⁷ **Milliyet**, "Ankara'da Çekiç Güç Tartışması", 24 Temmuz 1996, s.17.

Bu kritik dönemde ABD, Türkiye'nin talep ettiklerini bildirge halinde yayınlamayı kabul etti. Bunu üzerine MGK, 25 Temmuz 1996'da süreyi 31 Aralık 1996 tarihine kadar uzatma tavsiyesinde bulundu. 27 Temmuz günü Beyaz Saray'dan beklenen açıklama geldi. Açıklamada ABD yönetimi şunları söylemekteydi:

-Irak'ın toprak bütünlüğünü destekliyoruz

-Kuzey Irak'ın bağımsızlığını desteklemeyeceğiz

-Sadece Kürtler değil diğer azınlıklara da (Türkmenler dahil) Huzur Operasyonu'ndan faydalanma hakkı getireceğiz

-Kuzey Irak'ta faaliyet yürüten NGO'ları yardım faaliyetleri dışına çıkarmaması için kontrol edeceğiz

-Türkiye'nin PKK ile mücadelesini destekliyoruz. Kuzey Irak'tan PKK'nın faydalanmasının önüne geçeceğiz.¹⁰⁸

ABD'nin açıklaması neredeyse Türkiye'nin taleplerinin tamamını içeriyordu. Üstelik ABD, iki taraf arasında mutabakata varılan adımları bir taahhüt olarak vermeyi kabul etti. Bu dönemde DSP Lideri Bülent Ecevit, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile yaptığı görüşme sonrasında yaptığı açıklamada ABD'nin Kuzey Irak'ta kendiliğinden bir devlet oluşumunun çıkmayacağını anladığını bu nedenle daha uzun vadeli politika belirlediğini söyledi.¹⁰⁹

Varılan mutabakata göre Kuzey Irak'ta bulunan Koordinasyon Birliği Türkiye'nin çekinceleri dikkate alınarak düzenlenecek. Huzur Harekatı'nın uçuş sayıları ve günleri azaltılacak. Harekate katılan personelin görev tanımı netleştirilecek. PKK'ya karşı ABD-Türkiye işbirliği artırılacak. Sınır güvenliği için ABD'nin teknik desteği sağlanacak. Türkiye'nin Körfez Krizi sonrası uğradığı ekonomik zararlar tazmin edilmeye çalışılacak. Kuzey Irak'ta bulunan kampların terör faaliyeti için kullanılması engellenecek. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonuna yardım edilecek.

¹⁰⁸ **Milliyet**, "Beyaz Saray'dan Kuzey Irak Açıklaması", 28 Temmuz 1996, s.14.

¹⁰⁹ **Zaman**, "Ecevit: ABD'nin Kuzey Irak Planı Üç Aşamalı", 7 Eylül 1995, s.8.

Bu şartlarla Çekiç Güç'ün uzatılması sorununu çözmüştü. Çünkü Türkiye Kuzey Irak'ta pek çok talebini ABD'ye kabul ettirmişti. Başbakan Necmettin Erbakan 27 Temmuz 1996'da Irak Büyükelçisi El Tikriti ile görüşerek Irak'ın toprak bütünlüğüne verdikleri desteği ifade etti.¹¹⁰

Tezkere Meclis'te DSP, CHP ve BBP'nin red oyu, DYP ve RP'nin kabul oyu ile 30 Temmuz 1996 tarihinde geçti. Anavatan Partisi, Zaho'daki birliklerin Türkiye sınırları içine kaydırılması önerisinin kabul edilememesi sonucu toplantı salonunu terk etmişti. Süre 5 ay uzatıldı.

Bundan sonra Başbakan Necmettin Erbakan'ın önerisi ile 14 Kasım 1992'den beri Türkiye, Suriye ve İran arasında yapılmakta olan Kuzey Irak zirvesine Irak yönetimi de davet edildi. Ancak o sırada Kuzey Irak'ta beklenmeyen gelişmeler yaşandı.

İran kendisine muhalif grupların Kuzey Irak'tan saldırdığı gerekçesi ile Kuzey Irak'a askeri operasyon başlattı. İran'ın Kuzey Irak'a giren güçlerinin sayısı 2.000-3.000 civarında idi. İran aynı zamanda kendine karşı faaliyetleri desteklediğini iddia ettiği KDP mevzilerini de bombaladı. Bu operasyon İran'ın ilk sınır ötesi operasyonu da değildi. İran 1993, 1994, 1995'te üç defa daha sınır ötesi operasyon gerçekleştirmişti. Türkiye, Bu konuda İran'a karşı bir tutum almadı. Çünkü Türkiye'de aynı gerekçe ile Kuzey Irak'a operasyon düzenliyordu.

Ardından KYB ile KDP arasında çatışmalar yeniden başladı. KYB'yi İran destekliyordu. KYB kuvvetleri İran'ın desteği ile Erbil'i ele geçirmişti. Çatışmalar bölgede şiddetlendi. Aynı zamanda duyulan rahatsızlıklardan biri o sırada KDP'nin düzenlediği bir resmi toplantıda PKK yöneticilerinden Osman Öcalan'ın katılmasıydı. KDP, İran desteğini alan KYB karşısında adım adım geriliyordu. Bu durum nedeniyle KDP, PKK ile de ateşkes imzaladı. Bunun karşılığında kendi bölgesinde PKK'nın faaliyetlerine izin verdi. KDP'nin PKK ile ateşkes yapması Türkiye ile ilişkilerinin bozulmasına neden oldu. Bu şartlar altında KDP için Saddam Hüseyin yönetimi ile işbirliği yalnızlıktan kurtulmanın tek yoluydu.

---

¹¹⁰ **Milliyet**, "Irak'ın Toprak Bütünlüğüne Saygılıyız", 28 Temmuz 1996, s. 18.

30 Ağustos 1996'da ABD'nin isteği ile KDP ve KYB bir araya geldi. Görüşmelerden sonuç çıkmadı. Bunun üzerine KDP, Irak yönetiminden yardım istedi. Irak yönetimi Erbil'e KDP ile beraber girerek KYB'yi buradan çıkardı. Bu çatışma bölgede radikal bir değişikliğe yol açtı. Çünkü müttefik güçler, Kürtler'i Irak yönetimine karşı korumak için bölgede bulunurken Kürtler, Irak yönetimi ile işbirliği yapmıştı.

Türkiye çatışmalar konusunda endişelerini 31 Ağustos 1996 tarihinde dışişleri bakanlığı tarafından dile getirilen açıklamayla duyurdu. Dışişleri'nin yaptığı açıklamada Kuzey Irak'ın toprak bütünlüğüne, bölgenin teröre zemin olmamasına ve yeni bir göç hareketinin oluşmaması için çaba sarf edilmesine vurgu yaptı.

Dışişleri Bakanı Tansu Çiller, 1 Eylül'de dışişleri müsteşarları ile yaptığı toplantının ardından yaptığı açıklamada sorunların diyalog ile çözülmesini, Saddam Hüseyin'in derhal bölgeden çekilmesini, halkın can güvenliğinin sağlanmasını, Türkiye'nin güvenlik endişelerinin dikkate alınmasını istedi. Türkiye'nin endişesi çatışmalar sonucu oluşacak boşluktan terör örgütünün kendine alan açması idi.¹¹¹

1 Eylül'de ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher'ın Türkiye'nin çatışmaları durdurma konusundaki talebine Çiller, sorunların diyalog ile çözümlenmesi gerektiği yanıtını verdi. Bu arada Irak'ın hareketin sona erdiğini açıklaması meseleyi sakinleştirmede. ABD'den Irak'a karşı sert açıklamalar gelmeye devam etti. Bunda ABD'nin seçim sürecine girmesinin de payı vardı. Irak Birlikleri 2 Eylül'de Erbil'i terk etti. Irak Kuvvetleri çekilirken bölgeyi KDP'ye bıraktılar. Bölge tamamen KDP denetimine girdi. Irak yönetimi, Kuzey Irak'a uyguladığı ambargoyu da kaldırdı. Genel af ilan etti.

Ancak Irak Kuvvetleri çekilmesine rağmen 3 Eylül'de ABD operasyonu gerçekleşti. Ayrıca Güney Irak'ta 32. enleme kadar uyguladığı uçuş yasağını 33. enleme kadar genişletti. Bu haliyle Irak yönetimini Bağdat'a sıkıştırdı. Bu operasyon uluslararası hukuka da aykırı idi. Çünkü Irak yönetimi kendi Kürtleri'nin talebi ile bölgeye müdahale etmiş, çatışmayı sonlandırdıktan sonra geri çekilmişti.

---

¹¹¹ Milliyet, "Çiller: Kaygılıyız", 2 Eylül 1996, s.17.

Irak yönetimi ile Saddam Hüseyin arasındaki işbirliğinin Türkiye açısından sonuçlarını ise şöyle sıralayabiliriz:

-Türkiye'nin şikayetçi olduğu Zaho'da ki koordinasyon birliği ve NGO'ların faaliyeti sona erdi.

-Çekiç Güç önemini kaybetti

-Türkmenler önem kazandı.

-Tampon bölge fikri kabul görmeye başladı

4.2.3. Türkmen Seçeneğinin Ortaya Çıkışı

Türkiye, KDP ile Irak yönetiminin işbirliği yapmasından sonra Kuzey Irak politikasını yeniden belirledi. 6 Eylül 1996 tarihinde Dışişleri Bakanı Tansu Çiller başkanlığında Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı, Genelkurmay İkinci Başkanı, MİT Müsteşarı katılımıyla bir toplantı gerçekleştirildi. Bu toplantı Türkiye'nin Türkmenler üzerinden Kuzey Irak politikası yürütmesini ön plana çıkardı.

Kuzey Irak'ta Türkmenler'den bahsetmek bu durumda faydalı olacaktır. Körfez Krizi öncesinde Türkiye'nin belirgin bir Türkmen politikasının olmadığını söylememiz yanlış olmaz. Bu tarihten önce ise Türkmenler'in Irak içinde çeşitli hakları vardı. Ancak zaman zaman Türkmenler ile Irak merkezi yönetimi arasında siyasal çatışmalar yaşanıyordu.

1918 ile 1938 yılları arasında süren İngiliz yönetimi ile Türkmenler'in arası iyi değildi. Türkmenler'e Türkiye'nin uzantısı olarak bakılıyordu. Hatta buradaki Türkmenler'in siyasal faaliyetlerine İttihad ve Terakki'nin faaliyeti olarak dahi bakılıyordu.

1957 yılında yapılan nüfus sayımına göre Irak nüfusunun %10'u Türkmenler'den oluşmakta idi. Bu sayı resmi rakamlara göre 567.000 idi.¹¹² 1997 yılında ise 2 milyon civarında Türkmen yaşadığı tahmin edilmektedir.

1931 yılında yapılan düzenleme ile Türkmen bölgelerindeki okullar ve mahkemelerde Türkçe konuşma hakkı tanındı. Ancak Türkmenler bu dönemde baskılara maruz kaldılar. Özellikle bazı Kürt aşiretlerinin de katıldığı 14 Temmuz 1959 katliamı bu konuda en bilinen örnektir. 1968 yılında Baas iktidarı ile beraber 1970 yılında alınan kararlarla Türkmenler'e kendi dillerinde ilköğretim hakkı gibi haklar verildi. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Türkmen Kültür Müdürlüğü kuruldu. Edebiyatçılar birliği Türkmen şair ve edebiyatçıların kitaplarını yayınladı. Ancak bir süre sonra Türkçe eğitim veren okullar kapatıldı. Televizyonlarda Türkçe programlar azaldı. 1977 ve 1987 nüfus sayımlarında etnik köken ibaresi olarak yalnızca Arap ve Kürt ifadesi bulunmakta idi. 1980'de Irak Türkmen muhalefeti üyelerine karşı idam cezaları uygulandı. Bunlardan en bilineni 16 Ocak 1980'de idam edilen Türkmen lider Nejdet Koçak'tır.

Bu yıllarda Kuzey Irak'ta çeşitli Türkmen örgütleri kuruldu. Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP), Türkmen Birlik Partisi (TBP), Türkmen Kardeşlik Partisi (TKP), Türkmen Kardeşlik Ocağı (TKO) bu örgütlenmelerden bazılarıdır. Bu örgütlenmelerden IMTP ve TBP, 23 Nisan 1995'te Erbil'de Türkmen Cephesi'nin kurulduğunu ilan etti. Cephenin ilk başkanı Turhan Ketene oldu. İşte bu tarihten sonra Türkmen Cephesi ile Türkiye arasında doğrudan ilişkiler başladı. 1996 yılında KDP ve Saddam Hüseyin arasında yapılan anlaşma sonrası Irak'ta yaşanan durum Türkiye'nin Irak'a Türkmenler üzerinden müdahale imkanını artırdı.

Buna ek olarak Türkmenler arasında yaşanan fikir ayrılığı kendisini farklı partiler aracılığı ile gösterdi. Örneğin 24 Nisan 1995'te Türkmen cephesi'ne alternatif olarak Türkmen İslam Cephesi kuruldu. Türkmen İslam cephesi ise mezhepsel nedenlerle İran'a daha yakındı.

---

¹¹² Över, s.40.

Irak Türkmen Cephesi çatısı altında daha önce faaliyet gösteren Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP), Türkmen Birlik Partisi (şimdi Türkmeneli Partisi=TP), Türkmen bağımsızlık Hareketi (TBH) vardı.¹¹³

Irak Milli Türkmen Partisi 1991 yılında Dr. Muzaffer Arslan tarafından kuruldu. 350 kişilik bir savunma gücü vardı.¹¹⁴

Türkmen Birlik Partisi 1994 yılında Rıyad Sarıkahya tarafından örgütlendi. Ancak aynı isimde Kürt oluşumlar ile yakın ilişkide olan bir örgüt daha kurulduğu için ismini 1996 yılında Türkmeneli Partisi olarak değiştirdi. Türkmeneli Partisi'nin özellikle KDP ile kötü bir ilişkisinin olduğu söylenebilir. Bunun nedeni Türkmeneli Partisi'nin Kürtler'in federasyon taleplerinin benzerini yine aynı bölgede talep etmesi idi. Bu nedenle KDP tarafından büroları zaman zaman baskına uğradı, lideri Sarıkahya 2004 yılına kadar Kuzey Irak'ı terk etmek zorunda kaldı.¹¹⁵

Türkmen bağımsızlık hareketi ise 1994 yılında İhsan Doğramacı'nın yeğeni Ferit Çelebi tarafından kuruldu. Partinin geniş bir tabanı vardı. 1996 yılında başkanlığa Kenan Şakir Üzeyirağalı devraldı.

Irak Türkmen Cephesi'nin kuruluşunun ardından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası'nda Türkmenler en önemli belirleyenlerden biri oldu. Türkiye pek çok uluslar arası kararda Türkmenler'in de temsiliyetinin sağlanması için çalıştı.

Türkiye Irak Türkmen Cephesi Onursal Başkanı İhsan Doğramacı, cephenin kuruluşunun hemen ardından Dışişleri Bakanlığı'na geldi. Kuzey Irak'ta yeni oluşan yapıda güvenlik sorunları ile beraber Türkmenler ele alındı. Bu tarihten sonra Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında Türkmenler belirleyici faktörlerden biri oldu. Artık Türkiye Kuzey Irak'ın kaderinde Türkmenler'in de payı olması için çalışıyordu. Elbette demografik ve siyasi nedenlerle Türkmenler Kuzey Irak'ın geleceğini tek başlarına belirleyemezlerdi. Ancak Kürt siyasi partileri ile Türkiye'nin desteğini alarak

¹¹³ Bilal N. Şimşir, *Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler*, 1. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004, s.216.

¹¹⁴ Şimşir, s.215.

¹¹⁵ Şimşir, s.215.

ilişki kurabilirlerdi. Türkmenler ile Kürtler'in bir arada politika yapabileceği bir zemini oluşturmaya çalışan Ankara Süreci böyle bir anda ortaya çıktı.

4.2.4. Ankara Süreci

Güvenlik sorunu artık Türkiye'nin kendi başına çözmesi gerekli bir sorundu. Çünkü Çekiç Güç önemini yitirmişti. Bu tarihten itibaren "Tampon Bölge" ya da "Güvenlik Kuşağı" önerisi daha yüksek sesle dile getirildi. Buna göre Türkiye sınır ötesinde Tampon bir alan yaratarak sınır güvenliğini sağlayacaktı.

Ancak Irak yönetimi kendi topraklarında böyle bir güç istemediğini 5 Eylül 1996 tarihinde Bağdat Maslahatgüzarına ilettiler. Irak Parlamentosu'ndan Hamit Yusuf Hammadi'de böyle bir güvenlik kuşağını engelleyeceklerini ifade etti.

KDP Lideri Mesud Barzani'de Türkiye'nin Güvenlik Kuşağı önerisine karşı çıktı. Hiçbir ülkenin topraklarını işgal etmesine izin vermeyeceklerini söyledi.¹¹⁶ Arap Birliği ve Körfez İşbirliği Konseyi böyle bir müdahaleye karşı olduğunu açıkladı. Yunanistan, Suriye, İran, Fransa gibi ülkelerde böyle bir projeye karşı olduklarını dışişleri aracılığı ile dile getirdiler. Mısır Dışişleri Bakanı, BM'ye çağrıda bulunarak, Türkiye'nin engellenmesini istedi. Yalnızca ABD ve İngiltere projeye sıcak yaklaştığını, bunun Türkiye'nin hakkı olduğunu söyledi.

Türkiye'de de bu proje kamuoyunda tartışıldı. Bu proje sayesinde Türkiye kendi sınırlarının güvenliğini sağlayacaktı. Türkmenler ile organik ilişki kurabilecekti. Ancak Irak'ın toprak bütünlüğünü zedeleyebilir, işgalci duruma düşebilir, dünyada tepki ile karşılanabilirdi. Ayrıca istemediği halde Kürtler'i karşısında bulabilirdi.

18 Eylül 1996 tarihinde KDP lideri Mesud Barzani Ankara'ya geldi. Barzani 1993 yılında gerçekleştirdiği ziyaretten sonra ilk defa ziyarete geliyordu. Kendisini Türkiye davet etmişti. Yine aynı tarihlerde ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Pelletrau'da Ankara'daydı. Bunun nedeni ise Barzani'nin hem Ankara'ya hem de Washington'a gönderdiği KDP ile barışma isteğini anlattığı mektubu idi.

---

¹¹⁶ Milliyet, "Barzani Güvenli Bölge'ye Karşı Çıktı", 13 Eylül 1996, s.18.

Ankara'da Barzani önce Dışişleri ve MİT yetkilileri ile görüştü. Ardından Dışişleri Bakanı Tansu Çiller tarafından kabul edildi. Tansu Çiller KDP'ye şu mesajları verdi:

-Türkiye Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti oluşumuna karşıdır.

-KYB ve Irak yönetimi ile KDP'nin işbirliğini Türkiye desteklemektedir.

-Türkmenlere desteğini de belirten Çiller, Türkmenler'in can güvenliğinden KDP'nin sorumludur

-PKK'nın bölgeden Türkiye'ye yönelik saldırılarının engellenmesinde KDP etkin işbirliği yapmalıdır.¹¹⁷

Mesut Barzani, görüşmede taleplere olumlu yanıt verdi. Talabani'nin İran ile işbirliğinden duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Türkmenlerle işbirliğine olumlu yaklaştığını aktardı. Barzani'nin en önemli talebi, KYB'ye karşı Türkiye'den istediği destektir.

Tansu Çiller bu görüşmenin ardından Türkmen liderler ile görüştü. Türkiye'nin Türkmenler'e desteğini ilettiler. Beklendiği gibi Türkiye'nin politikalarında Türkmenler'e dönük bir beklenti oluşmuştu. Nitekim Tansu Çiller, 23 Eylül 1996 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Christopher ile görüşerek Türkmenler'in de Kürtler gibi Çekiç Güç koruması altına alınmasını istedi. Bu istediğinde en önemli neden Irak yönetiminin Türkmenler'e de takındığı olumsuz tutum idi. Nitekim atılan adımlar karşılığını buldu 26 Eylül'de Kuzey Irak'ta kurulan hükümette 16 üyenin 3'ü Türkmen'di.

Dışişleri Bakanı Tansu Çiller, 1 Ekim 1996'da Güvenli Bölge Uygulamasının resmen uygulamaya konulduğunu açıkladı. Ancak Türkiye verili siyasal durum içerisinde Güvenli Bölge'yi uygulayamadı. Tansu Çiller'in bu açıklaması hem

---

¹¹⁷ Oran, *Kalkık Horoz*, s. 238

Bağdat'tan hem de diğer Arap Başkentleri'nden tepki gördü.¹¹⁸ Bu tepki nedeniyle Türkiye bu plandan vazgeçti.

Barzani'nin Kuzey Irak'a dönüşünün ardından KYB, İran'dan aldığı destek ile yeniden saldırıya geçti. 13 Ekim 1996'da Süleymaniye'yi denetimi altına aldı. Türkiye tarafları Ankara'da barış görüşmesi yapmaya davet etti. Hem Barzani hem Talabani ayrı ayrı Türkiye'ye geldi. Aynı zamanda ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Pelletrau'da Ankara'da görüşmelerde hazır bulundu. 22 Ekim tarihinde Barzani, 23 Ekim 1996 tarihinde Talabani ateşkesi kabul etti.

Ardından ateşkesin sürekli kılınması amacıyla 31 Ekim'de ayrıntılı bir zirve çağrısı yapıldı. KDP, KYB, Türkiye ve Türkmen Cephesi Ankara'da bir araya geldi. Burada Türkiye doğrudan görüşmeleri başlatan kesimdi. Toplantı sonunda 22 maddelik bir bildiri yayınlandı.

Bu bildiride:

- Kuzey Irak'ta ateşkesle beraber siyasi istikrar
- Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması
- Türkmenler ve Süryanilerin de katıldığı geçici bölge yönetimi oluşturulması
- PKK'nın Kuzey Irak'ta barınmasının engellenmesi
- PKK'nın barındığı Atruş Kampı'nın kapatılması yer aldı.

Ancak bildirinin yayınlanmasından kısa süre sonra KDP bildiride ateşkes dışındaki maddeleri kabul etmediğini açıkladı. KDP açıklamasına göre KDP temsilcisi olarak müzakereleri yürüten Sami Abdurrahman, partinin izni olmadan metne imza atmıştı.

Ancak KDP, 15 Kasım 1996 tarihinde Ankara'da bildiride gelinen aşamaları gözden geçirmek amacıyla gerçekleştirilen toplantıya katıldı. Ankara sürecinde bu

---

¹¹⁸ Sabri Sayari, "Turkey and The Middle East In The 1990s", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 26, No.3 (Spring 1997), s. 47.

toplantıya Türkiye, ABD ile beraber eşbaşkan sıfatı ile katıldı. Ankara süreci 1997 yılı boyunca devam etti. Ancak süreçten nihai bir sonuç alınamadı.

Yaşanan bu sürecin sonunda 1996 yılının Kasım ayı sonuna gelindiğinde ABD'nin politikasında bir değişiklik olduğunu söyleyebiliriz. ABD, Kuzey Irak'tan NGO'ları çekme kararı aldı. İnsani yardımlar BM tarafından yapılacaktı. ABD, Çekiç Güç yapılanmasında da değişiklik yapılmasını önerdi.

Başbakan Erbakan, 13 Aralık 1996 tarihinde verdiği demeçte hükümetin sürdürdüğü milli politika sayesinde Çekiç Güç'ün görev süresinin sonlanmakta olduğunu ifade etti.¹¹⁹ Ancak bu değişik yukarıda anlatıldığı gibi Kuzey Irak'ta yaşananlar ve ABD politikası nedeniyle gerçekleşmişti. Kürt liderlerin istikrarsızlığa yol açan tutumu önce ABD'nin politikalarını değiştirmiş ardından da Türkiye Çekiç Güç'e ilişkin uzun süredir devam eden rahatsızlığını nihai olarak çözme fırsatı yakalamıştı.

Çekiç Güç'ün son haline ilişkin görüşmeler 17 Aralık'ta başladı. Görüşmeler daha çok askeri nitelikliydi. Bu nedenle Türk tarafına Çevik Bir başkanlık ediyordu. Bundan sonra Çekiç Güç'ün yalnızca hava gücü olması konusunda anlaşmaya varıldı. Türkiye'de yalnızca hava gücü bulunacak ve acil durumda Türkiye üzerinden müdahale gerçekleşecekti. TBMM'de 25 Aralık 1996'da 217 red oyuna karşı 255 kabul oyuyla kabul edilen tezkere ile bu durum onaylandı. Çekiç Güç'ün adı da "Keşif Güç" olarak değiştirilmekteydi. Huzur Operasyonu'nun adı ise "Kuzeyden Keşif Harekatı" olmuştu. Bu güç içerisinde Türkiye'nin 4 uçağı, 80 personeli bulunuyordu.

Keşif Güç (Operation Northern Watch: ONW) İncirlik'te üslenmekteydi. Ancak amacı değişmişti. Bu gücün amacı artık Kuzey Irak Kürtleri'ne yardım değildi. Keşif Güç'ün amacı Irak'ın BM kararlarına uyup uymadığını denetlemektir.¹²⁰

Ankara sürecinin üçüncü toplantısı 14-15 Ocak 1997'de gerçekleştirildi. Bu tarihte KDP, KYB, Türkmen Cephesi ve Türkiye arasında bir "Yüksek Eşgüdüm

¹¹⁹ Milliyet, "Çekiç Güç Gidiyor", 14 Aralık 1996, s.16.

¹²⁰ Arı, s.584.

Komitesi” kurulması kararı alındı. Komite ayda bir toplantı yaparak durum değerlendirmesinde bulunacaktı.

Ankara Sürecinin dördüncü toplantısı 14 Mayıs 1997 tarihinde gerçekleşti. Bu toplantıda KYB ve KDP arasındaki gerginlik ele alındı. Her iki tarafta güçlerini birbirinden 5'er km uzaklaştıracaktı. Türkiye, Kuzey Irak'ın PKK denetimine girmemesi amacıyla Kürt gruplarını uzlaştırma politikası güdüyordu. Kuzey Iraklı gruplar çatışma halinde olduğu sürece Kuzey Irak'ta otorite boşluğu oluşuyor bu durum da PKK'nın faaliyet alanını genişletmesine neden oluyordu. Ankara sürecine katılan tüm taraflar bölgede terörist faaliyetlere karşı bir komisyon kurulmasını kabul etti. Savaş esirlerinin serbest bırakılması, gümrük gelirlerinin paylaşılması, yönetimde işbirliği yapılması konularında Ankara sürecinde ilerleme sağlandı.

Bu süreçte Türkiye Kuzey Irak'a tarihin en çok askerin katıldığı operasyonunu gerçekleştirdi. Operasyona 50.000 asker katıldı. Operasyonun adı Çekiç Operasyonu idi. Operasyon üç ay sürdü. Türkiye bu operasyonda PKK'ya karşı KDP ile beraber savaştı. Bu operasyon sayesinde Türkiye ile KDP ilişkileri daha da ilerledi. KDP ile ittifak yapmak Türkiye'nin Kuzey Irak'taki varlığını da meşrulaştırıyordu.

13 Ekim 1997 tarihinde KDP ile KYB çatışması yeniden başladı. Bu çatışmada KYB'yi PKK destekliyordu. Türkiye'nin KDP ile ittifakı PKK'yı KYB ile ittifaka yaklaştırmıştı. Ankara Süreci'ne katılan üç devlet bu çatışmalar sonrası KYB'ye geri çekilme çağrısı yaptılar. KYB, Türkiye'nin bölgeyi yeniden bombalaması sonrası geri çekildi.

Ankara süreci, Türkiye'ye Kuzey Irak'a müdahale imkanı yarattı. Bu süreçte PKK'nın Avrupa'da kurduğu Sürgünde Kürt Patlementosu'na KDP ve KYB davet edilmesine rağmen Türkiye'nin talebi ile katılmadı.¹²¹ Ancak sürecin istenilen sonucu verdiğini söyleyemeyiz. Ankara süreci Kuzey Irak'ta istikrarı kalıcılaştırmadı. Sorunları nihai olarak çözmedi. Ancak bu süreci gerçekten değiştiren süreç Washington Anlaşması ile gerçekleşti.

---

¹²¹ Kirisci, s.289.

4.3. Washington Anlaşması Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

1998 yılına gelindiğinde ABD, Kuzey Irak'tan kısmen çekilmişti. Kuzey Irak KDP ile KYB'nin çatışmalarına neden oluyordu. Bu durum çoğu zaman Kuzey Irak'ta ABD ile bölgesel olarak çatışan Irak merkezi hükümetine siyasal bir alan açıyordu. Öyle ki 1996 yılında KDP ile Irak merkezi yönetimi diyaloga girmişti. İşte bu süreci değiştiren durum Washington Anlaşması ile ortaya çıktı. Bu anlaşma Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası'nın yeniden tartışılmasına neden olacaktı.

4.3.1. Washington Anlaşmasını Doğuran Sebepler

KDP ve KYB'nin çatışması müttefik güçler açısından tercih edilen bir durum değildi. Bu durum Amerika ve Batılı Devletler'in dışında bulunan inisiyatiflerin elini güçlendiriyordu. KDP ve KYB'nin arabuluculuğunu yapmak üzere Clinton iki partiyi Washington'a davet etti. Bu görüşmeyi ABD Dışişleri Bakanlığı Kuzey Körfez Bölgesi Dairesi Direktörü David Welch, Kuzey Irak'a defalarca gidip gelerek organize etti.

1998 yılının Eylül ayında Barzani ve Talabani Washington'da buluştu. Bu buluşmada tartışmalı pek çok noktada uzlaşma sağlandı.¹²² İç çatışmalar kınandı. Gelirlerin bölüşümü, Erbil, Duhok ve Süleymaniye'nin statüsü ve serbest seçimler konusunda anlaşma sağlandı. Washington sürecini takip edecek bir YKK (Yüksek Koordinasyon Komitesi) kuruldu. 3 ay içinde Erbil'de meclis toplanması kararı alındı. Ancak en önemli mesaj dış ittifak aranmama konusunda yapılan anlaşma idi. Bu anlaşma bir anlamda Bağdat ve Tahran yönetimlerini Kuzey Irak'tan uzaklaştırma girişimiydi.

Bir başka önemli sonucu ise deklarasyonda geçen şu cümlede saklıdır: "Tüm Irak halkı tarafından karar verilecek bir siyasi temele dayalı, bütün Iraklılar'ın ve Irak'taki Kürt Halkı'nın siyasi ve insan haklarını sağlayacak birleşik, çoğulcu ve demokratik bir Irak kurulmasına çaba göstereceklerdir."¹²³ Bugünden bakıldığında önemli sonuçlar içerdiği açık olan bu madde ABD'nin Irak'a müdahalesinin ipuçlarını

¹²² Zaman, "Washington'da Kürt zirvesi", 4 Eylül 2009, s.11.

¹²³ Över, s.284.

içeriyordu. Bu açıklama ile Kürtler, ABD'nin Irak projesine katılacağı mesajı vermiş oldu. Deklarasyonun öngördüğü takvim şöyleydi:

-1 Ekim 1998'de KDP-KYB bölgelerindeki bakanlıklara yardıma başlanması

-Yerlerinden edilenlerin geri dönüşünün başlaması

-Kasım 1998'in ilk haftası Türkiye ile ortak toplantı yapılması

-1 Kasım 1998 tarihinde İnsani yardım bakanlıklarının işbirliği ve koordinasyonunun tamamlanması

-15 Kasım 1998 Yerlerinden edilenlerin evlerine dönmesi, bakanlıkları birleştirilmesi ve gelir dağılımı konusundaki gelişmeleri ele alan raporların tamamlanması

-1 Ocak 1999'da geçici meclisin ilk toplantısını yapması

-1 Mart 1999'da Geçici Ortak Hükümetin normalleşme için plan oluşturması

-1 Nisan 1999'da geçici hükümet seçimlerinin düzenlenmesi için bir plan oluşturması

-1 Temmuz 1999'da yerel seçimlerin yapılması

Anlaşma maddelerine bakıldığında ABD'nin Irak'ta kalıcı bir müdahaleye doğru gittiği görülmekte idi. Bir anlamda ABD, bu deklarasyon ile Kuzey Irak'ta Körfez Savaşı sonrası oluşan istikrarsızlığı sonlandıracağını ifade etmiş oluyordu.

Pek çok yorumcuya göre deklarasyon ve oluşturulan takvim bir pre-devlet organizmasının oluşumunu öngörmekteydi.¹²⁴ Bu programa bakıldığında oluşan takvim adım adım Kuzey Irak'lı grupların uzlaşmasını ve bu uzlaşma sonunda Irak'ın Kuzeyi'nde alternatif bir kurumsallaşmasının oluşmasını programlıyordu.

---

¹²⁴ Över, s.286.

Deklarasyonda PKK'ya karşı ifadeler Türkiye'nin dikkate alındığını gösterse de esasında Türkiye de bu anlaşma ile Kuzey Irak'ta ABD'nin doğrudan inisiyatif aldığını düşünüyordu. Bu inisiyatif Kuzey Iraklı Kürt grupları üzerinde Türkiye'nin etkisinin azalmasını beraberinde getirecekti. Anlaşma metninde Irak'ın toprak bütünlüğü bulunmasına rağmen, federasyon talebi dolaylı bir dille ifade ediliyordu. Anlaşma çatışmalara nihai çözüm bulacak kadar köklü idi. O ölçüde de içerdiği sonuçlar Türkiye için endişe vericiydi. Türkiye bu anlaşmaya tepki olarak 5 yıldır atamadığı Bağdat Büyükelçisini atadı.¹²⁵

Türkiye konuya ilişkin rahatsızlığını dile getirdi. Bunun üzerine Türkiye'nin rahatsızlığını gören Washington'un önerisi ile Barzani ve Talabani Ekim ve Kasım aylarında Türkiye'ye geldi. Her ikisine de Türkiye'nin dahil olmadığı bir Kuzey Irak politikasının başarısız olacağı anlatıldı.¹²⁶ Bundan sonra Türkiye'nin de dahil olduğu bir süreç başladı. Ankara Süreci yeniden canlandı. Washington, Londra ve Ankara'da yapılan ortak deklarasyon ile Türkiye'nin duyarlılıklarının dikkate alınması Türkiye'nin endişelerini azalttı.

Türk dış politikasının belirleyenleri Washington Anlaşması'nın öneminin farkındaydılar. Türkiye, Washington anlaşması ile beraber Kürtler için geri dönülemez bir sürecin başladığının farkında idi. Türkiye'nin Kuzey Irak'a ilişkin kontrol beklentisi Washington anlaşması ile boşa çıkmıştı.¹²⁷

Nitekim bu noktada Türkiye'nin politikası oldukça önemlidir. Türkiye Washington anlaşmasının hemen ardından müttefiki ABD ile ters düşmemiş ve bir ölçüde kendine ait garantileri alarak süreci kabul etmişti. Ancak burada dikkat edilmesi gereken Türkiye'nin bunun hemen ardından Suriye'ye baskı yaparak, Öcalan'ı Suriye'den çıkmaya zorlaması ardından müttefiklerinin de desteği ile Öcalan'ı Türkiye'ye getirmesidir. Bu Washington anlaşmasının bir sonucudur.¹²⁸

---

¹²⁵ Şükran, s.123.

¹²⁶ Erkmen, s.284.

¹²⁷ Mahmut Bali Aykan, "The Turkish-Syrian Crisis of October 1998: a Turkish View", *Middle East Policy*, cilt.6, sayı 4. (Haziran 1999), s.184-185.

¹²⁸ Robert Olson, *Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya ile İlişkileri: 1979-2001*, 1. Basım, Ankara: Orient Yayınları, 2005, s.18.

Türkiye bu süreçte iki başlık üzerinden Kuzey Irak'a müdahalesini gerçekleştirdi. Bunlar Habur Sınır Kapısı sorunları ile Irak'ta ki Türkmenler'di. Çünkü bu başlıklar Kuzey Irak'ta ABD'nin Washington Anlaşması ile kesinliğe kavuşturmadığı temel sorun alanlarını oluşturmakta idi.

Washington mutabakatı ile Kuzey Irak'ın adım adım Türkiye ile ilişkilerinin zayıfladığı söylenebilir. Buna bağlı olarak dikkat çekici olan tam da bu dönemde KDP ve KYB ile Türkmenler arasında gerginliklerin yaşanmasıdır. Bir anlamda KDP ve KYB, Türkiye'nin uzantısı olarak gördükleri Türkmenler'i bu süreçte işleyişin dışında bıraktı. Bu bir anlamda Türkiye'nin süreçten dışlanmasıydı.

KDP, Türkmen temsilcileri sık sık Türkiye'nin ajanı olmakla suçladı. Bu nedenle çeşitli gerginlikler yaşandı. 10 Ağustos 1998'de KDP peşmergeleri Erbil'de Türkmenler'in buldukları binalara saldırı düzenledi. Bunun üzerine 12 Ağustos 1998 günü Dışişleri Bakanlığı saldırı nedeniyle KDP'yi eleştiren bir açıklama yaptı. KDP'den saldırganların bulunmasını ve zararın tazmin edilmesini istedi.¹²⁹

Kuzey Irak'ta Washington Anlaşması sonrası süreçte çatışmalı ortam yerini gergin ancak sıcak çatışmaların azaldığı bir duruma bıraktı. 1998 Nisan'ında PKK'nın üst düzey yöneticisi Şemdin Sakık, bir operasyonla Türkiye'ye getirildi. Sakık daha önce KDP'ye teslim olmuştu. Bu durum şöyle bir algının oluşmasına neden oluyordu: Kuzey Irak adım adım bir kurumsallaşmaya doğru giderken Kuzey Irak'ta PKK'nın etkinliği büyük ölçüde sınırlanıyordu. Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması, Şemdin Sakık'ın Türkiye'ye getirilmesi Türkiye'yi rahatlatırken, bir yandan da Türkiye'nin Kuzey Irak'a müdahalelerini imkansızlaştırıyordu. Bir anlamda Türkiye'yi Kuzey Irak'ta yaşanan devletleşme sürecinin dışına çıkartılıyordu.

4.3.2. Kuzey Irak'ta Devletleşme Politikaları

2000 yılına kadar genellikle Türkiye KDP ilişkileri sıcak bir seyir izlerken, Türkiye KYB ilişkileri daha zayıf bir içeriğe sahipti. Ancak KYB, sınır gelirlerinden pay alma konusundaki tutumu nedeniyle her zaman Türkiye'ye mecbur durumda idi.

---

¹²⁹ Şimşir, s.218.

Talabani, aynı zamanda Türkmenler ile sorunsuz bir ilişkiye sahipti. DSP-MHP-ANAP koalisyonu döneminde Türkmenler ile daha sıcak bir ilişki geliştiren Türkiye, KYB ile de yakınlaştı. Talabani bu yıldan sonra defalarca Türkiye'yi ziyaret etti. Bu ziyaret sonrası KYB, Türkiye ile yakınlaşmanın sonucu olarak PKK'ya saldırdı. Bu tarihlerde PKK ile KYB arasında çatışmalar yaşandı. Bu durum Türkiye'nin Washington sürecinden sonra KYB ile daha fazla yakınlaştığını göstermekteydi.

Mayıs 2001'de KDP lideri Barzani, Ankara'yı ziyaret etti. Bu ziyarette Barzani, Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğüne ilişkin endişelerinin yersiz olduğunu ve Türkmenler ile sorunları olmadığını söyledi.¹³⁰ Barzani Ankara'ya süreç içerisinde Türkmenler'i koruyacaklarını taahhüt etmişti.

Irak yönetiminin Kuzey Irak politikasında şöyle bir durum vardı. Kürt grupları arasında yaşanan çatışmalar sonrası Irak yönetimi Kürt sorununda yumuşama gösteriyordu. Nitekim 2001-2002 yılları arasında Irak yönetimi, Kuzey Irak'ta öğrencilerin eğitimde kitap ihtiyaçlarını karşılama kararı aldı. Yüksek Eğitim Bakanlığı Selahaddin Üniversitesi'nin denkliğini tanıdı.¹³¹ Irak yönetimi Kuzey Irak Kürtleri ile yakınlaşarak ABD'yi dışarıda bırakmaya çalışıyordu.

Ancak bu adımlar Kuzey Irak Kürtleri'nin Irak yönetimine yakınlaşmasına neden olmadı. Irak Kürtleri bir anlamda Irak yönetiminin sona doğru geldiğini özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen süreçte kavradılar. Bunun üzerine Irak yönetimine karşı ABD ile aktif işbirliğini desteklediler.

Bu durumun bir sonucu olarak Türkiye'yi de tedirgin eden bazı gelişmelerde yaşandı. Kuzey Irak'ta ABD'nin aktif Kuzey Irak politikası sonucu devletleşme eğilimleri baş gösterdi. Örneğin bu dönemde Kuzey Irak peşmergelerine emeklilik hakkı tanındı. Zaho'da kurulan askeri akademi ile düzenli ordu çalışmaları gerçekleşti. Kürtler elektriklerini kendileri anlaşmalar yoluyla tedarik ettiler.¹³² Örneğin 2002'ye gelindiğinde KDP'nin 65.000 askeri vardı. KYB'nin güçleri buna yakındı.¹³³ Bu olgular

---

¹³⁰ Şükran, s.125.

¹³¹ Erkmen, s.278.

¹³² Erkmen, s. 278.

¹³³ Peter W. Gabraith, "Kürtler Kendi Ülkelerini Yönetmeye Devam Etmelidir", **Serbesti Dergisi**, sayı 11, (Ocak 2003), s.21.

bir araya geldiğinde Türkiye'yi endişelendiren devlet oluşumunun bu dönemde ivmelendiğini söyleyebiliriz.

Bu süreçte ayrıca Kuzey Irak'ta oluşan yapı yazılı bir anayasaya da kavuştu. Temmuz 2002'de KDP ve KYB Saddam Hüseyin'in devrilmesi sonrasında Irak'ta oluşturulacak sistem için federal anayasa taslağı hazırlandı. 4 Ekim 2002 tarihinde Kürdistan Ulusal Meclisi 1994'ten sonra ilk kez eksiksiz toplandı.¹³⁴ 15 Ağustos 2002'de KYB lideri Talabani, ABD ve İngiltere'yi KYB'nin etkin olduğu bölgelerden işgal etmeye çağırdı. Talabani CNN'e : "ABD görevlilerine burada içinde Kürtlerin'de yer aldığı Irak muhalefetinin onbinlerce silahlı insanı olduğunu anlattım. Bu kuvvetler ABD desteği ile Amerikan kuvvetlerinin işbirliği ve eşgüdümüyle Irak'ı özgürlüğüne kavuşturabilir."¹³⁵

Nitekim Talabani'nin dedikleri gerçekleşiyordu. 100.000'in üzerinde peşmerge ağır silahlarla Türkiye sınırına yakın bölgelerde eğitiliyordu.¹³⁶ Bu durum Kuzey Irak Kürtleri'nin artık Irak'ta bir rejim değişikliğine somut olarak hazırlandığının göstergesiydi. Elbette bu hazırlık ABD'nin güvencesi ile sağlanmıştı.

Irak'a müdahale ortamının somut olarak oluşması sonrası Başbakan Bülent Ecevit 16 Ocak'ta ABD'yi ziyaret ederek ABD Başkanı George Bush ile görüştü. Başbakan Ecevit, Türkiye'nin Kuzey Irak'a ilişkin görüşünü Beyaz Saray'a şu şekilde ifade etti:

"1. Türkiye, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasını asla kabul edemez, Irak parçalanamaz.

2. Türkiye, müdahalenin nedenlerinden çok, sonuçları ile ilgilidir. Doğacak sonuçlar Türkiye'yi siyasi, ekonomik ve askeri açıdan ciddi ölçüde etkiler.

3. Müdahalenin yapılması halinde doğacak sonuçlar şu çerçevede kabul edilebilir: Irak'ın toprak bütünlüğü korunmalıdır. Kuzeyde bir Kürt özerk bölgesi,

¹³⁴ Carole O'Leary, "Irak'ta Kürt Denklemi: Yakın Tarih, Geleceğe İlişkin Beklentiler", *Serbesti Dergisi*, sayı 11 (Ocak 2003), s.40.

¹³⁵ Yıldız, s.180.

¹³⁶ Galbraight, "*Kürtler Kendi Ülkelerini Yönetmeye Devam Etmelidir*", s.89.

güneyde bir Şii özerk bölgesi oluşacaksa, bir Türkmen özerk bölgesi de oluşturulmalıdır.

4. Türkiye, müdahale yapılması halinde gelişmeleri Türkiye-Irak sınırında karşılama ve seyretme yoluna gitmez, ulusal bütünlüğü ve çıkarları doğrultusunda aktif olarak karşılamayı tercih eder”¹³⁷

Bu görüşmede Başbakan Bülent Ecevit'in talepleri ile ABD'nin politikaları arasında bir farklılık olduğu açıldı. Bülent Ecevit, uçakta gazeteciler ile yaptığı sohbette ABD'nin kesinlikle Irak'a saldıracağı izlenimi aldığını söyledi. Ecevit: “ Başkan Bush, Saddam Hüseyin'le yaşayamam, onu yaşatmam, diyor. O anlamda çok ifade kullandı. Bu konuda çok kararlı bir tutumu var. Saddamsız bir Irak'ın, demokrasiye geçmiş bir Irak'ın herkesin lehine olacağını düşünüyor.”¹³⁸

Türkiye, ABD'nin doğal müttefiki olarak bu sürece entegre olmak durumundaydı. Barkey'e göre, Türkiye savunmasının %75'i ABD'ye bağlı iken ABD'den bağımsız politika üretmesi mümkün değildi. Ayrıca iki ülke tarihsel ittifakları sayesinde birbirlerine ödünler veriyordu.¹³⁹ İki ülkenin çıkarları birbiri ile çakışırken bu anlamda bir uyum oluyor, çakışmadığı durumda ise bir çelişki ortaya çıkıyordu. ABD'nin müdahale sürecinde bu çelişkinin ortaya çıktığı açıldı. Bu çelişkili durum 2002 yılı boyunca kendisini gösterdi. Ecevit Hükümeti ABD'ye Kuzey Irak'ta olası kaos durumu konusunda uyarılarını ilettili.¹⁴⁰

Artık bu ziyaret ve bu açıklamalar sonrası Türk dış politikası Irak'ta Saddam Hüseyin sonrası döneme hazırlıklı olmak durumundaydı. Saddam Hüseyin'in olmadığı Irak yönetimi aynı zamanda Irak'ın ABD tarafından silahlı bir müdahaleye maruz kalması demektir. Bu müdahalenin başarılı olması Washington Anlaşması sonrası Kuzey Irak politikasının sürekli ve kalıcı hale gelmesi demektir. Bir anlamda Kuzey Irak'ın kaderini ABD'nin Irak müdahalesi belirleyecekti.

---

¹³⁷ Şimşir, s.229.

¹³⁸ Fikret Bila, *Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları*, 1. Basım, Ankara:Ümit Yayıncılık, 2003, s.34.

¹³⁹ Barkey, s.117-118.

¹⁴⁰ Bill Park, “Iraq's Kurds and Turkey: Challenges for US Policy”, *Parameters*, Autumn 2004, s. 22.

4.3.3. ABD'nin Irak'a Müdahale Sürecinde Kuzey Irak

Ecevit'in sözlerinden anlaşıldığı gibi bu dönemde ABD'nin Irak'a müdahale edeceği neredeyse kesinleşmişti. Kuzey Irak'ta ise federal bir yapı öngörülüyordu. Daha önce federal yapıya kesinlikle karşı olduğunu bildiren Ecevit Hükümeti'nin 2002 seçimleri ile değişmesi ve AKP iktidarının oluşması ile Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında bir değişim oldu.

AKP döneminde ABD ile kurulan pozitif ilişkilere paralel olarak ABD'nin Kuzey Irak'ta kurmakta olduğu federal yapılanmaya ilişkin bakış açısı da değişti. Türk dış politikası bu konuda Kuzey Irak'ta federal bir yapı kurmasına ilişkin itirazlarını geri aldı. AKP hükümeti döneminde Kuzey Irak'ta kurulan federatif yapıya herhangi bir itiraz gelmedi. Hatta ABD'nin Kuzey Irak'a ilişkin birçok faaliyeti Türkiye üzerinden gerçekleşti. Örneğin ABD Senatosu Dış İlişkiler Komisyonu üyeleri Demokrat Senatör Joseph Biden ile Cumhuriyetçi Senatör Chuck Hagel, Aralık 2002 tarihinde Kuzey Irak parlamentosunda Irak'ın geleceğinde Türkiye'nin rolü üzerine konuşma yaparken Türkiye üzerinden ziyaretini gerçekleştiriyordu.¹⁴¹

Bu konuyu ABD'de Iraklı liderle ile en çok görüşen ve bu konuda uzman olan Peter Galbright şöyle anlatmaktadır: "Büyüklüğü ve bir NATO müttefiki olarak Birleşik devletler açısından stratejik önemi yüzünden, Türkiye uzun süredir Kürt Bölgesi'nin bağımsızlık hayali önündeki en büyük engeldir. Irak Kürt Bölgesi'ne karşı Türkiye'nin tavrı 2003 yılından sonra önemli bir biçimde değişmiştir. Savaştan önce Irak'ta federalizme karşı olduğunu sürekli yinelemiştir ve bunun olmaması için uğraşmıştır. Savaş başladıktan sonra bile, Birleşik Devletler'e askerlerini Kuzey Irak'a Türkiye üzerinden göndermesi için yetki vermemiştir. Bununla birlikte, son günlerde, Türk Hükümeti Irak'ta federalizmi desteklemeye başlamıştır ve Kerkük'ün Kürt Bölgesi'ne dahil edilmesine karşı çıkan kamuoyu baskısını bile düşürmüştür."¹⁴²

Bu konuda Türkiye'de bu dönem Dışişleri ile sıkça görüşen KDP Dış İlişkiler Sorumlusu Sefin Dizayee şunları söylemektedir: "Başkan Barzani'nin komşu ülkelerin başbakan ve başkanlarıyla yaptığı görüşmelerde de bu federal çözüm gündeme

¹⁴¹ Zaman Gazetesi, "Kürt parlamentosunda konuşan ABD'li senatörler: Hedef birleşik Irak", s.12

¹⁴² Peter Galbright, *Irak'ın Sonu*, 1. Basım, İstanbul:Doğan Kitap, 2007, s.195.

getiriliyor. Ve bu ülkeler de Irak Halkı'nın talebi olan federal çözümü desteklediklerini belirtiyorlar. Hatta en son Başkan Barzani'nin Türkiye'ye gelişinde de Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan görüşmede Türk yetkilileri, Irak Halkı'nın tamamının talebi olan her formüle saygılı olduklarını belirttiler. Tabii böyle bir şeyin Türkiye yetkilileri tarafından söylenmesi bizi memnun etti.”¹⁴³

ABD'nin Irak'a müdahalesinde önemli bir ayrılık konusu da Türkiye'nin Irak'a müdahalesiydi. Bu konuda tezkere görüşmeleri esnasında bir kriz çıkmıştı. ABD'nin Türkiye'de konuşlanma talebine hükümet sıcak bakarken, ABD'den olası mülteci akınını durdurmak için Kuzey Irak'a Türk Birlikleri'nin girmesini talep etmişti. Oysa KDP ve KYB Türkiye'yi kesinlikle görmek istemediklerini söylüyordu. Hatta KDP lideri Mesut Barzani böyle bir durumda Türk Ordusu'na kurşun sıkabileceklerini söyledi. Peter Galbraight bunu şöyle ifade etti. “Peşmergeleriyle Kürt Bölgesinin Türkiye sınırındaki kısmını kontrolü altında tutan Barzani, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin müdahalesi durumunda kuvvetlerinin çatışmaya gireceğini bana açıkça söyledi.”¹⁴⁴ Barzani'nin bu açıklamalarının ardından Türkiye 24 Şubat 2003'te gerçekleşen Irak muhalifleri toplantısına katılmadı.¹⁴⁵

2003 yılının Ocak ayında Abdullah Gül'ün yaklaşmakta olan savaş ile ilgili bir dizi çalışması daha oldu. Abdullah Gül, Suriye, Mısır, Ürdün, İran ve Suudi Arabistan'dan oluşan bir bölge turuna çıktı. Gül bu gezide Ortadoğu'da ki devletlerin yöneticileri ile savaşı önlemenin yollarını müzakere etti. Ayrıca Gül, savaşın çıkması durumunda Türkiye'nin de ABD ile beraber Kuzey Irak'a girebileceğinden söz etti. Gül, Ortadoğu Devletleri'ne bu görüşmelerde Kuzey Irak'ın Kıbrıs olmayacağını, Türkiye'nin Kuzey Irak'a girerse bunun sebebinin Irak'ın istikrarı olacağını, bu anlamda Irak'ta asla kalıcı olmayacağını söyledi.¹⁴⁶

Türkiye bu gerilim içerisinde 25 Şubat 2003 tarihinde Abdullah Gül'ün imzaladığı tezkereyi meclise getirdi. Tezkerede Irak'ta endişe verici gelişmelerden bahsediliyor, sorunun çözümüne ilişkin çabaların sonuç vermediği anlatılıyordu. Hem

¹⁴³ Sefin Dizaye, “Kürtler'e Bütün Kapılar Açılıyor”, *Serbesti Dergisi*, sayı 11 (Ocak 2003), s.15.

¹⁴⁴ Galbraight, *Irak'ın Sonu*, sayfa 90.

¹⁴⁵ Şükran, s.125.

¹⁴⁶ Robins, s.562.

Irak'ta parçalanma endişesi hem de yaşanan çatışmalar sonrası yaşanabilecek göçlerden söz ediliyordu. Bunun için hem yabancı güçlerin Türkiye'de konuşlanmasından hem de Türkiye'nin yaşanabilecekleri önlenmek için hazırlık yapmasından söz ediliyordu. 1 Mart 2003 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gündemine gelen tezkere oylama sonucu reddedildi. Kimi iddialara göre ABD'nin amaçlarına dair şüpheler, kimilerine göre Kürt Grupları'nın sert açıklamaları kimi çalışmacılara göre ise Irak Ulusal Konseyi'ne Türkmenler'in dahil edilmemesi bu kararda etkili oldu.¹⁴⁷

Bu sonuç kamuoyunu ikiye böldü. Kimi tezlere göre Türkiye savaşın içinde yer almalıydı. Kuzey Irak'ta ki çıkarlarını ancak savaşın içinde koruyabilirdi. AKP yönetimi konuya ilişkin bu tezi savunuyordu.

Kimi tezlere göre ise Türkiye bu savaşın dışında kalmalıydı. CHP konuya ilişkin böyle düşünüyordu. Nitekim tezkereye ilişkin bu doğrultuda oy kullandı. Bu tartışma halen sürmektedir.

9 Mart 2003 günü Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile ABD Büyükelçisi Robert Pearson 3 saat süren bir görüşme yaptı. ABD'nin Türkmen politikası ve Irak'ın geleceği konuşuldu. Bu görüşme tutanağa da geçirildi. Ancak konuşulan konular genel açıklamalardan öteye gitmedi.¹⁴⁸ Başbakanın ABD Başkanı ile yaptığı görüşmeden de net bir sonuç çıkmadı. 1 Mart tezkeresi sonrası ABD ile Türkiye ilişkilerinin bir süre olumsuz seyir izlemesi bu durumda etkili oldu. Bu görüşmelerde Irak Ulusal Konseyi'ne Türkmen temsilci seçilmesi kabul edildi.¹⁴⁹

Bu dönem yaşanan önemli sorunlardan biri de KDP'nin Türkiye ile ilişkilere bağlı olarak Türkmenler'e karşı düşmanca tutumudur. KDP, Türkmen Cephesi'nin yöneticilerini Saddam Hüseyin'e ajanlık yaptıkları gerekçesi ile tutukladı.¹⁵⁰ Türkmen Cephesi'nin Türkmenleri temsil etmediği açıklamasında bulundu. Türkiye Kürt ve Türkmen grupların temsilcilerini 18 Mart'ta Ankara'da bir araya getirdi. Bu toplantıda 19 Mart tarihinde bir anlaşma imzalandı. Bu belgede karşılıklı haklar tanımlandı.

---

¹⁴⁷ Şimşir, s.264.

¹⁴⁸ Şimşir, s.266.

¹⁴⁹ Şimşir, s.267.

¹⁵⁰ Şukran, s.126.

Saddam Hüseyin döneminde işgal edilen mülklerin iadesi, ortak bir hukukun oluşması kararı alındı. Türkmenler'in can ve mal güvenliği konusunda Kürt Gruplarından güvence alındı.

20 Mart 2003'te Irak'a beklenen müdahale gerçekleşti. Çin, Fransa ve Rusya müdahaleyi kınadı. Kuzey Irak'ta ABD jetlerinin desteğiyle 80.000 kişilik peşmerge birliği çarpıştı. Peşmerge birlikleri Kerkük'e, 9 Nisan'da da Musul'a girdi. Musul ve Kerkük'te Araplar'a karşı yağma, öldürme olayları gerçekleşti. Yüzlerce sivil Arap öldürüldü. Bu olaylar KDP ve KYB tarafından da dolaylı olarak kabul edildi.¹⁵¹ Binlerce Arap, Musul ve Kerkük'ü boşalttı.

20 Mart'ta ABD'nin Irak'a müdahalesinin olduğu gün Türkiye Meclis'te ikinci tezkere görüşmesini gerçekleştirdi. Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakan olması ile yeni kurulan hükümet ikinci kez meclise getirdi. Bu kez tezkere 332 oyla kabul edildi.

Peşmerge birliklerinden, ABD'ye karşı oluşan direnişi bastırmak için milis güçleri kuruldu. Bağdat ve çevresinde konuşlanacak bu milis güçleri direnişe müdahale için ağır silahlar ile donatıldı.

Aralık 2003'te Kürt partiler federasyon için Yönetim Konseyine taslak sundu. Taslakta Kerkük'ün başkent olduğu, silahlı gücü bulunan, kendi kendini yöneten, merkezi hükümete zayıf bağlarla bağlı bir federasyon tarif edildi.¹⁵² Federasyon fikri Irak'ın diğer bileşenleri tarafından kabul görmesine rağmen federasyonun biçimi konusunda farklılıklar vardı. Bu biçim federasyonun içeriğini de belirliyordu. Araplar federasyonun vilayetler düzeyinde olmasını isterken, Kürtler bölgeler düzeyinde olmasını istiyordu. Kürt bölgesini de 1957 sayımına göre Kürtler'in kalabalık olduğu yerler olarak tarif ediyorlardı. Bu tarife göre Musul ve Kerkük'te Kürdistan Bölgesinin parçası oluyordu. Eski ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'a göre Kürtler'in federasyon tarifi bağımsızlıktan "mikroskobik" farklar ile ayrılıyordu.¹⁵³

---

¹⁵¹ Yıldız, s.195.

¹⁵² Bill Park, s. 20.

¹⁵³ Park, s.20.

Bu iki vilayette sorun çözümlenmiş olmasa da bugün Irak Anayasası'na göre Kuzey Irak'ta Yerel bir federasyon mevcuttur. Türkiye ise bu dönemde Kuzey Irak'ta ki mevcut yönetim ile hükümet düzeyinde iyi ilişkiler kurmuştur. Önemli büyüklükte Türk Sermayesi Kuzey Irak'ın yapılanmasına katılmıştır. Bölgede bazı cemaatler ve sivil toplum örgütleri faaliyet göstermeye başlamıştır.

4. SONUÇ

Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası tarih içerisinde farklılıklar gösterdi. Kuruluş sürecinden 1991 yılına değil Türkiye için Kuzey Irak sorunu resmi olarak var olmayan bir sorundu. Mesele yalnızca sınır güvenliği olarak ele alınmaktaydı ki, bu da çoğu zaman dış politikanın konusu değildi.

Ancak 1991 sonrasında bu durum değişiklik gösterdi. Bu değişikliğin hem küresel hem de Türkiye'ye özgü nedenleri vardı. Soğuk Savaş'ın bitişi ve ABD'nin bölgeye yerleşmesi küresel nedeni teşkil ederken, Turgut Özal'ın dış politikaya ilişkin yenilikleri gibi özgün sebepleri, Türkiye'nin kendi içinde Kürtler ile yaşadığı sorunlar içsel nedenleri teşkil etmekteydi.

1991-2003 Arası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası değerlendirilirse Türkiye'nin üç temel hassasiyetinin olduğu göze çarpar:

- Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması
- Sınır ötesinden Türkiye'ye gelen saldırıların önlenmesi
- Türkmenler'in haklarının korunması

1991-2003 arası Kuzey Irak Politikası bu hassasiyet ile değerlendirilirse Türk dış politikası'nın bazı karakteristik özellikleri ortaya çıkar. Bu durum bugüne uzanan bir pencerede ele alındığında Türkiye'nin Kuzey Irak ile ilgili olarak yaşadığı sonuçlar bugün daha net anlaşılabilir.

Türkiye'nin Kuzey Irak sorununu, Musul meselesini BM'in çözmesinin ardından tekrar gündemine alması 1991 yılında Körfez Krizi ile ortaya çıktı. Bu dönem aynı zamanda Soğuk Savaş'ın bitişine işaret ediyordu. Bu dönem dış politikada büyük bir kırılma Türkiye'nin bu savaşta açıkça ABD'yi desteklemesi, topraklarının bu savaşta kullanılmasına izin vermesidir. Doğal olarak Türkiye Körfez Krizi ile başlayan süreçte ABD'nin Irak karşısında pozisyonunu destekleyen bir tutum aldı. Bu durum Kuzey Irak sorununda Türk dış politikası'nın ABD eksenli bir politikayı sürdürmeyi kabul etmesi anlamına gelmekteydi.

Bu durum 1991 sonrası Türk dış politikasının ana çelişkilerini oluşturmaktadır. Bunun nedeni Kuzey Irak konusunda ABD ve Türkiye'nin tamamen farklı hassasiyetlerinin olmasıdır. ABD, Irak yönetimini değiştirerek, Ortadoğu'da kendi siyasal alanını genişletirken, Kuzey Irak'ta bağımsız bir yapının gelişmesini bu amaçlarına uygun buluyordu.

Ancak Türkiye için böyle bir yapının gelişmesi oldukça sorun teşkil etmekteydi. Bunun ilk nedeni Kuzey Irak'ta merkezi yönetimin yarattığı boşluğun zaman zaman PKK tarafından doldurulmasıdır. Daha uzun vadeli ancak oldukça önemli olan sorun ise Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti'nin kurulması tehlikesiydi. Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti'nin kurulması Ortadoğu'da Lozan sonrası oluşan dengeleri değiştirme riski taşımaktadır. Bu değişimden Türkiye'nin etkilenmemiş olması imkansızdır. Kuzey Irak'ta oluşacak bir Kürt Devleti Türkiye'de var olan etnik sorunların büyümesi tehlikesini beraberinde getirmektedir.

Özal döneminde Türkiye ABD eksenli bir dış politika izleyerek bu sorunlarla yüz yüze gelmiştir. ABD'nin Irak politikaları Kuzey Irak'ta bir Kürt kurumsallaşmasını geliştirirken ABD'nin müttefiki olan Türkiye, bu ittifak nedeniyle kendisi için tehdit olan bu oluşumun gelişmesini sağlayan bir dış politika izlemiştir. Bu Türk dış politikasının Kuzey Irak'a ilişkin en önemli çelişkisidir. Bu çelişkinin kaynağı elbette Özal döneminde yapılan dış politika tercihleridir.

Bir diğer mesele Kuzey Irak'ta kamplar meselesi idi. Turgut Özal'ın önerisi ile Kuzey Irak'tan kaçan Kürtler'in Kuzey Irak'ta kamplarda toplanması bir süre sonra bu kampların Türkiye karşıtı örgütlenmelerin merkezi olmasına neden oldu. Kısacası Türkiye kendine karşı militan merkezi haline gelen bir projeyi destekledi. Bu kamplar bugün bile bir tartışma konusudur. Türkiye, Irak müdahalesini desteklemesine rağmen Irak'tan kendi topraklarına sirayet edecek göçmen sorununu önlemek için bu kampları önermiş ancak bu kamplar Türkiye için büyük sorun teşkil etmiştir.

Türkiye bu dönemde belki de en ağır sorununu Çekiç Güç ile yaşadı. Çekiç Güç, Türkiye topraklarına konuşlandıktan sonra uzun süre gitmedi. Kamuoyu bu durumu eleştirmesine rağmen iktidar partileri Çekiç Güç'ün varlığını ortadan

kaldırmadı. Çekiç Güç'ün Türkiye toprakları üzerinden Kuzey Irak'a operasyonları kontrol edilemedi.

Bunun ötesinde Çekiç Güç'ün Kuzey Irak'ta, Zaho'da kurduğu eşgüdüm faaliyetleri bir türlü açıklığa kavuşamadı. Zaho'da ki eşgüdüm merkezi adeta Kuzey Irak'ta Kürt gruplarını organize eden bir yapı olarak kamuoyunda eleştirildi. Ancak bu merkez uzun süre ortadan kaldırılamadı. Faaliyetleri denetlenemedi. İddialara göre burada bulunan NGO'lar amaç dışı faaliyet yürütüyordu. Ancak kesin olan bir durum vardı ki, bu merkez aracılığı ile Kuzey Irak'ta ABD ile Kürt gruplar Türkiye'nin denetleyemediği ilişkiler kuruyordu. Türkiye ABD eksenli dış politikayı kabul etmekle kaçınılmaz şekilde Çekiç Güç'ü ve onun ilişkilerini de kabul etmiş oldu. Her hükümet ile devam eden Çekiç Güç'ün varlığı bir devlet politikası haline geldi. Nitekim Çekiç Güç'ün sonlanması Türkiye'nin inisiyatifi ile olmadı. KDP'nin Irak yönetimi ile anlaşması, ABD'nin Irak'ta politika değişikliğine gitmesi Çekiç Güç'ün çekilmesine neden oldu.

Türk dış politikasında bu dönemde başlayan ve halen devam eden bir yenilik ise Kuzey Iraklı gruplar ile kurulan ittifaklar idi. Bu durum Türkiye'nin Kuzey Iraklı grupları geliştirmesine neden oldu. 1991-1993 arası dönemde Türkiye'nin Celal Talabani ve partisi KYB ile yakın ilişkisinden söz edilebilir.

1993 sonrasında ise özellikle KDP ile yakınlaşarak hareket etme kararı aldı. Bu politikaya göre Türkiye, KDP ile beraber PKK'ya karşı operasyonlar gerçekleştirdi. Bu dönemde Habur sınır kapısından KDP'nin büyük bir gelir elde etmesine onay verdi. Nitekim bu sınır kapısı KDP ile KYB arasında bir çatışmaya neden olacaktı.

1993 ile 1996 arası Kuzey Irak'ta çatışmaların yaşandığı bir dönemdi. Bu çatışmalar komşu ülkelerin Kuzey Irak'a bakışına göre saflaşıyordu. Kuzey Irak'ta etkili olan ABD, İran, Türkiye, Suriye üzerinden KDP, KYB, PKK çoğu zaman çatışma halindeydi. Bu dönem KYB İran ile yakınlaşırken, Türkiye KDP'yi desteklemekteydi. Türkiye bu dönem KDP için karakollar inşa etti. KDP'nin silahlanmasına yardımcı oldu. KDP peşmergelerini finanse etti.

Türkiye'nin Kürt gruplar ile kurduğu ilişkiler de çelişkili bir durum ortaya koymaktadır. Bu grupların çatışması da barışması da Türkiye için olumlu ve olumsuz pek çok sonuca sahiptir. Bunun nedeni Kürt grupların uzlaştıkları takdirde Kuzey Irak'ta devletçi bir oluşuma yönelmeleridir. Uzlaşamamaları ise bölgede PKK'nın faaliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Türk dış politikası incelenen periyotta bu çelişkinin bazen bir yanında bazen öbür yanında kalmıştır.

Şöyle ki, Türkiye bir yandan bu çatışmaları sonlandırma gayreti içerisinde idi. Nitekim Ankara toplantısı ile bunu sağlamaya çalışıyordu. Ancak bir yandan da Kuzey Irak'ın Kürt Grupların tamamen denetimine girmemesi için çalışıyordu. Kürt Grupların arasında tam bir birleşimi sağlayacak siyasal projelerden uzak duruyordu. Bu anlamda Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası'nın bu ikileme izlenebildiği söylenebilir.

Bir diğer çelişkili alan Türkiye'nin Türkmen politikasıdır. 1996 yılında sürpriz bir şekilde KDP lideri Mesut Barzani ile Saddam Hüseyin'in anlaşması yeni bir durum teşkil etmekteydi. Kuzey Irak'ta 1991 sonrası durumun tersine dönmesi anlamına gelen bu süreç, Kürt gruplar aracılığı ile Kuzey Irak'a müdahaleyi neredeyse imkansız hale getiriyordu. İşte tam bu dönemde Türkiye'nin Türkmen Politikası aktif hale geldi.

Türkmen Cephesini Kuzey Irak'ta aktif bir unsur haline getirmeye çalışan Türkiye, Türkmen Cephesi'nin yerel güçler ile çatışmasını önledi. Ancak Türkmenler'in hem siyasal güçleri hem demografik yapıları Kuzey Irak'ta etkin bir güç olmalarına izin vermiyordu. Nitekim Türkiye'nin Kuzey Irak'ta Türkmenler aracılığı ile geliştirdiği politika başarısız oldu. Türkmen cephesi 1998 Washington Anlaşması ile etkisizleştiği gibi, AKP iktidarı sonrası Kuzey Irak politikasında yaşanan değişim ile Türkmen cephesi fiili olarak da ortadan kalktı. Türkiye'nin Türkmenler'i bir araya getirmesi Türkmenler'in Türkiye'nin uzantısı olarak görülmesine neden oldu. Türkmenler bu nedenle pek çok kez saldırılara maruz kaldılar. Ancak Türkiye'nin Türkmenler ile Kuzey Irak'ı kontrol etmesi mümkün değildi. Üstelik ABD dış politikası da bu bölgede Türkmenler'i dikkate alan bir politika değildi. Türkiye bu nedenle Türkmen politikasında ısrar edemedi. Sonuçta Türkmen politikası başarısız olduğu gibi Türkmenler'in Türkiye'ye olan güveni zedelendi. Bir dönem Türkmen Cephesi altında birleşen Türkmenler bugün dağılıp duruma ve Türkiye'nin etki alanından 1996 yılına

göre oldukça uzaktadır. Türkiye'nin ABD eksenli politikası Türkmenler konusunda bu çelişkinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bunların dışında, Kuzey Irak'ta Türkiye'nin etkisizleşmesinin başlangıcı olarak görülebilecek olay 1998 Washington Anlaşması'dır. Bu anlaşma ABD'nin KDP ile KYB arasında çatışmaları sonlandırdığı anlaşmadır. Bu anlaşma ile Türkiye Kürtler üzerinde ABD'den görece özerk etkisini kaybetmiştir. ABD, bu anlaşma sonrası Kürt grupları 2003 müdahalesi ile oluşan sürece hazırladı. Kuzey Irak'ta kalıcı ordunun kurulması, pre-devlet örgütlenmesine dair ekonomik-siyasal organizmaların oluşu bu dönemin ürünüdür. Bu dönem Türkiye'de DSP-MHP-ANAP iktidarının Kuzey Irak'ta bulunan Kürt Gruplar ile kurduğu negatif ilişki ile Kuzey Irak'ta Kürt gruplar ile iletişim neredeyse koptu. Ankara görüşmeleri filli olarak ortadan kalktı.

Türkiye bu dönemde Kürt gruplar ile iletişim kuramadığı gibi Washington üzerinde yaptırım da olmamıştır. 1998 sonrası Kuzey Irak'ta Kürt otoritesinin gelişmesini adım adım izlemek zorunda kalmıştır. Bu durum nedeniyle Türkiye Kuzey Irak'ta kendi otoritesini yitirmiştir.

Nitekim 2003 müdahalesi ile Türkiye'nin Kuzey Irak'a müdahalesi imkansızlaştı. Bu tarihten sonra özellikle Kürt Gruplar Türkiye'nin buradaki askeri ve siyasal varlığına cephe aldılar. 2003 müdahalesi sonrası Irak fiili olarak parçalı bir görüntü arz etti. Kuzeyde bölgesel yönetim iktidarını derinleştirdi. Burada Kürtler'e ait merkez bankası, üniversite, silahlı milisler görülmektedir. Bu durum Kuzey Irak'ta bağımsızlığa doğru giden bir yapının oluşmakta olduğu yorumlarına neden olmaktadır.

Tüm bu çelişkili yapının kaynağı Türk dış politikasının temel tercihleridir. Bu dönem Kuzey Irak'a ilişkin Türk dış politikasının ABD eksenli olması nedeniyle Türkiye kendi ulusal çıkarlarına aykırı bir politika izlemiştir. 1991-2003 arası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası'nın ana sorunsalı işte bu tercihin doğurduğu sonuçlardır.

EKLER

EK 1 SEVR ANLAŞMASI'NIN KUZEY IRAK'A İLİŞKİN MADDELERİ

Madde 62- Fırat'ın şarkında, müstakbelde tayin edilecek olan Ermenistan hudud-ı cenubiyenin cenubunda ve 27 inci maddenin ikinci kısmının ikinci ve üçüncü firkalarının tasvirine tevfikan taayyün ve Türkiye'yi Süriye ve Elcezire'den tefrik eden hat-ı hududun şimalinde kâin kürt unsurunun adeden faik bulunduğu havalinin muhtariyet-imahalliyesi işbu muahedenamenin mevki-meriyete vaz'ından itibaren altı ay zarfında İstanbul'da inikat edip İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinden her birinin bir murahhasından teşekkül edecek olan bir komisyon tarafından ihzar edilecektir. Bazı mesail hakkında ittihad-ı tam hasıl olmadığı takdirde bu mesail komisyon azası taraflarından mensup oldukları hükümetlere havale olunacaktır. Bu plan Süryani, Gıldaniler ile havali-i mezkure içerilerinde bulunan sair ırkî ve dini ekaliyetlerin himayesine dair taahhüdât-ı katiyeyi şamil bulunacak ve bu maksadla İngiltere, Fransa, İtalya, İran ve Kürt mümessillerinden müteşekkil bir komisyon mahallerinde icra-yı tetkikat ederek işbu muahede mucibince Türkiye'yi İran'dan ayıran hudut hattında icap ederse ne gibi tashihat icrası lazım geldiği taht-ı karara alacaktır.

Madde 63- Hükûmet-i Osmaniye 62 inci maddede mevzu-ı bahis komisyonlardan birinin veya diğerinin kararlarını ve kendisine iblağ edildiği günden itibaren üç ay zarfında icra edeceğini şimdiden taahhüt eyler.

Madde 64- İşbu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından bir sene sonra 62 inci maddede zikredilen havalideki Kürtler, bu havali Kürtlerinin ekseriyeti Türkiye'den ayrılarak müstakil olmak arzu ettiğini ispat ederek Cemiyet-i Akvam Meclisine müracaat ederler ve Meclis de ahali-i mezkureyi bu istiklale layık görür ve onlara istiklal bahşetmesini Türkiye'ye tavsiye eyler ise Türkiye işbu tavsiyeye muvafakat ve bu havali üzerindeki bilcümle hukukundan feragat etmeği şimdiden taahhüt eder.

Haldun Eroğlu, "Irak'taki Son Durum ve Yeni "Kürdistan Haritasının" Düşündürdükleri", Türksam, <http://www.turksam.org/tr/a856.html> (17 Ağustos 2009).

T. C.

DAHİLİYE VEKÂLETİ

Husulî Kalem Müdürlüğü

Şifre Bürosu

Sayı

1034

Geldiği yer	Telg. N. Tarih	Şifre tarihi	Şifre No.	Açanın adı
Barzin	30.6.259	30.6.259	Em. 2179	S. S. S. S. S.
Telgrafhaneye verildiği	Tarih	Sa.	Da.	Tarih
	30.6.259	14	45	30.6.259
Kalem geldiği	Tarih	Sa.	Da.	Tarih
	30.8.259	15	05	30.8.259
				Tarih
				30.8.259

Dahiliye Vekâletine

1- Kolla Mustafa'nın (?) gün evvel yara-
lanarak kaçtığı,

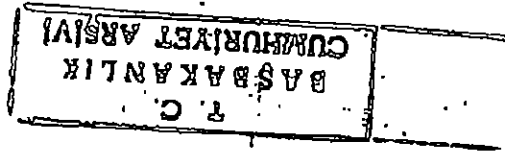
2- Irak'ta komarisulardan teminlenen
faaliyetine geçildiği ve halk elinde ki silâh-
ların toplanmasını devam edileceği istihbar olun-
muştur. Arz.

3- Em.Ş.İ. 2179 sayılıdır.

Vali
Asım Büyüklü

030 01 694389

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
UMUM
JANDARMA KUMANDANLIĞI

Ankara
II - 2 - 93I
16

Sayı

31246

Ş. III 117 Ks. I
Cevap

Baş Vekâleti Celîleye :

- 1930

№ I - Şeyh Mahmut ile Irak Hükûmeti arasındaki
Çerginliğin müsademeye müncer olarak iki Irak zabıtı ile
bir kaç kürt neferinin maktul düştüğü ve şeyh Mahmut üze-
rine sevk edilen tayyarelerin hali arâziye bomba attıkları
Hakâri vilâyetinin 8/2/93I tarih ve 82 numaralı şifresile
bildirilmektedir arz eylerim efendim .

2- Baş Vekâleti celîleye, Hariciye Vekâletine ve
B . E . Rs . liğine arzedilmiştir .

C.

96,

Dahiliye vekili

Hefiz
24.2.1931
S. W. W.

030 10 258 740 1

DAHİLİYE VEKÂLETİ
EMNİYET İŞLERİ
UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Şube I.B.I.

Hususi 6400

Umumi Asayiş.

Başvekâleti Celileye

B-ci Umumi Müfettişlikten alınan Haziran 1931 sayılı şifresinde:

(Barzan Şeyhi) ile Bradoslu Şeyh Reşit) in aralarının açılmasından dolayı Barzanlıların hudutlarımıza müteveccih tecavüzleri ihtimali azalmıştır . Bununla beraber firarî Oramarlıların küçük mikyasta şekavet faaliyetlerine intizar olunmaktadır . Şeyh Mahmut'un istimanından sonra Irak hududumuzdaki propogandalar azalmış ve hududun hassasiyeti zayıflamıştır .

Bununla beraber hududun açık olması ve bu açıklık dolayısıyla Şemdinan kazasının dörtte üçü olmak üzere Vilâyetin Irak hudut kısmına kuvvetlerimizin muvazı şerit halinde gidememesi kaçakçılık ve propoganda faaliyetine sebep olmaktadır . Bu hattın cenubundaki mintakanın adeta terk edilmiş vaziyette bulunması cenuptan şimale şimalden çenuba müteveccih ve iki komşu hükümetin iyi münasebetleri üzerinde maddi tesirler yapacak hadiseleri önleyemeyecek bir vaziyet doğurmuştur . Netekim Haziran ayı içinde nasturilerin bu mintakada ve Beytüşşebap kazasına tesadüf eden kısmındaki eski köylere civar meralara hayvanlarıyla geldikleri ve bu halin mukabil tecavüzlere sebep olduğu ve müşterek tahkikata başlandığı hakkındaki haberler, hududun açık bırakılmasındaki mahzurları göstermektedir .

Musul mintakasındaki nasturi-kürt birliği propogandası zayıflamıştır . İranlılar tarafından ağır rüesasına karşı yapılan tedip hareketi bu hudut mintakasında lehimize

030 10 258 740 10

T. C.

DAHİLİYE VEKÂLETİ.

EMNİYET İŞLERİ

UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Şube .....

Hususi .....

Umumi .....

bir vaziyet doğurmuştur .

Genup ve şark hududlarımızda hassasiyet azalmıştır.
kısmı ve umumî isyan ihtimallerine delâlet edecek mahsusat
mevcut değildir .) denilmektedir . Arzeylerim efendim.

Dahiliye Vekili

E.

FF

Hifz
16-7-931

S. WTA

Başvekâleti Celileye, B.E.H.Riyasetine, M.M.Vekâletine, Hari-
ciye V, R . C . K . Umumiliğine arz olunmuştur .

030 10 258 940 10

Türkiye Cumhuriyeti

Hariciye Vekâleti

Daire Umum Müdürlüğü

Şube

Ankara 21. 6. 1932

Hulâsa .....

Leffi
212446
519

Yüksek Başvekâlete

436
92

Barzan Şeyhi hakkında Bağdat Elçiliğimizden alınan telgrafname ile buna cevaben yazılan tahriratın birer sureti malumat husulü zımında yüksek makamlarına leffen takdim kılınmıştı efendim

me

Hariciye vekili

Tahkuk

26-6-932

Hefiz 28-6-932

030	10			259	741	10

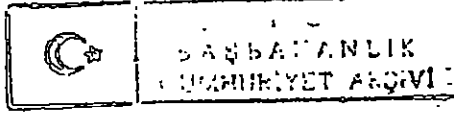
Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

Ankara 19

Hulâsa .....

..... Daire Umum Müdürlüğü

..... Şube

Bağdat Maslâhatgüzarlığından alınan

564 numaralı ve 2I/5/1932 tarihli şifre
tel. suretidir .

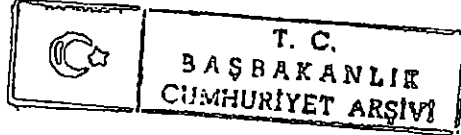
Reisi nuzzar Nuri Sait Paşa Hazretleri bu gün bana beyanatında Barzanın arkasını çevirmek için bu günlerde Barza köyünün şimalî garbisinden şimalî şarkisine doğru bir hareket yapacağını ve Barzan köyünün şimalî şarkisinde ve hudut üzerinde bulunan Gavanda yaylasına firarı muhtemel olduğunu izah ederek bunun meni için tarafımızdan tedabir ittihazını reca etti.

Şayet Barzan bize firara muvaffak olursa kendisinin Irak'a teslimi (İrakı) minnettar edeceğini ilâve eyledi .

Arzolunur efendim .

Tahir .

030	10			259	741	10

Bağdat Elçiliğine

436
92

21/5/1932 tarihli telgrafnameniz cevabıdır:

1- Evvelce de tekarrür ettiği bildirildiği ve hile Barzan şeyhinin hududumuza girmesine hududtaki kuvvetlerimizin müsaadesi nisbetinde müma-
naat edilecektir. Fakat şeyh hududumuza gizlice girer ve bir idare merke-
zine iltica ederse kendisini garp Vilâyetlerimizden birine nakletmemiz
zarurîdir. Şeyhin garbe nakli çok külfetli olmakla beraber İrak'a karşı
dostluğumuz bunu istilzam etmektedir.

2- Zaho taraflarından bazı aşiretlerin sürülerini şimale ve hudutla-
rımıza geçirmeğe çalıştıkları görülmektedir. Nuri Sait Paşa Hazretlerinin
bu hususta vaktile vaki olan iltimasları Hükümetimizce pek geniş bir mülâ-
haza ile tetkik edilmiş olmakla beraber vaki olan talebin tevhit etmek
istidadında bulunduğu idarî, siyasi ve mevziî mahzur ve müşküller bu husus-
ta tarafımızdan menfi bir karar ittihaz edilmesine saik olmuştur. Hududa
girecek olanların ideleri hususu mahalline yazılmıştır.

3- Her iki madde Ankara İrak Elçisi Emir Hazretlerine bildirilmiştir.
Keyfiyetin sureti münasebete Nuri Sait Paşa Hazretlerine arz ve
neticenin işar buyurulması rica olunur Efendim.

030 10 259 741 10

EKG: İRAK'IN BARZANI'YE MUDAHALEME İLİSKİN BELGE

Türkiye Cümhuriyeti
Hariciye Vekâleti

I. Daire Umum Müdürlüğü

II. Şube

14395

578

Ankara 18 VII 1932

Hulâsa

410
93

Yüksek Başvekâlete

İrak Sefareti Başkâtibi 27 haziran 1932 tarihinde Vekâletimize gelerek İstanbulda bulunan Sefirinden aldığı talimata tevfikân, Barzan Şeyhine karşı İrak Hükûmeti tarafından yapılan harekâte teshilen tarafımızdan ittihaz olunan tedabirden ve şeyhin hükûmetimize dehaletini müteakip hudut mıntikasından uzaklaştırılmış olmasından dolayı Hükûmeti Cümhuriyeye İrak hükûmetinin teşekküratını iblağa memur olduğunu beyan etmiş olmakla keyfiyeti yüksek makamlarına arzeylerim efendim Hazretleri

410
MA

Hariciye Vekili

[Signature]

Takdim

18.7.1932

Hifz

8.8.1932

030 10 259 741 11

Yüksek Başvekâlete

4/3
94

İrak'ın Cemiyeti Akvama dühulü vesilesile Irak'ın akalliyetler ve ecnebiler hakkındaki müstakbel taahhütleri; Akvam Cemiyeti meclisinde müzakere edildiği esnada, Fransız Murahhası M. Paul-Boncour, söz alarak, bu hususta tanzim olunan raporda Irak'taki Kürt akalliyetleri lehine idarî Muhtariyet derpiş edilmemiş olmasından dolayı izharı teessüf eylemişti.

Ahiren Bağdat Elçimizle görüşen Irak Âli Komiseri Sir Francis Humphrys, M. Paul-Boncour'un vaki beyanatını mevzuubahs ederek bu sözlerin hakayıkı ahvale mugayir olduğunu zira Irak Kürtlerinin idarî istiklâl talebine matuf bütün müracaatlarının Akvam Cemiyeti tarafından daima reddedildiğini ve bu hakikatlere rağmen Fransız Murahhasının vaki olan tarzdaki beyanatının bir "Provocation" dan başkasuretle telakkisine imkân bulunmadığını söylemiştir.

Hadisatın inkişaf seyri Fransanın Kürtlere ve Irak'taki Asurilere karşı Liberal bir vazı alarak bu camiayı nufuzuna celbetmek gayesini istihtaf etmesi itibariyle şayanı dikkat görülmekte olduğunu arzeylerim Efendim .

S.C.
100

Takdim
18.7.932

Hıfz

Hariciye Vekili

030	10			253741	12	9.8.932

EK 8: BARZAN AYAKLANMASININ BASTIRILMASI IÇIN TEŞEKKÜR

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

Ankara : 3 1932

Hulâsa : .....

Daire Umum Müdürlüğü

II Şube

13502
639

11

436
96

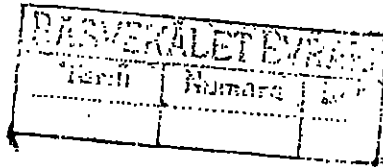
Yüksek Başvekâlete

Barzan isyanının kat'i surette bastırılmasını
intaç eden Şeyh Ahmet ile etbainın tarafımızdan derdest edilmiş
olması vesilesile Irak Hariciye Veziri tarafından Hükümetinin
teşekküratına dair Bağdat Elçimize tevdi olunan takririn müter-
cem sureti mezkûr Elçilikten gönderilmiş olmakla yüksek makamlarına
leffen takdim kılınmıştır Efendim Hazretleri.

Hariciye Vekili n.

Takdim
4-8-1932

030 10 259 74 14

-2-

Cevabı muharrerata hangi daire ve şube ifadesile yazıldığından ve umumî ve hususî numaralarının dersi mercudur.

-1-

İrak Hariciye Veziri Cafer Paşa tarafından varit olan
25/6/332 tarihli ve 4241 numarolu tahrir tercümesidir.
26

Seyyidulvezir

Etbaindan bir kısım eskiye ile beraber kısa olmayan bir müddettenberi
usyana kıyam eden Barzan'li Şeyh Ahmed'in işbu usyanını söndürmek hususunda
Mühterem Türkiye hükümeti Cumhuriyesinin kıymetli yardımlar ve azim himmetleri
ipzali ile Irak hükümetine vaki olan müzaheretinden dolayı Irak hükümetinin
şükranını tahrir zimmında bana vekâlet buyur ^maklığınızı reca eylemekle şeref
yap oluyorum.

Türkiye Hükümeti Cumhuriyesinin cesur askerleriyle asi ^mŞeyhin yüzüne kor-
şu hududi kapamak ve bunların hududun arkasına firarları sırasında kendisini
ve etbaini derdest eylemek hususunda ^mittihaz eylediği tedabiri hakikane emniyet
et ve asayişten hayli zemandan beri mahrum bir mintikada mezkur emniyet ve
inzibatın iadesine ve devamına baki olacak esbap cumlesinden olmasına mebni
bu hareket her türlü takdir ve sitayişe sezadır.

Pek fark olan takdirat ve memnuniyetimin kabul buyurulmasını reca ederim.
Şefendim.

030 10 259 741 14

EK 8: İNGİLTERE'NİN BARZAN İSYANI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Türkiye Cumhuriyeti

Hariciye Vekâleti

Ankara : 22 - 8 - 1932

Hulâsa : Sir Francis Humphrys'in beyanatı hakkında:

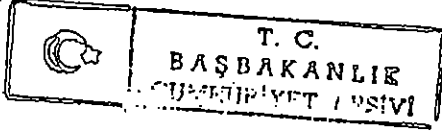
Daire Umum Müdürlüğü

II Şube

16757

643

Lef:

436
99
Acele

Yüksek Başvekâlete

İngilterenin Irak Âli Komiseri Sir Francis Humphrs tarafından Barzan meselesi hakkında Bağdat Elçimize vukubulan beyanata mütedair, mezkur Elçiliğimizden alınan tahriratın bir sureti, Yüksek huzurlarına merbuten arz ve takdim kılınmıştır, efendim Hazretleri.

Hariciye Vekili n.

M. M. M.

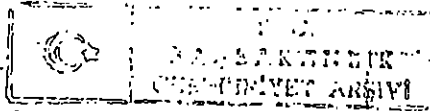
Takdim
22.8.932

ayrı bir 28.8.932

Hifiç

29.11.932

030 10 259 741 17

= S U R E T =

Hariciye Vekaleti Celilesine

İngiltere Âli komiseri Sir Francis Hemfris (Francis Humphrays) bir kağıt güne kadar mezunen buradan hareket edeceği cihetle dün akşam komiserhanede bir dine vermiş idi. Bu dine bendenizde davette idim. Müşarünileyh ile mükâlememizde barzan meselesinden bahsederek bendenize şu beyanatta bulundu .

(Baş Vekil İsmet Paşa Hazretlerine derin ve samimi hürmetlerimin arz ve takdimine tevassut etmenizi rica ederim . Ben iki sene evvel Ankarayı ziyaret ettiğim zaman kendisile mülakatımda barzan vaziyetinde bahsederken ; İrak hükümetinin lüzumu derecesinde kuvvetlendiği ve hazırlandığı zaman derhal barzan vaziyetinin ıslahına teşebbüs edeceğini söylemiş ve bu işte paşa hazretlerine karşı bir teahhüt altına girmiş idim.

Bu cihetle barzan meselesinin malûm olan şekilde neticelenmesinden pek memnun ve pek mesudum . Zira Paşa Hazretlerine karşı ciddi bir teahhüdümde etmiş oldum. Bu meselede Türkiye tarafından gördüğüm müzaheretten dolayı azim teşekkürlerimi tekrar arz ederim. Bu maruzatımın Baş vekil paşa hazretlerine arz ve takdimine delâlet etmenizi bilhassa rica ederim).

Âli komiserin marularz beyanatınının Başvekil paşa hazretlerine arzını istirham ederim Efendim .

Bagdat Elçisi

Aslının Aynıdır

030	10			255	741	17

2-

EK 10: KÜZEY İRAK'TA TÜRKİYE'YE KATILMA TALEBİ

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

435

Ankara 19 Şubat 1933

I. nci Daire Umum Müdürlüğü

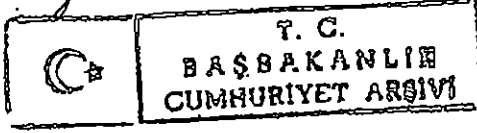
Hulâsa

İlci Şube

28472-191

114

Leff: 1

Yüksek Başvekâlete

İrak'ta nasyonalist cereyanından bahis olarak Daily Mail gazetesinde intişar eden makalenin Iraklıların türklere imtisal etmek istedikleri yolunda bazı tefsiratı da havi olması itibarile şayanı dikkat görülerek tercümesi Londra Büyük Elçiliğimizden gönderilmiş olmakla bir sureti yüksek ittilalarına leffen takdim kılınmıştır Efendim Hazretleri.

Hariciye V. Vekili

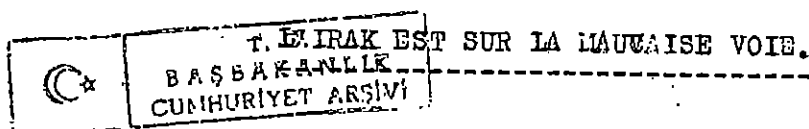
Takdim

19-2-933

Hefiz

14-3-

030 10 258 741 31

Kirkuk, Irak.

L'Irak, le nouveau Royaume que la Grande Bretagne a protégé fait preuve des caractéristiques d'un enfant gâté et ingrat. Bien qu'à peine sorti du berceau, et incapable de se tenir debout tout seul, il fait preuve d'air de supériorité qui pourrait bien être ridicule dans un état aussi jeune, si ce n'était que cette attitude, si elle n'est pas entravée, pourrait gravement retarder les progrès du pays.

Sa dernière manifestation consiste en un mouvement appelé nationaliste qui demande que la Grande Bretagne quittât le pays et qu'elle emporte avec elle ses avions. Cette agitation n'est pas vraiment une manifestation nationale, mais si elle est stimulée par de la propagande perverse, elle pourrait bien aisément le devenir. Son chef est Yassin Pacha un ancien Ministre décrit comme l'un des deux hommes les plus capables de l'Irak - l'autre est le Roi - et qui a un grand nombre de partisans parmi la jeune génération.

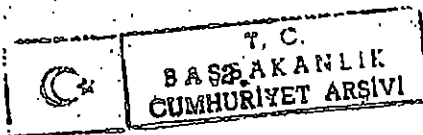
Les Nationalistes rencontrent de l'opposition de la part de bon nombre d'irakiens intelligents et prévoyants, qui se rendent compte que ce serait se suicider si la R.A.F. devait quitter ses bases avant que l'armée indigène novice soit capable de défendre le pays. Le fait de savoir s'ils parviendront à rendre leur opposition efficace et à empêcher la dénonciation du traité est une question qui cause une anxiété grave dans la communauté étrangère.

Suivant les termes du traité, les unités de la Force Royale de l'Air à Hinaidi (Bagdad) et à Mossoul doivent se déplacer dans un délai de cinq ans vers une base nouvelle à l'Ouest de l'Euphrate. Le troisième dépôt à Basra, où il y a pour le moment deux escadrilles et quelques autos blindées ne sera pas affecté par le changement. Une des propositions est que les unités dans l'intérieur du pays seront concentrées entre Ramadi et Falujah, environ quatre-vingt dix mille à l'Ouest de Bagdad. L'alternative est de les amener à Basra et de faire une vaste base à cet endroit.

Yassin Pacha et ses partisans se rendent parfaitement compte que l'armée d'Irak est incapable d'assurer la sécurité intérieure. Elle se compose de moins de dix bataillons, et bien qu'elle ait été amenée à un état d'efficacité louable par ses instructeurs britanniques, elle ne peut aller en campagne sans appui. Ceci fut démontré au printemps dernier dans les opérations contre le Sheikh Ahmea de Barzan, lorsqu'il fut nécessaire d'employer des avions pour le forcer à se rendre.

Les tribus destructives du Désert seraient heureuses de voir la Force Royale de l'Air quitter l'Irak. Ils s'intéressent déjà à l'agitation nationaliste, bien que pour le moment ce n'est qu'en spectateurs. L'entrée de l'Irak dans la S.D.N. fut interprétée par certains chefs de tribus comme signifiant la fin de la protection britannique.

030	10		259	74	31

Je me suis laissé dire qu'un Sheikh s'est adressé à un fonctionnaire britannique à Bagdad il y a peu de temps, et lui a demandé si les avions resteraient neutres en cas d'une attaque de la capitale pendant l'été prochain, par les tribus. La réponse a été: "Ils vous bombarderont jusqu'à ce que vous soyez réduits en miettes." Le Sheikh rit, et répondit qu'il avait entendu dire que les britanniques laissaient les opérations militaires aux mains des Irakiens.

Le soi-disant esprit nationaliste a sans aucun doute été encouragé par les événements en Turquie et en Perse. Mustapha Kemal et Riza Khan sont fortement admirés comme étant les re-constructeurs de deux Etats musulmans qui actuellement exercent une grande influence dans cette partie du Proche-Moyen Orient. Leur intolérance devant l'intervention de l'étranger dans les affaires nationales et leur attitude plutôt insolente (sous le nom de Nationalisme) témoignée en traitant avec diverses Puissances européennes sont une leçon de choses pour les nouveaux politiciens de l'Irak. La controverse entre la Perse et la Anglo-Persian Oil Co. a été suivie également avec une attention étroite. Si la Grande Bretagne n'était intervenue et n'avait pas adopté une politique ferme, notre prestige en Irak aurait encore été diminué davantage.

Tel qu'il en est, les sentiments anti-britanniques sont forts, et ont augmenté pendant les quelque dix-huit mois qui viennent de s'écouler. Il existe un effort continu pour éliminer les conseillers britanniques salariés et les experts qui ne sont pas protégés par de longs contrats et de les remplacer par des étrangers d'une autre nationalité.

Un bon nombre des anciens fonctionnaires turcs qui se trouvent dans des postes gouvernementaux à Bagdad ne cachent pas leurs sentiments anti-britanniques. Les jeunes officiers qui viennent de Sandhurst trouvent qu'il est peu prudent de faire montre de sympathies britanniques trop prononcées ou de parler Anglais dans leurs mess où la langue employée n'est pas l'Arabe, mais le Turc.

Quel sera l'avenir de l'Irak? La Grande Bretagne a bien rempli son mandat. L'avenir prouvera-t-il que ses grandes dépenses et son travail sans fin dans le but d'ériger cet état synthétique ont été gaspillés? Il se peut qu'il en soit ainsi.

A présent que la surveillance britannique a été affaiblie par le licenciement de bon nombre d'experts, le déclin de l'efficacité dans bon nombre de services publics est péniblement apparent. Je me suis laissé dire de bonne source que la force de la police a perdu 40 pour cent de son efficacité durant les deux dernières années. Le nombre de fonctionnaires de l'hygiène et d'ingénieurs a été matériellement réduit au détriment des provinces. Les officiers agricoles dans un grand district qui jadis travaillaient dans leur propre département, ont été amalgamés avec le service d'irrigation et finalement abolis.

La politique de l'Irak a été de faire disparaître les rangs les moins élevés du personnel britannique pour raisons d'économie, mais ceci a eu un effet plus désastreux que si on avait supprimé les conseillers les plus importants et qu'on avait maintenu les surveillants britanniques.

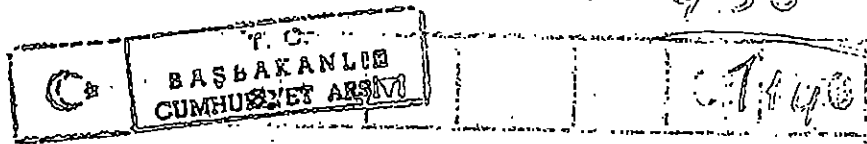
J'ai parlé des politiciens irakiens qui nient que la politique actuelle soit inspirée par de la partialité vis-à-vis des Britanniques. Ils affirment que le pays a besoin de l'aide britannique, mais seulement de la meilleure espèce.

030 10

25874131

- 3 -

436

Ils font valoir la plainte familière qu'il y a eu trop de salarés qui ont failli à l'accomplissement de leur tâche. Cette revendication n'est pas une justification suffisante pour l'écroulement de la structure élevée sous le mandat.

Les communautés commerçantes britanniques surveillent avec une certaine inquiétude la direction du mouvement nationaliste. Plusieurs se rendent compte que l'Irak pourrait bien essayer de suivre l'exemple de la Turquie et de la Perse en mettant une barrière aux importations étrangères sauf à un prix d'entrée exorbitant. La Perse a fait de tout commerce un monopole d'état, et les importations doivent équilibrées par les exportations. Cette forme de contrôle d'état a fait l'objet de commentaires favorables dans une grande partie de la Presse indigène.

030 10 259 741 31

EK 11: 'KUZEY İRAK SINIR SORUNLARI.

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

Ankara 4 - 1 - 19 33

Hulâsa

I. nci Daire Umum Müdürlüğü

II nci Sube

Yüksek Başvekâlete

Bağdat Elçiliğimizden alınan bir telgrafta, İrak Hariciye Vezirinin Barzan şeyhi yanına kardeşlerinin ve bazı etbainin (Hailgirane) köyüne gelip bunlardan bazılarının İrak topraklarına geçerek eşkıyalık yaptıkları ve hududun emniyetini gederdikleri bildirilerek mezkûr mültecilerin hudut civarından tebidini rica eylediği bildirilmektedir.

Keyfiyetin Dahiliye Vekâletine ve Büyük Erkânıharbiye Riyasetine bildirilmiş olduğu maruzdur, Efendim Hazretleri.

Hariciye Vekili

H. İ. 33
4. 1. 933

- 1 -

030	10			259	941	25

Cevabı muharrerata hangi daire ve sube ifadesiyle yazıldığından ve imzaların ve hususî numaralarının dersi mercudur.

M.N.

EK 12: KUZEY IRAK TA İSYANCILARA VERİLEN CEZALAR

Türkiye Cûmhuriyeti

Hariciye Vekâleti

1. nci Daire Umum Müdürlüğü

1. Şube

İsyan - 4. Şube

Ankara 193

Hulâsa *86 Temmuz 1935*
Son Fırat

İsyan

İbtilak: 1 yazı örneği

Başveکہalete

İraktaki son Fırat isyanının bastırıldığına ve Hükümetin bu husustaki icraatına dair bazı bilgileri muhtevî olarak bu gez Bağdat Elçiliğimizden alınan 3 Temmuz 1935 tarih ve 429/217 sayılı yazının bitişik örneği yüksek bilgileri için sunuldu .

40

Hariciye Vekili,

Mummençoğlu

Hıfz

16.7.35

030	10		259	744	1

-1-
Ş.İ.

3/2/1935
Frat İsyanının bastırılmasına dair.

Hariciye Bakanlığına

Siyasi

BASILANIN
CUMHURİYET

5 - 6 - 935 tarihli ve 353 - IBI sayılı yazınıza ektir .

Frat İsyanı hükümet kuvvetleri ile artık tamamen bastırılmıştır .

Divanı harbin verdiği idam cezalarından bazıları infaz edilmiş ise de , bazı aşiret reisleri hakkındaki idam cezaları müsbet küreğe tahvil edilmiştir . Mahkamlardan birgünleri Kerkük , Süleymaniye , Musul gibi şimal muntikalarına sevk edilmiştir .

İsyan esnasında bazı polis sıradından ve silah depolarından gaspedilmiş olan silahlar geri alınmıştır . Kezaliş aşiretleri üzerine hükümet tarafından tahvil edilen silahlar dahi , tahvil edildiği miktarda hükümete teslim edilmektedir . İsyan esnasında vaki olan hasarat dahi asilere tazmin ettirilmektedir .

Bana yukarıdaki malumatı veren Dahiliye Veziri , tenkil hareketi esnasında askerinin gösterdiği sadakat ve disiplininden büyük bir takdirle bahsetmiş , ve bir asker neferininin karşısında asiler safında bulunan kardasına karşı hiç tereddüdsiz silah kullandığını misal olarak söylemiştir .

Tenkil kitalarının Divaniye'ye doğru çekilmekte olduklarını , derin saygılarımla arz ederim .

Bağdad Elçisi

Zahid Lütfi

030	10			259	944	1

T. C.

Hariciye Vekâleti

Birinci Daire Umum Müdürlüğü

Şube 2.

Ü. No. 1826

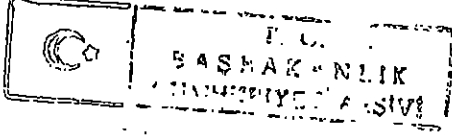
H. N. 170

Lef:

Ankara, 16 Ocak 1940 194

Hududa Barzan isyanı h.

Yüksek Başbakanlığa

Bağdat Elçiliğimizden gelen bir yazıda, Irak hükümetinin, Elçiliğimize tevdi eylediği bir nota ile, Barzan aşireti reisi Molla Mustafa ve avnesinin yine isyan etmiş olduklarını bildirerek asilere karşı yakında seri ve cezri askerî harekâta başlanacağından ve Zibar kazası ve civarında emniyet ve asayişin muhafazasını sağlamak maksadiyle bazı tedbirlerin alınmasına ihtiyaç görüldüğünden gerek asilerin, gerek o bavalide asayişin ihlalden mes'ul tutulan diğer eşhasın Türkiye'ye iltica eylemeleri ihtimaline mebni, Türk-İrak-İngiliz muahedesinin 8 inci maddesine ve Sadabad paktının maddei mahsusasına dayanarak ve Türkiye ile Irak arasında mevcut iyi komşuluk ve dostluk rabitalarına güvenerek, takibata uğrayacakların Türkiye'ye iltica etmelerini önlemek için mevzu bahis muntakada Türk-İrak hududunun kapatılması zımında lüzumlu tedbirlerin derhal alınmasını Türkiye'den rica eylediği bildirilmektedir.

Irak Dışişleri Vezareti, isyan hakkında Elçiliğimize şu mütemmin malûmatı vermiştir:

Çıkan isyan mahiyet itibariyle son Barzan ayaklanmasının aynıdır. Bunda da bir ecnebi parmağı yoktur. İsyân, yine Barzan aşireti tarafından çıkarıldığına ve yalnız bu aşirete münhasır kaldığına göre asilerin miktarı evvelkiler kadar tahmin edilmektedir. Harekât yalnız Irak kuvvetleri tarafından yapılacaktır.

Hududlarımızda ilticaları önlemek üzere lazım gelen

030	10			259	747	45

T. C.

Hariciye Vekâleti

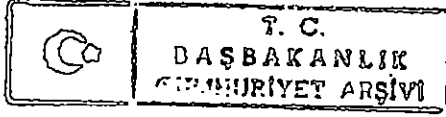
Birinci Daire Umum Müdürlüğü

Şube

U. No. ....

H. N. ....

Lef: .....

- 2 -

Ankara, ... 194

Hulâsa .....

.....

.....

.....

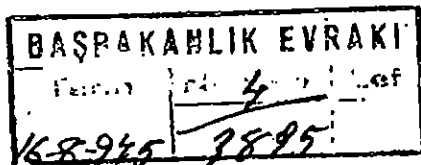
ihtiyat tedbirlerinin ittihazı zımında Genelkurmay Başkanlığına ve İçişleri Bakanlığına yazılmıştır.

Hududlarımızın isyen mintakası karşısına tesadüf eden kısmının kapatılmasını yüksek taviplerine saygılarımla arz ederim.

be

Dışişleri Bakanı

Hasan Sekay

25 / 5 / 1939

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ

Emniyet Umum Müdürlüğü

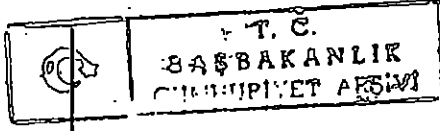
Şube : H.S.

Hususi :

Umumi : 1369

H : Irak Başvekilinin
oradaki ittihatçı bakiye-
leri hakkındaki nutku Hk.

436
279

Başvekalet Yüksek Makamına

1 - Irak Başvekili Nuri Sait (Paşa) nın ittihatçı bakiyelerinin Irak'daki desiseleri hakkında radyoda vermiş olduğu nutkuna dair Şam'da çıkan ENNEZİR gazetesinde görülen bir yazı tercemesi iligik olarak takdim kılınmıştır .

Bilgi olarak saygı ile arzederim .

2 - Başvekalet Y. Makamına , Genelkurmay Başkanlığına, R.C.U.Kâtipliğine, Hariciye Vekâletine arzedilmiş, Milli Em.Hz.Reisliğine yazılmıştır .

A. E.

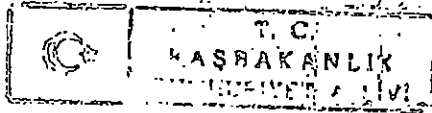
Dahiliye Vekili

Fayık Özbek

Saklanması

26 - 5 - 939

030 10 259 747 25

Irak Başvekili Nuri Sait Paşanın ittihatçı bakiyelerinin

Irak'daki desiseleri hakkında radyoda bir nutuk söylediği Şam'da çıkan ENNEZİR gazetesinde okunmuştur . Mumaileyh nutkunda :

(Osmanlı hükümeti zamanında işlenen vukuata ve Osmanlı - İmparatorluğunun inkirazına sebep olanların ittihatçılar olduğunu, bunların halâ Suriye ve Irak'da Arap vatanperverlerini ihtilâfa düşürdüklerini, Atatürk'ün bu ittihatçıları imha suretiyle Anadolu'yu kurtardığını, ittihatçıların birinci Faysal zamanında devleti zafa düşürecek hallerde bulduklarını, kral Faysal'ın bunları memleketten uzaklaştırmaktan başka çare bulamadığını fakat hüsnü zahir erbabının şafaatte bulunmaları üzerine vaz geçtiğini, 921 de Suriye'de müstakil bir hükümet kurulmasına müşkilât çıkardıklarını, Musul meselesi üzerine Irak'a gelen Türkiye komisyonunun mesaisi esnasında ittihatçı casusların faaliyetlerinin el'an devam etmekte olduğunu ve Irak'da barınan bu adamların Irak'da ecnebi istilâsını temine çalıştıklarını, 936 inkilâbının Irak'a batırmak üzere iken Irak vatanperverlerinin himmetiyle bunun önüne geçildiğini ve bu esnada da fırkaların lâğvedildiğini, ittihatçıların şimdide Irak kralı birinci gazi'nin elim felâketinden istifadeye yeltendiklerini ve muhtelif gayelerle yıkıcı emellerini tervice çalıştıklarını , bunların komünistlik ve millîcilik münazealarından, kabahatlerini saklamağa alışan memurlardan istifade ile tezviratta bulduklarını anlattıktan sonra hükümetin ittihatçıların memlekette ika ettikleri zararları islâh ve bundan sonraki muzur faaliyetlerini önlemeye çalıştığını, ordunun kuvvetli ve şayanı ştimat bulunduğunu, her kesin hükümetin etrafında toplanarak Irak bayrağını yükseltmek , yıldızlarını parlatmak için çalışması lâzım geldiğini söylemiştir .

030 10 25 747 25

T. C.

C. 10000 10000

Ankara, ... 194

Hulâsa .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

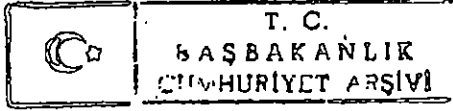
Hâriciye Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü

Şube

U. No. 689-95

H. No. 40269-73.

Lef: .....

A C E L E

Başbakanlık Yüksek Makamına

Bağdat Elçiliğimizin alinan bir yazıda Dışişleri Veziri ile Başvezarét vekaletini yapan Adliye Vezirinin buldukları bir toplantıya, vaki davet üzerine, iştirak eden Elçimize Adliye Veziri; Barzan mntakasında Çane mevkiinde bulunan Irak müfrezesinden bir kısmının Zeytî karakolunun bulunduğu yere gittiği sırada İran'dan sızmış olan 15-20 kişilik bir kürt çetesinin taarruzuna uğradığını, Türkiye'de barınacak yer temin veyahut yardım elde edemedikleri takdirde bu ve ensali hareketlerin tenkilinin kolay olacağını; her iki taraf için zararlı olduğunda şüphe bulunmayan bu hareketlerin önüne geçilmesinde iki Hükümetin tevhidî mesai etmesinin çok yerinde bir hareket tarzı teşkil edeceğini beyan ve bunun için de bu civarda vaziyeti ve tarafların menfaatlarını hakkıyla idrak edebilecek kabiliyette bir komandanın emri altında kafi derecede kuvvetli bir müfrezenin bulundurulmasını iltimas eylemiştir.

~~Eğitimizin mütaleası ise, şindiye kadar Irak'a sızan Kürtlerin sayısının 50-60 arasında bulunmasına rağmen, Vezirler Heyetinin Irak Genel Kurmay Başkanının da iştirakıyla gece geç vakitlere kadar süren toplantılar yapmasına~~

030	10			25974748

T. C.

Hâriciye Bakanlığı

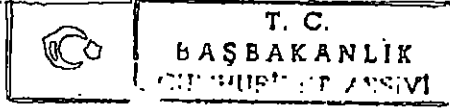
Birinci Daire U. Müdürlüğü

Şube

U. No. ....

H. No. ....

Lef: .....

-2-

sebeb olan, yukarıda maruz müsaademenin küçümsenilmemesi merkezindedir.

Gereken talimatın Elçinize gönderilebilmesi için bu husustaki yüksek karar ve mütalealarının iş'arını derin saygılarınıza rica ederim.

Dışişleri Bakanı

Hasan Sabay

Atıf

15-7-1947

Genel Kurmay Başkanlığına, İçişleri Bakanlığına yazılmıştır.

030 10 259 74A 48

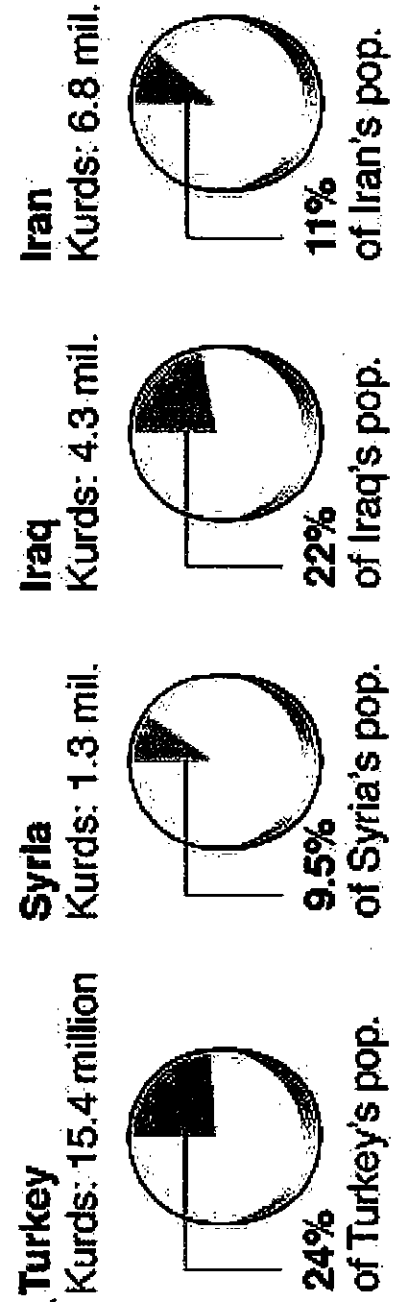
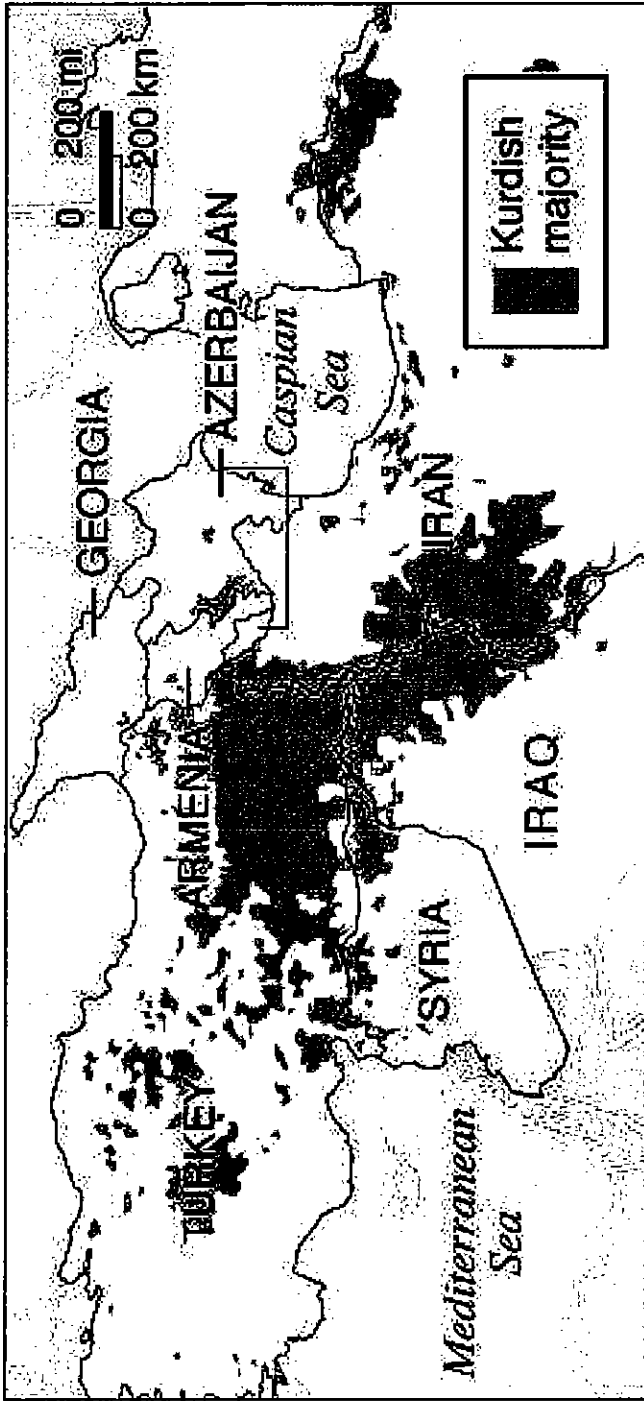
BAŞBAKANLIK MÜHÜRÜ
3-8-286 1585

121

121

2

EK 16 ORTADOĞU'DA KÜRT NÜFUSU

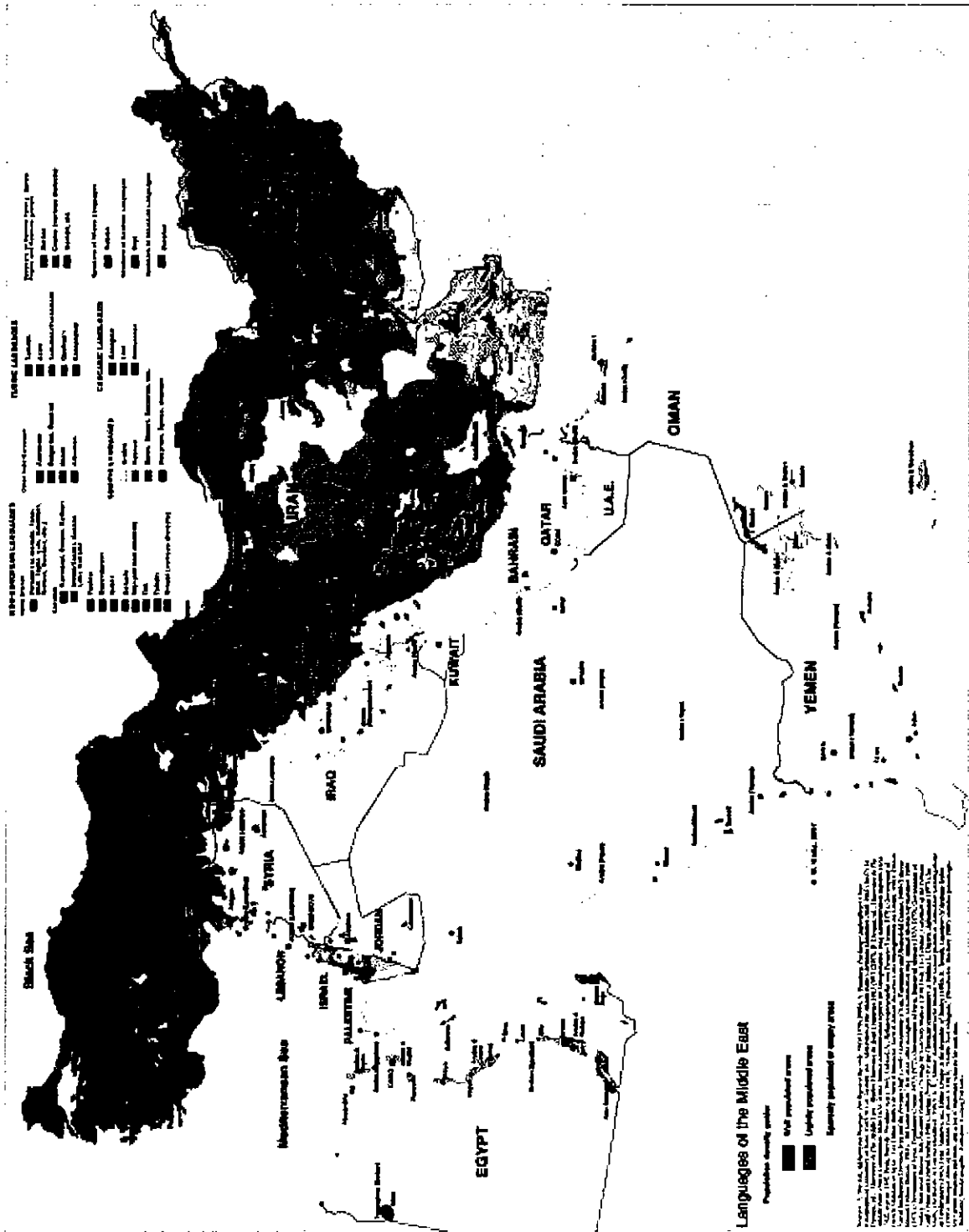

SOURCE: M. R. Izady, *The Kurds: A Concise Handbook*

AP

Kaynak: 1991 yılına göre Ortadoğu'da Tahmini Kürt Nüfusu, 05/17/1992,
http://www.kurdistanica.com/?q=gallery&g2_itemId=95 (25 Ağustos 2009).

EK 17 ORTADOĞU DİLLERİ

Kaynak: Ortadoğu Dilleri, 11/25/2007,

http://www.kurdistanica.com/?q=gallery&g2_itemId=136 (25 Ağustos 2009).

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abdullah, Thabit A.J.Abdullah. **A Short History of Iraq**, England: Pearson Education Limited, 2003.

Anderson, Liam ve Gareth Stansfield. **The Future of Iraq**, New York: Palgrave Macmillan, 2004.

Aras, Bülent. **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul: Q Matris Yayınları, 2003.

Arı, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005.

Arnove, Antony. **Amerika'nın Irak Savaşı**, İstanbul: Aram Yayınları, 2003.

Bila, Fikret. **Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2003.

Bila, Fikret. **Komutanlar Cephesi**. İstanbul: Detay Yayıncılık, 2007.

Bilgin, Sıraç. **Barzan**, 1. Basım, İstanbul: Fırat Yayınları, 1992, s. 20-22.

Birand, M. Ali ve Soner Yalçın. **The Özal**, İstanbul: Doğan Kitap, 2006.

Bulut, Faik. **Kürt Sorununa Çözüm Arayışları: Devlet ve Parti Raporları, Yerli ve Yabancı Öneriler (1920-1997)**, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 1998.

Buzoğlu, M. Hüseyin. **Körfez Savaşı ve PKK**, Ankara: Strateji Yayınları, 1995.

Cevizoğlu, Hulki. **Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi**, İstanbul: Form Yayınları, 1991.

Dağlı, Faysal. **Birakuji (Kürtler'in İç Savaşı)**, İstanbul: Belge Yayınları, 1994.

Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.

Ergil, Doğu. **Körfez Bunalımı**, İstanbul: Gündođan Yayınları, 1990.

Erkmen, Serhat. "Türkiye'nin Körfez Savaşı Sonrası Kuzey Irak Politikası", **Irak Krizi (2002-2003)**, Ümit Özdağ-Şedat Laçiner-Serhat Erkmen (drl.), Ankara: Asam Yayınları, 2003, ss.269-291.

Galbraith, Peter. **Irak'ın Sonu Ulus Devletlerin Çöküşü mü?**, İstanbul: Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Günaydın, Eşref. **Barzan**, İstanbul: Karakutu Yayınları, 2008.

Hasan, Mazin. "Irak Kürtleri'nin Bitmeyen Kavgası", **Irak Krizi (2002-2003)**, Ümit Özdağ-Şedat Laçiner-Serhat Erkmen (drl.), Ankara: Asam Yayınları, 2003, ss.63-74.

İnat, Kemal. "Irak:Uluslararası Hukukun Sonu mu?", Kemal İnat-Burhaneddin Duran-Muhittin Ataman(Ed.), **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde. Ankara:Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s.s.3-39.

Kirişçi, Kemal ve Gareth M. Winrow. **Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1997.

Marufoğlu, Sinan. **Osmanlı Döneminde Kuzey Irak**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998.

McDowall, David. **A Modern History of The Kurds**, London: I.B. Tauris, 1996.

Mihoyan, Şakire Xıdoye. **Irak'ta Kürt Sorunu**, İstanbul: Peri Yayınları, 1998.

Nikitin, Bazin. **Kürtler (cilt 1)**, İstanbul: Özgürlük Yolu Yayınları, 1976.

Öcalan, Abdullah. **Gerçeğin Dili ve Eylemi**, İstanbul: Aram Yayınları, 2000.

Pısyar, Necefkuli. **Kanlı Mahabad'dan Aras'ın Kıyılarına**, İstanbul: Avesta Yayınları, 2001.

Şükran, Onur. "Kuzey Irak: Kürt Sorununda Anahtar Bölge", Kemal İnât-Burhanettin Duran- Muhittin Ataman (Ed.), **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde. Ankara: Nobel Yayın, 2007, s.s.115-132.

Olson, Robert. **Türkiye'nin Suriye,İsrail ve Rusya ile İlişkileri: 1979-2001**, Ankara: Orient Yayınları, 2005.

Oran, Baskın. **Kalkık Horoz: Çekiş Güç ve Kürt Devleti**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1998.

Oran Baskın (Ed.). **Türk Dış Politikası (cilt1-2)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Över, Kıvanç Galip. **Vaat Edilmiş Topraklarda Ölüm Kokusu**, İstanbul: Papirüs Yayınları, 1999.

Özkan, Tuncay. **CIA Kürtleri ve Kürt Devletinin Gizli Tarihi**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

Park, Bill. "Turkey, the United States, and Northern Iraq", Paul Cornish (Ed.), **The Conflict in Iraq 2003** kitabın içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2004, s.s. 76-91.

Storm, Lise. "Ethnonational Minorities in the Middle East: Berbers, Kurds and Palestinians", Youssef Choueri (Ed.), **The History of The Middle East** içinde. UK: Blackwell Publishing, 2005, s.s.462-485.

Şimşir, Bilal N.. **Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004.

Tripp, Charles. **A History of Iraq**, U.K: Cambridge University Press, 2002.

Yalçın, Soner. **Binbaşı Ersever'in İtirafı**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1994.

Yavuz, Turan. **ABD'nin Kürt Kartı**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1998.

Yetkin, Murat. **Tezkere: Irak krizinin Gerçek Öyküsü**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

Yıldız, Kerim. **Irak Kürtleri**, İstanbul: Belge Yayınları, 2005.

Zorgbibe, Charles. **Körfez'in Tarihi ve Jeopolitiği**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Sürelî Yayınlar

Aykan, Mahmut Bali. "The Turkish-Syrian Crisis of October 1998: a Turkish View". **Middle East Policy**. Vol.6, No.4 (Haziran 1999), s.s.174-191.

Barkey, Henry J. "Hemmed In By Circumstances: Turkey and Iraq Since The Gulf War". **Middle East Policy**. Vol. 7, No. 4 (October 2000), s.s.110-126.

Dizaye, Sefin. "Kürtler'e Bütün Kapılar Açılıyor". **Serbesti Dergisi**. sayı 11 (Ocak 2003), s.s. 10-20.

Gunter, Michael M.. "Kuzey Irak'ta Fiili Kürt Devleti". **Avrasya Dosyası**. Cilt.1, sayı.4 (1994), s.s.189-210

Kirisci, Kemal. "The Kurdish Question and Turkish Foreign Policy". **Private View**. Autumn 1998, s.s.273-309.

Kurubaş, Erol. "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Gerçekleşebilirliği". **Stratejik Analiz**. cilt.3, sayı.34 (Şubat 2003), Ankara, s.s.18-26.

Makovsky,Alan. "The New Activism in Turkish Foreign Policy". **SAIS Review**. Vol.19, No.1 (1999), s.s.92-113.

McDowall, David. "Irak'ta Kürtler". **Dünya Solu Dergisi**. Sayı.7 (1991), s.s.69-86.

Mearsheimer, John J. ve Stephen M. Walt. "Gereksiz Bir Savaş", **Foreign Policy**. Sayı 24 (Kasım-Aralık 2002), s.s.62-71.

Mufti, Malik. "Daring and Caution in Turkish Foreign Policy". **Middle East Journal**. Vol.52, No.1(Winter 1998), s.s. 32-50.

O'Leary, Carole. "Irak'ta Kürt Denklemi: Yakın Tarih, Geleceğe İlişkin Beklentiler". **Serbesti Dergisi**. sayı 11 (Ocak 2003), s.s. 31-42.

Park, Bill. "Iraq's Kurds and Turkey: Challenges for US Policy". **Parameters**. Autumn 2004, s.s. 18-30.

Robins, Philip. "The Overlord State: Turkish Policy and The Kurdish Issue". **International Affair**. Vol.69, No.4 (1993), s.s.657-676.

Robins, Philip. "Confusion at Home, Confusion Abroad: Turkey Between Copenhagen and Iraq". **International Affair**. Vol.79, No.3 (2003), s.s. 547-566.

Sayari, Sabri. "Turkey and The Middle East In The 1990s". **Journal of Paletsine Studies**. Vol. 26, No.3 (Spring 1997), s.s. 44-55.

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi, 1991-2003 arası.

Milliyet Gazetesi, 1991-2003 arası.

Zaman Gazetesi, 1991-2003 arası.

İnternet

Eroğlu, Haldun. “İrak'taki Son Durum ve Yeni “Kürdistan Haritasının” Düşündürdükleri”. Türksam. <http://www.turksam.org/tr/a856.html> (17 Ağustos 2009).

İşte Birleşmiş Milletler. <http://www.unicankara.org.tr/today/2.html> (20 Ağustos 2009).

Kaya, Yaşar. Kürt İsrail İlişkileri II, <http://www.kurdistan-post.com/modules.php?name=Niviskar&op=viewarticle&artid=70> (18 Ağustos 2009).

Map of the Autonomous Region Kurdistan. 2008. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Autonomous_Region_Kurdistan_en.png (16 Ağustos 2009).

Ortadoğu Dilleri. 11/25/2007. http://www.kurdistanica.com/?q=gallery&g2_itemId=136 (25 Ağustos 2009).

1991 yılına göre Ortadoğu'da Tahmini Kürt Nüfusu. 05/17/1992. http://www.kurdistanica.com/?q=gallery&g2_itemId=95 (25 Ağustos 2009).